

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DİN-ŞİDDET BAĞLAMINDA İŞİD VE IRAK'IN DİNİ AZINLIKLARI

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET MUVAFFAK KAZAR

AMASYA
Ekim – 2024

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DİN-ŞİDDET BAĞLAMINDA İŞİD VE IRAK'IN DİNİ AZINLIKLARI

Hazırlayan
Mehmet Muvaffak KAZAR

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Abdulhamit BUDAK

AMASYA – 2024

TEZ ONAY SAYFASI

Mehmet Muvaffak KAZAR tarafından hazırlanan “DİN-ŞİDDET BAĞLAMINDA İŞİD VE IRAK’IN DİNİ AZINLIKLARI” başlıklı çalışma aşağıdaki jüri tarafından 26/09/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri

İmza

Danışman : Doç. Dr. Abdulhamit BUDAK

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Harun TUNÇ

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Fatih DEMİRDAĞ

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. 26/09/2024

.....

Doç. Dr. Hasan YERKAZAN

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN SAYFASI

Tezimin içerdiki yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

26/09/2024

Mehmet Muvaffak KAZAR

İmza

ÖZET

DİN-ŞİDDET BAĞLAMINDA IŞİD VE IRAK'IN DİNİ AZINLIKLARI

Mehmet Muvaffak KAZAR

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Ekim/2024

Danışman: Doç. Dr. Abdulhamit, BUDAK

Bu çalışma, din-şiddet ilişkisi sosyal, dini ve politik sebeplerle Selefiyye'nin temel görüşlerini referans alarak ortaya çıkan Cihadi Selefiyye üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Dört bölüme ayrılan çalışmada Cihadi Selefiyye'nin eylemsellik hali olan Küresel Cihat Teorisi'nin anlaşılması amacıyla el-Kaide'nin oluşumundaki dönüm noktaları ele alınmıştır. IŞİD'in ortaya çıkışı ise toplumsallığın rolü bağlamında açıklanmıştır. Dinlerin, şiddeti amaç olarak kullanmayı tavsiye etmediği gerçeğinden hareketle, din ve şiddet ilişkisi temel kavramlar üzerinden tartışılmıştır. Selefiyye'nin ilk ortaya çıkışı, Muhammed bin Abdulvahhab'ın yöntemleri ile tabanını genişletip canlanması ve dönüşümü incelenmiştir. Ayrıca, Afganistan cihadı ile Cihadi Selefiyye'nin metodolojisini güçlendirmesi, küresel cihat teorisinin gelişimi teorisyenlerin eserleri üzerinden ve sosyolojinin metodolojisinden uzaklaşmadan aktarılmıştır. Çalışmada Irak'ta yaşayan dini azınlıkların tarihleri, yaşadıkları bölgeler, hukuki statüleri, teolojik yapıları incelenmiştir. Dini azınlık mensuplarıyla yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlarda, özellikle Irak'ın işgali sonrasında toplum içindeki değişen konumları incelenmiştir. Devletin hukuki güvencelerinin etkinliği, şiddete maruz kalmaları ve maruz kaldıkları şiddeti anlamlandırma biçimleri değerlendirilmiştir. Ayrıca IŞİD'in ortaya çıkışı sonrasında yaşadıkları sorunlar, Türkiye ve Avrupa devletlerine göç süreçlerinde şiddetin etkisi ve hâlihazırda göç edilen ülkedeki durumları değerlendirilmiştir. Grup olma bilinci, dini yaşantılarındaki değişiklikler ve ibadet yerlerine ulaşım imkânları gibi sonuçlar elde edilerek değerlendirmeler yapılmıştır. Küresel Cihat Teorisi'nin ortaya çıkmasında Cihadi Selefiyye'nin önemli rol oynadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, politik sebeplerin yanında IŞİD'in tabanının genişlemesinde toplumsal olayların ve durumların belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Irak'ın ABD tarafından işgali, bölgedeki direnişin kurumsallaşmasına yol açmıştır. IŞİD'in 2014 sonrasında dini azınlıklara uyguladığı şiddetin ölüm ve göç gibi iki sonucu olmuştur. Bu

sonuçlar ise 2014’te şiddete bizatihi maruz bırakılan dini azınlıkların tecrübelerinden hareketle incelenmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular din-şiddet ilişkisinin tarihsel ve toplumsal dinamiklerin etkisiyle şekillendiği yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Cihadi Selefiyye, El-Kaide, dinsel şiddet, dini azınlıklar, IşİD

ABSTRACT

ISIS AND IRAQ'S RELIGIOUS MINORITIES IN THE CONTEXT OF RELIGION AND VIOLENCE

Mehmet Muvaffak KAZAR

Amasya University, Institute of Social Science

Department of Philosophy and Religious Sciences, M.A., October/2024

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Abdulhamit BUDAK

This study aims to examine the relationship between religion and violence through Jihadi Salafism, which emerged by referencing the fundamental views of Salafiyya due to social, religious, and political reasons. Divided into three sections, the study addresses the turning points in the formation of al-Qaeda to understand the Global Jihad Theory, which represents the activism of Jihadi Salafism. The emergence of ISIS is explained in the context of the role of sociality. Based on the fact that religions do not advocate the use of violence as a purpose, the relationship between religion and violence is discussed through fundamental concepts. The initial emergence of Salafiyya, its revival and expansion of its base through the methods of Muhammad ibn Abd al-Wahhab, and its transformation are examined. Additionally, the strengthening of Jihadi Salafism's methodology through the Afghan jihad and the development of the Global Jihad Theory are analyzed through the works of theorists without deviating from the methodology of sociology. The study examines the histories of religious minorities living in Iraq, the regions they inhabit, their legal statuses, theological structures, and the forms of their relationships with adherents of other religions. In semi-structured interviews conducted with members of religious minorities, efforts were made to obtain results on various aspects: their changing positions within society, especially after the invasion of Iraq; the validity of state laws in protecting religious minorities; their exposure to violence and their ways of making sense of it; the problems they faced after the emergence of ISIS; the impact of violence on their migration processes to Turkey and European countries; their current situations in the countries to which they have migrated; group consciousness; changes in their religious lives; and access to places of worship. It has been determined that Jihadi Salafism played a significant role in the emergence of the Global Jihad Theory. Furthermore, it has been identified that, in addition to political reasons, social events and circumstances were decisive in the expansion of ISIS's

base. The invasion of Iraq by the USA led to the institutionalization of resistance in the region. The violence that ISIS inflicted on religious minorities after 2014 resulted in two main outcomes: death and migration. These outcomes have been examined and interpreted based on the experiences of religious minorities who were directly subjected to violence in 2014. The findings indicate that the relationship between religion and violence is shaped by historical and social dynamics.

Keywords: Jihadi Salafism, Al-Qaeda, religious violence, religious minorities, ISIS

ÖNSÖZ

Sosyal yapı içerisinde yaşanan, inananların da dünyaya ve ötesine dair çözüm aradıkları dinin şiddet yönü farklı sebeplerle ortaya çıkmaktadır. Din, olgu olarak şiddete karşı olmakla beraber şartların olgunlaşması halinde savaşı/öldürmeyi de tavsiye edebilmektedir. Kutsal metinlerde şiddete dair referanslar ise muhtelif hedefler adına kullanılabilmesi için metinlerin mobilize edilebilmesine sebebiyet verebilmektedir. Mobilize edilen kutsal metinler şiddetin mübahlaştırılmasına ve olağanlaştırılmasına sebebiyet verebilmektedir. Bu durum örneğin; IŞİD'in kutsal metinleri anlama biçimi, yorumlaması ve esas alınan metni uygulama biçiminde kendisini göstermektedir.

Müslüman toplumlarda meydana gelen değişimler ve dönüşümlerin çözüme muhtaç olması farklı yöntemleri beraberinde getirmiştir. Selefiyye'nin yöntemini temel alan çözüm arayışları ise son iki yüzyıl içerisinde artma eğilimindedir. Ekol olarak Selefiyye öze dönüşü hedef edinmiştir. İslam coğrafyasındaki her türlü işgalin (siyasi, askeri, kültürel vs.) sonlandırılabilmesi için Müslümanları diriltmeyi hedef edinen Selefiyye'nin muhtelif biçimleri ortaya çıkmıştır. Selefiyye hareketlerinde, anlayış biçimlerinde meydana getirdikleri değişim ve dönüşüm sebebiyle Müslüman Kardeşler'in 1924'te kuruluşu farklı bir önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın her aşamasında değerli destek ve sabrını esirgemeyen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Abdulhamit BUDAK'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Mehmet Muvaffak KAZAR

26/09/2024

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN SAYFASI	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	ix

I. BÖLÜM

1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi	2
1.2. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	2
1.3. Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri.....	4

II. BÖLÜM

2. TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
2.1. Dini Grup.....	6
2.2. Radikalizm ve Dini Radikalizm	7
2.3. Fundamentalizm	8
2.4. Terör ve Dini Referanslı Terörizm	8
2.5. Şiddet ve Din-Şiddet İlişkisi.....	10
2.6. Azınlık	11
2.6.1. Azınlık Olmanın Unsurları ve Azınlık Çeşitleri	12
2.6.2. Etnik Azınlıklar.....	13
2.6.3. Ulusal Azınlıklar	14
2.6.4. Dil Azınlıkları	16
2.6.5. Din Azınlıkları	16
2.7. İslam'da İlk Azınlıklara Yaklaşımlar: Sosyal ve Hukuki Yansımalar	16

III. BÖLÜM

3. DİNİ ŞİDDETİN TEORİK VE PRATİK KÖKENLERİ: SELEFİYYE	20
3.1. Selefiyye Tanımlamaları ve Ehli Hadis Ekolü	20
3.2. Yöneticilerin Gölgesinde: Vahhabi Hareketi veya Suudi Selefiyye	22

3.3. Modernitenin Karşısında Alternatif Konum: İlmi Selefîyye.....	25
3.4. Cihadi Selefîyye'nin Ortaya Çıkış Sürecinde İslami Hareketler.....	27
3.5. El Kaide: Küresel Cihad Teorisinin Pratik Yüzü	30
3.6. Cihadi Hareketlerde Kırılma: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD).....	37

IV. BÖLÜM

4. IRAK VE IRAK'TA DİNİ AZINLIKLAR	43
4.1. Irak'ın Karmaşık Dokuları: Etnik ve Dini Yapının Analizi.....	43
4.2. Azınlıkların Irak'taki Yasa ve Yönetmeliklerdeki Konumları.....	44
4.3. Şiddet Ekseninde Irak'ın 2003 Öncesi ve Sonrası Portresi.....	44
4.4. Irak'ın Dini Azınlıkları.....	47
4.4.1. Keldaniler.....	47
4.4.2. Asuriler ve Aramiler	48
4.4.3. Süryaniler	49
4.4.4. Ezidiler	49
4.4.5. Sabii/Mendailer.....	56
4.5. Elde Edilen Verilerin Tematik Analizi.....	57
4.5.1. Dini Kimlikle Yaşam ve Sosyal Gerçeklik	58
4.5.2. Dini Eğitim ve İbadet Olanakları	63
4.5.3. Devlet Politikaları ve Uygulanabilirliği.....	66
4.5.4. Şiddeti Anlamlandırmak, Mağduriyet ve Göç	67
4.5.5. Göç Edilen Ülkedeki Zorluklar ve Toplumsal Kabul	72

V. BÖLÜM

5. SONUÇ	78
KAYNAKÇA.....	81
EKLER	87
Ek 1. Etik Kurul Kararı.....	88
Ek 2. Etik Kurul Değerlendirme Formu	89
ÖZ GEÇMİŞ	90

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar	Açıklama
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
b.	Bin
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
ICMC	International Catholic Migration Commission (Uluslararası Katolik Muhacerat Komisyonu)
IKBY	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
IOM	International Organization for Migration (Uluslararası Göç Örgütü)
İŞİD	Irak ve Şam İslam Devleti
KDP	Kürdistan Demokratik Partisi
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
MHB	Mücahitlere Hizmet Bürosu
PKK	Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
YPG	Yekîneyên Parastina Gel (Halk Savunma Birlikleri)

I. BÖLÜM

1. GİRİŞ

Din, kültürel yapıyı inşa eden unsurlardan olmasının yanı sıra toplumsal tanımlamaları netleştirip sınırlandıran bir fonksiyona da sahiptir. Bu yönüyle, ulusal ve uluslararası etkileri bulunan ve aynı zamanda sosyal kimliği oluşturan unsurlardandır. Dinin dünyayı ve ötesini anlamlandırma iddiası, faniliğinin bilincinde olan insanın üretebileceği ideolojilerden (veya -izm'lerden) daha etkili olduğu söylenebilir.

Dinin kaynağı olan kutsal metinler, çeşitli şekillerde meşrulaştırma aracı olarak kullanılabilmektedir. Meşrulaştırma, şiddeti mübahlaştırma yönündeysen bu eylemler "din referanslı şiddet" veya "dini şiddet" olarak adlandırılmaktadır. Dinin yaşandığı toplumlarda, şiddetin dini referanslarla mübahlaştırılması, kutsanması ve yüceltilmesi yeni bir olgu değildir.

Selefiyye, İslam'ın ilk üç neslinin din anlayışına göre hareket edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ehli Hadis olarak da isimlendirilebilen ilk dönem Selefiyye, mutezili ve batını görüşlere karşı akıl yerine nakli savunmuştur. Selefiyye'nin sonraki tezahürleri ise İslam coğrafyasında yaşanan sorunların çözümüne yönelik ortaya çıkmıştır. Selefiyye ekollerinin dünya görüşleri farklılaşmıştır. Müslüman Kardeşler'in tavrı ve yapısı ile Suudi Selefiyye (Vahhabilik) birçok anlamda ortak noktada buluşmamaktadır. Ancak, Selefi öğretileri taşıma ve Müslümanların yaşadığı sorunların dinin özüne dönüşle çözülebileceği konusunda ortaktırlar.

Çalışmada, Ehli Hadis'ten başlanarak Selefililiğin tanımı, gelişimi ve ortaya çıktığı topluma etkileri incelenmektedir. Cihadi Selefiyye, Müslüman Kardeşler'den ayrılan Seyyid Kutub'un öncülüğünde oluşmaya başlayan bir yapıdır. Bu yapının teorisyenleri, Küresel Cihad Teorisi'ni oluşturmuşlardır. Küresel Cihad Teorisi, yeryüzünün tamamına yayılmayı ve nihayetinde İslami Devleti/Hilafeti inşa etmeyi hedeflemektedir. Küresel Cihad Teorisi'nin ortaya çıkardığı en büyük yapı El-Kaide'dir. Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) ise Küresel Cihad teorisyenlerinin oluşturduğu ve özellikle Irak'ta halk nezdinde taban bulan bir harekettir. İŞİD'in 2019'da öldürülen lideri Ebu Bekir el-Bağdadi, 2013 yılında El-Kaide ile ilişkilerini tamamen kopararak örgütünün ayrı bir yola girmesine sebep olmuştur. Bu kopuş, Küresel Cihad teorisinde duraksamalara ve yapılar içerisinde bugüne kadar süren çatışmalara neden olmuştur.

Irak, Sümer, Babil ve Akad gibi medeniyetlerin ortaya çıktığı Mezopotamya coğrafyasında yer almaktadır. General Abdülkerim Kasım'ın 1958'deki darbesinden günümüze

kadar federal parlamenter cumhuriyetle yönetilen Irak'ta, farklı etnisite ve dinlere mensup gruplar yaşamaktadır. Bu gruplardan Keldaniler, Süryaniler, Asuriler, Sabii/Mendailer ve Ezidiler ile din-şiddet ilişkisinin anlaşılması bağlamında mülakatlar yapılmış ve çalışmaya dahil edilmiştir. 2005 Irak Anayasası ile azınlıklara haklar tanınmıştır. Ancak adalet sisteminin işlevsiz hale getirilmesi, mezhepçi politikaların artması, sosyal dokunun zayıflatılması ve güvenlik sorunları, 2014 sonrasında farklı azınlıklara mensup yüz binlerce insanın Irak'ı terk etmesine katkı sağlamıştır.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Araştırma, din-şiddet ilişkisini Selefiyye'nin dönüşümü üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Selefiyye'nin değişimi ve dönüşümü, Müslümanların tarihi, sosyal ve siyasi birikimlerine göre şekillenmiştir.

Birinci bölümde verilen teorik ve kavramsal çerçeve, diğer bölümlerde işlenecek konuların temelini oluşturmaktadır. İkinci bölümde, Selefiyye'nin tarihsel süreci ana kaynaklar ve metodolojisini kuranların eserleri üzerinden aktarılmaya çalışılmış ve ilgili bölümler toplumsal perspektifle yorumlanmıştır.

İslam coğrafyasında, askerî ve kültürel işgal altında olduğunu hisseden Müslüman toplumlar, kurtuluş için çözüm yolları aramışlardır. Siyasi, askeri, kültürel ve sosyal alanda mücadeleyi başlatanlar ise Selefiyye'nin çizgisinden yola çıkarak kendilerine bir metot oluşturmuşlardır. Müslüman Kardeşler'in veya ilmî olarak mücadele etmek isteyen çeşitli isimlerin kurduğu yapıların dönüşümü çalışmada ele alınmıştır. Ayrıca Küresel Cihad Teorisi, 1979 yılında Afganistan'ın işgaliyle birlikte kurumsallaşmıştır. Bu kurumsallaşma süreci, kurucu isimler ve teorinin kendisi üzerinden incelenmiştir.

Çalışmanın son bölümünde, din kaynaklı şiddete maruz kalan dini azınlıkların tecrübeleri aktarılmış ve konu farklı bir boyutta anlaşılmaya çalışılmıştır. Din-şiddet ilişkisinin incelenmesi genellikle grupların incelenmesi üzerinden yürütülmektedir. Bu çalışmada ise din-şiddet ilişkisi, bizzat şiddete maruz bırakılan azınlıkların tecrübelerinin aktarılmasıyla sosyolojik analize tabi tutulmuştur.

1.2. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu çalışmanın kapsamı, Irak'ta yaşayan ve devlet tarafından resmi statüde dini azınlık olarak kabul edilen veya edilmeyen dini gruplardan oluşmaktadır. Görüşme yapılanlar -farklı mezheplerden olanlarla birlikte- beş Hristiyan, beş Sabii ve beş Ezidi olmak üzere toplam 15

kişiyle sınırlandırılmıştır. Dini azınlıkların mensuplarına yöneltilen 16 soruluk yarı yapılandırılmış mülakat soruları, 2003-2014 yılları arasında dini azınlıkların yaşadığı kişisel ve toplumsal tecrübelerle sınırlandırılmıştır. Bu yıllar arasındaki dönem Irak'ta din-şiddet ilişkisinin yoğunlukla hissedildiği ve dini azınlıkların kritik değişimleri yaşadıkları dönemdir. 2003'te Irak'ın işgali sonrasında güvenlik boşluğu oluşmuştur. 2005 yılında kabul edilen anayasa ile kurulan yeni hükümetlerin mezhepçi tutumları çatışma ortamı ve toplumsal gerginlikleri arttırmıştır. IŞİD'in Musul'u ele geçirmesi geçirmesiyle dini azınlıkların güvenlik sorunları artmıştır. 2014 yılı Irak'taki dini azınlıkların şiddete maruz bırakılmalarına ve yüz binlercesinin göçüne sebep olmuştur. Görüşme yapılanlara yönlendirilen soruların 2003-2014 yıllarıyla sınırlandırılmasıyla çalışma, amaca uygunluk ve bütünlük hedefini taşımıştır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle derinlemesine veri elde etme imkânı sağlanmıştır. Nitel yöntemin doğası gereği çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Şiddet deneyimlerini aktaran katılımcıların cevapları subjektiftir. Katılımcıların eğitim düzeyi, cinsiyeti, yaşı, kültürel farklılıkları gibi durumlar veri toplama sürecinde farklılıklara yol açabilen unsurlardandır. Aynı zamanda, tüm azınlık mensupları benzer bir şiddete maruz kalmamışlardır. Her ne kadar gruplarının şiddetten etkilenme oranlarına dair sorular sorulmuş olsa da çoğunlukla kişisel deneyimlerinden hareketle cevaplar elde etmeye yönelik sorular iletilmiştir. Araştırmanın 15 dini azınlık mensubuna yönlendirilen yarı yapılandırılmış mülakatlarla gerçekleştirilmesi, bulguların ilgili azınlık gruplarının tümüne genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Mülakatların, katılımcıların konuştuğu Arapça dilinde gerçekleştirilmesi ve ifadelerin orijinalliği korunacak biçimde Türkçe'ye çevrilmesi, verilerin güvenilirliği ve geçerliliğini desteklemiştir. Araştırma, veri toplama ve analiz süresince bilimsel standartlar ve etik ilkelere uygun olarak, objektifliğin sağlanmasına ve korunmasına özen gösterilerek yürütülmüştür.

El-Kaide ve IŞİD'in tarihleri, politik bağlamdan ziyade mümkün olduğunca sosyal etkiler ve toplumsal tepkiler üzerinden incelenmiştir. Grupların eylemleri, teorik bölümde ele alınmamıştır. Örneğin El-Kaide, küresel cihadın teorisyenleri olarak bilinen Abdullah Azzam, Ebu Muhammed el-Makdisi, Eymen el-Zevahiri ve Ebu Musab es-Suri'nin eserlerine dayanılarak açıklanmıştır. Ayrıca El-Kaide; Usame bin Ladin'in röportajları, bildirileri ve mektupları üzerinden de incelenmiştir.

1.3. Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri

Araştırmada, 16 soruluk yarı yapılandırılmış mülakat soruları 15 dini azınlık mensubuna yöneltilmiştir. Katılımcılar; Süryaniler, Asuriler, Aramiler, Keldaniler, Sabiiler ve Ezidiler olmak üzere 15 kişiden oluşmaktadır.

Mülakatlar katılımcılarla Arapça dilinde gerçekleştirilmiştir. Soruların Arapça yönlendirilmesi ve cevapların alınmasıyla katılımcıların kendilerini daha doğal ifade edebilmeleri amaçlanmıştır. Yöreye göre değişen lehçeler, ağızlar veya deyimler, eğitim düzeyi gibi durumlar kişinin kendisini ifade etmesinde önemli bir role sahiptir. Farklı şehirlerden ve köylerden olmaları da ifade biçimleri üzerinde etkilidir. Katılımcılardan doğrudan alıntı yapılırken ifade şeklini bozmadan Türkçe diline çevrilerek aktarım yapılmasına özen gösterilmiştir.

2014 sonrasında Türkiye'ye gelen Iraklı Ezidiler kısa süreler içerisinde Avrupa ülkelerine düzenli veya düzensiz yollarla gitmeleri nedeniyle Ezidilerle yapılan görüşmeler iletişim uygulamaları üzerinden görüntülü olarak gerçekleştirilmiştir. Ezidiler dışındaki diğer dini azınlıklarla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Ezidilere yöneltilen 2003 yılı öncesine dair sorulara verdikleri sınırlı cevaplar, Sabiiler ve Hristiyanlarda değişkenlik göstermektedir. Sincar bölgesinde yaşadıkları göz önüne alındığında bu durum anlaşılabilir bir seviyededir. Menşe ülkelerinde yaşadıkları il, ilçe, köy ve meslekleri gibi ayrıntılar, kendilerinin izni olması halinde içerik analizi ve doğrudan alıntı kısmında kullanılmış, aksi halde 'x' harfiyle belirtilmiştir. Hristiyan ve Sabiilerin Türkiye'de yaşadığı şehirler, etik sebepler ve kendilerinin izni olmadığından aktarılmamıştır. İsimleri, aşiretleri veyahut kullandıkları aile isimleri ise kendilerinin izni olmamasından dolayı aktarılmamıştır. Mümkün olduğunca mülakatlar yüz yüze, katılımcıların rahat hissettikleri ortamlarda gerçekleştirilmiştir. Mülakat yapılan kişiler, ses ve görüntü kaydı alınmamasına özen gösterilmesini istemişlerdir.

Mülakat soruları yarı yapılandırılmış usulle düzenlenmiştir. Katılımcılara verecekleri cevaplar için süre sınırlaması konulmamış ve olabildiğince rahat cevap verebilecekleri sorular hazırlanmıştır. Verilen cevaplar söylem analizi yöntemine tabi tutularak araştırmanın “Elde Edilen Verilerin Tematik Analizi” başlığı altında yorumlanmıştır. Teorik kısım için ise dokümantasyon yöntemi tercih edilmiştir. Verilen cevapların bazıları ortak bir tecrübe yaşayan dini azınlıkların bazılarında benzerlik göstermektedir. Bu durumlarda tekrarlı ifadelerin oluşmaması adına araştırmada ilgili yerlere işlenmemiş ancak bulguların ortaya konulması sürecinde anlamlılığın bozulmaması adına göz önünde bulundurulmuştur.

Araştırmada gerçekleştirilen mülakatlar 03/04/2024 tarihli ve E-30640013-108.01-

188561 sayılı Amasya Üniversitesi Bilim Etik Kurulu – Sosyal Bilimler Etik Kurulu’nun onayıyla yürütülmüştür. Katılımcıların hassas profilden olmaları sebebiyle etik ilkelere, mahremiyete ve gizliliğe titizlikle uyulmuştur. Verilerin toplanması ve analiz edilmesi sürecinde de etik standartlara uyum sağlanmıştır.

II. BÖLÜM

2. TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Dini Grup

Dinin toplumu ve mensuplarını değiştirici-dönüştürücü özelliklerinin yanında farklı kimlikteki insanların da dahil olmasıyla dine bağlı olarak gruplar/kimlikler yeniden oluşmaktadır. İnsanların bir araya gelip grup oluşturmalarının temel sebebinin “din” olduğu gruplar; tabii dini gruplar ve sırf dini gruplar şeklinde kategorize edilmektedir.¹ Dini gruplar, mensubu oldukları ana akım cemaatten ayrılma hedefiyle oluşmaz. Bu ayrılmalar muhtelif ihtilafların sonucudur ve farklı sebepleri bulunmaktadır. Seküler dünyada dini kimliğin formasyonunu şekillendiren yapılar yalnızca otoritenin dayattığı unsurlardan oluşmamaktadır. Bu süreçte farklı dinamiklerin de -dini- grubu oluşturmada etkili olduğunu belirtmek grup dinamiğini anlayabilmek bağlamında önemlidir.²

Belirli simgeler manzumesi ve simgeler vasıtasıyla toplumu öz bilincine ulaştıran araç olarak da tanımlanan ve müntesiplerini cemaatte birleştiren bir sistem özelliği taşıyan dinlerdeki gruplaşma, genellikle cemaatteki iç ve dış etkenlere bağlı olarak meydana gelir. Modern toplumda grup yapısının şeması karışıklık gösterse de dini gruplar sosyal grupların altında kategorilendirilmektedir. Dinler, başlangıçta tek bir gruptan meydana gelirken zamanla ve farklı sebeplerle (tecrübenin çoğullaşp zenginleşmesi, politik ve kültürel nedenlerle sosyal farklılaşmanın belirginleşmesi vb.) ayrışp gruplar oluşturmaktadırlar. Gruplaşmanın oluşması sürecinde iç etkenler; dinin tecrübe, doktrin ve ritüellerine dair değişimler sebebiyle farklılaşmayı açıklarken dış etkenler sebebiyle ayrışma ise sosyal, kültürel veya iktisadi nedenlerle meydana gelmektedir.³ Dolayısıyla dini grup/kimlikler ‘hem yapılaşmış hem de inşa edilmişlerdir’ denilebilir.⁴

Toplumsal hareketlerin oluşum ve gelişim süreçleri benzerlik göstermektedir. Radikal dini hareketlerde, hareketin ruhunu üzerinde taşıyan kurucu, “karizmatik lider” olarak adlandırılır. Kurucunun etrafında toplanan maneviyatı güçlü eylemciler veya *tilmizler* (öğrenciler, mensuplar) sayesinde, liderin ölümü sonrasında da hareket ayakta kalır ve yayılır. Ayrıca grup üyeleri, harekete mensubiyetlerinin anlaşılması ve diğer üyeler tarafından

¹ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2021), 262.

² Nancy T. Ammerman, “Dini Kimlikler ve Dini Kurumlar”, çev. Hüsamettin Arslan, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Michele Dillon (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2014), 323-324.

³ Günay, *Din Sosyolojisi*, 323.

⁴ Ammerman, “Dini Kimlikler ve Dini Kurumlar”, 312.

tanınmalarını kolaylaştırmak adına üzerlerinde işaret, nişan gibi semboller taşırlar. (Örneğin, sarık takmak veya sakal uzatma biçimleri gruplar arasında farklılık göstermektedir. Türkiye’deki Mevlevi dervişlerinin giydikleri başlık (sikke) ve beyaz etek (tennure), Nakşilerin takke takmaları sembollere örnek olarak sayılabilir. Hristiyanların haç kolye taşımaları; Yahudilerin ise kipa takmaları, tallit ve tefillin gibi ibadet esnasında kullanılan objeleri yanlarında bulundurmaları da bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca kapalı veya gizli grupların üyeleri, birbirlerini tanımalarını kolaylaştırmak adına yüzük ve rozet gibi semboller kullanmaktadırlar.) Sloganlar ise hareketlerde kolaylıkla öğrenilebilen, akılda kalıcı, genellikle özlü bir ifade olarak ortaya çıkar. Sloganlar sayesinde üyelerin birlik ve beraberliği hedeflenir. Bu anlamda sloganlar, “ideolojilerin haplaştırılmış özetleridir” denilebilir.⁵ Üyelerin, hareketin taşıdığı fikri rahatlıkla kavrayabilmeleri adına hareketin ideolojisi formüle edilip basitleştirilir. İdeolojinin veya hareketin savunduğu duruşun geniş kitlelere ulaşabilmesi için avamileşmesi yani halk arasında yayılması önemlidir. Harekete mensup her fert aynı eğitim, görgü ve idealizm, bağlılık düzeyinde olmadığından fikir daha basit bir dile indirgenir. Bu da hareketin entelektüel özünün tahrifine ve sloganlaşmasına yol açar.⁶

2.2. Radikalizm ve Dini Radikalizm

Din, içinde bulunduğu toplumlarda olumlu, olumsuz ve çatışmalara sebebiyet veren bir yapı görünümündedir. Toplumlar da şiddetin din referansı ile meşrulaştırılması yeni bir olgu değildir ve tarihi süreçte birçok örneğine rastlamak mümkündür. Din, ilkesel olarak şiddeti amaç olarak edinmemekle beraber sosyolojide şiddetin ortaya çıkması olağandışı bir sonuç olarak görülmemiş ve tek bir sebebe bağlanmamıştır.⁷

Radikalizm, otoritenin memnun olunmayan mevcut yapısını, süratli biçimde ve sert yöntemlerle -paradigmayı da dahil ederek- değiştirme sürecini anlatır. Bugün anlaşıldığı şekliyle radikalizm, 18. yüzyılda İngiltere’deki din-siyaset ekseninde yaşanan sorunların *kökten* çözümünü savunan hareketlerin ortaya çıkışıyla oluşmuştur. Radikalizm, talep edilen değişimin ıslah yollarıyla veya iyileştirme yollarıyla sürecin yönetilmesine karşıdır. Sorunlu olanın -gerektiğinde ve genellikle de şiddet yoluyla- tamamen ortadan kaldırılıp sistemin kendi teorilerine göre yeniden inşa edilmesini savunur. Radikalizm temelde aşırılık ve şiddetten beslenir; fiile döküldüğünde ise terörizmle arasındaki sınırlar belirsiz hale gelir.⁸

⁵ Alev Erkilet, *Orta Doğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017), 50.

⁶ Erkilet, *Orta Doğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler*, 62.

⁷ James K. Wellman - Kyoto Tokuno, “Dinsel Şiddet Kaçınılmaz mıdır?”, çev. İhsan Çapcıoğlu, *Dini Araştırmalar Dergisi* 7/20 (01 Haziran 2004), 365.

⁸ Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü* (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 248.

Dini radikalizm, sekülerleşme sürecinin yayılmasıyla beraber ‘süreçten korunabilmek adına’ dinin arkaik yorumuna, pratiklerine ve geleneğin önemine vurgu yapan ifadelerin saldırganlıkla birleşip şiddet potansiyeline dönüşmesi süreci olarak da yorumlanmıştır.⁹

2.3. Fundamentalizm

Fundamentalizm, bildirilmiş olanın temeline geri dönmeyi hedefleyen hareketleri tanımlamak için kullanılan, teolojik nitelik taşıyan ve modernizme karşı bir dini tepki hareketini ifade eden kavramdır.¹⁰ Amerikan Protestanlığı içerisinde ortaya çıkan fundamentalizm; ‘dini öğretinin esas ilkelerine katı bir bağlılığı, Kutsal Kitap’ın yalnızca ahlak ve iman konularında değil onun tanrısal bir belge niteliğinde olduğunun unutulmamasını’ ve ‘literal anlamının benimsenip üzerinde yapılacak tüm yorumların reddedilmesini’ savunmaktadır.¹¹ Hareketin ortaya çıkışındaki hedeflerden biri de dinin temeline dönmektir.¹² İncil’in öğretilerine zıt olan tüm inançlara karşı çıkmaları, fundamentalistlerin temel ayırt edici özelliklerindendir. Örneğin, 1920-1930’lu yıllarda İsa’nın kökenine ilişkin yapılan tartışmalarda kesin bir şekilde evrim yerine yaratılış (tekvin) fundamentalistlerce savunulmuş ve nihayetinde fundamentalizm, ‘eleştirel araştırmalara kapalılığıyla’ özdeşleştirilmiştir.¹³

Modernleşme ve sekülerleşme süreçlerinin hızlı yayılması ve toplumda kabul görmesi sebebiyle toplumdaki normların, ahlaki kıstasların ve dini kurum yapılarının çözülmesi ihtimalinin oluşturduğu tedirginlikler, sanayileşme ve kırdan kente göç gibi nedenler, dinin inşa ettiğine inanılan değerlerin yitirilmesi endişesini doğurarak fundamentalist hareketin oluşmasında motivasyon kaynağı olmuştur.¹⁴ Fundamentalizmin tepkisel tavrını salt Batı kaynaklı sekülerizm karşıtlığı olarak anlamak eksik bir yorum olur. Fundamentalist grupların devlet ve toplumsal hayatı tekrar kutsallaştırmak veya sekülerizmin yayılımını durdurmak adına otorite üzerinde hâkim olma hedeflerinin olduğu görülmektedir.¹⁵

2.4. Terör ve Dini Referanslı Terörizm

Terör kavramı, dehşet ve korku uyandıran eylemlerle sistematik ve asimetrik biçimde şiddet kullanılması yoluyla kabul ettirilmek istenen şeyin gerçekleştirilmesi sürecini ifade

⁹ Karen Armstrong, *Tanrı Adına Savaş*, çev. Murat Erdem (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 515.

¹⁰ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005), “Fundamentalizm (dinsel)”, 251.

¹¹ Halil Aydınalp, *Canlı Bomba Sosyolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016), 118.

¹² Armstrong, *Tanrı Adına Savaş*, 9.

¹³ W. Montgomery Watt, *İslami Hareketler ve Modernlik*, çev. Turan Koç (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 13-14.

¹⁴ Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi* (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2020), 215-216.

¹⁵ Aydınalp, *Canlı Bomba Sosyolojisi*, 123.

etmektedir. Günümüzde sosyo-politik yapıların hızlı değişimi ve silahlı devrimci grupların artması, terör kelimesini yaygın olarak kullanılan kavramlardan biri haline getirmiştir.¹⁶ Dinin sembol ve argümanlarıyla saldırganlığın kutsanması ve yüceltilmesi ile gerçekleşen şiddet eylemleri ise “din referanslı terörizm” olarak adlandırılmaktadır.¹⁷

Hedefin gerçekleştirildiğine ikna olunana dek şiddet eylemlerinin sistematik bir şekilde sürdürülmesi stratejisi, şiddetin bilinçli ve kasıtlı kullanıldığını göstermektedir. Terör eylemlerinin doğrudan muhatabı halk iken, asıl yıldırılmak istenen ise devlettir. Terör ve terörizm kavramları arasındaki fark, terörizmde ideoloji ve metodoloji gibi unsurların sistematik olarak mevcut olmasıdır.¹⁸

Dini motifler, toplumsal bütünleşmeye katkı sunmasının yanı sıra inananların eylemlerinde olumlu ve olumsuz etkilere de sahiptir.¹⁹ Din, toplumsal sınırları ve tanımlamaları netleştiren, genel olarak ulusal ve uluslararası siyasete etki ettiği kabul edilen bir sosyal kimlik unsurudur.²⁰ Dinin, insan hayatına anlam kattığı iddiası ve ‘dünyanın ötesini kazanmayı’ vaat etmesi, onu diğer uyarıcılardan daha etkili hale getirmiştir. Dini metinlerin literal okunması sonucunda dini gelenek ve kültürden kopuk bir şekilde ortaya konan hedef ve öğretiler çerçevesinde, hareketin lideri tarafından da onaylanan şiddeti içeren ‘kutsal eylemler’ meşrulaştırılabilmektedir.²¹

Terörün Arapça karşılığı olan *tedhiş*, kutsal bir öğretiye veya külte yapılan mistik katkıyla -ölerek veya öldürerek- ilahi olana inananın kendisini sunuşu veya kurban etmesi haline dönüşmektedir. Bu biçimiyle, dini referanslarla eylemcinin eylemini kutsallaştırmasıyla ortaya çıkan ‘din referanslı terör’, referansları ve hedefleriyle “seküler terörden” ayrılmaktadır. Seküler terörün hedeflerinden biri, sıklıkla olmasa da sistemdeki eksik veya hatalı yönleri düzeltmek iken, dini referanslı terör ise sistemin tümünü reddederek eylemlerini gerçekleştirmektedir. Dini kaynak ve söylemleri referans alarak terör eylemlerinde bulunan dini gruplar sadece belirli bir coğrafyadaki bir dine veya gruba özgü olmayıp (Örneğin: Gush Emunim, Kach, Hristiyan Kimliği, Aum Shinrikyo hareketleri gibi) motivasyonları bakımından benzerlikler göstermektedirler.²²

Terör kelimesinin sonuna konulan “-izm” eki, genel olarak açıkça ortaya konulan dini,

¹⁶ Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, 310.

¹⁷ Mehmet Ali Kirman, “Küresel Bir Sorun Olarak Din ve Şiddet”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 7/20 (2004), 321.

¹⁸ Jacob Rogozinski, *Cihatçılık - Kurban Geri Döndü*, çev. Melis Aktaş (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2021), 32.

¹⁹ Wellman - Tokuno, “Dinsel Şiddet Kaçınılmaz mıdır?”, 365.

²⁰ Halil Aydınalp, “Sosyal Çatışma Sürecinde Din”, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. İhsan Çapcıoğlu - Niyazi Akyüz (Ankara: Grafiker Yayınları, 2020), 650.

²¹ Kirman, “Küresel Bir Sorun Olarak Din ve Şiddet”, 320.

²² Aydınalp, *Canlı Bomba Sosyolojisi*, 80, 81.

felsefi ya da siyasi bir öğretiyi niteler.²³ Terörizm olarak adlandırılabilmesi için motivasyonun siyasi olması, şiddetin de sistematik ve sürekli olması gerekmektedir. Terörizm, kurumsal olarak anlaşılırken terör ise sistematik olmayan şiddet olaylarını tasvir eder. Sistematik olmayan terör, terörizm olarak adlandırılacak şiddetin başlangıç adımıdır.²⁴

2.5. Şiddet ve Din-Şiddet İlişkisi

Sosyolojide, dinin fert olarak insanın, kitle olarak da toplumların hayatında bu denli etkili olmasının sebepleri ve nitelikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Durkheim, dinin temel niteliği olarak onun sürekliliğini göstermiş ve bütün dinlerin, rutin yönlerin geri kalanından oldukça farklı bir şekilde deneyimlenen kutsal nesneler ve semboller aracılığıyla dünyayı kutsal ve *profan (din dışı)* alanlara böldüklerini ifade etmiştir. İnsanlık tarihinde bu denli uzun süre etkin olmalarının nedenini dinlerin sosyal ilişkilerin üretildiği ve güçlendirildiği temel bir dayanak olmalarına bağlamaktadır. Durkheim'e göre insanlara köklü değişimlere ayak uydurmaları için baskı yapıldığı zamanlarda dinler, kolektif seremoniler aracılığıyla grup dayanışmasına ve bütünleşmesine temel oluştururlar. Durkheim, insanların dinsel deneyiminin sadece kendi kendini kandırma ya da dinin bir ideoloji olarak algılanıp basitçe reddedilemeyeceğini belirtir. Kendi ifadesine göre; "Esasen din, hakiki sosyal güçlerin gerçek deneyimidir."²⁵

Sosyolojide toplumsal ilişkiler ve toplumsal çatışmalar bağlamında ilk olarak ele alınmaya başlanan şiddet, hâlen ilgi çeken toplumsal olgulardandır. Şiddete dair yapılan tanımlamalarda ortak olan öğeler şunlardır: Kişiyi yaralama, acı verme, maddi zarar verme, öldürme, hukuka aykırı güç kullanımı, hürriyetin engellenmesi, tehdit içeren ve genel kabul gören kurallara aykırı şekilde fiziksel hasar verme gibi eylemler.²⁶

Toplumlara sevgi ve barışı getireceği iddiasının aksine dinin, Avrupa'da 16. ve 17. yüzyıllarda yıkımın temel sebebi olduğunun Avrupalılar tarafından kabulü, din ile ilgili ön kabullerin sorgulanmasına yol açmıştır. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın kutsal metinleri incelendiğinde şiddete dair bazı referansların olduğu anlaşılmaktadır. Şiddeti enstrüman olarak kullanmayı reddetmelerine rağmen, her dini gelenek kutsalı tarafından meşrulaştırılabilen şiddete dair imgeler ve örnekler içermektedir.²⁷ Kutsal metinler, yapıları gereği normatif olarak

²³ Rogozinski, *Cihatçılık*, 28.

²⁴ Aydınalp, *Canlı Bomba Sosyolojisi*, 51.

²⁵ Anthony Giddens - Philip W. Sutton, *Sosyolojide Temel Kavramlar*, çev. Ali Esgin (İstanbul: Phoneix, 2018), 172.

²⁶ Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, 296.

²⁷ Mark Juergensmeyer, "Dini Şiddet", çev. Halil Aydınalp, *Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler*, ed. Peter B. Clarke (Ankara: İmge Kitabevi, 2012), 448.

savaş ve şiddet karşıtlığını açıkça belirtmişlerdir. Dinler, olgusal bir gerçeklik olarak sosyo-politik ve dini sebeplerden dolayı bir vakıa olarak kabul ederek şiddetle sürekli iç içe olmuşlardır. İslam özelinde Kur'an-ı Kerim, haksız yere öldürmeyi kesin bir ifadeyle yasaklarken²⁸ adaletin tesisi ve toplum düzeninin korunması gibi sebeplerle haksız yere öldürme fiilini işleyen kişinin cezalandırılmasına izin verir.²⁹ Ayrıca, şartların oluşması halinde savaşa (kıtale/cihada) müsaade eder ve inananların cihada katılmaları hususunda mecburiyetlerini vurgular.³⁰

Evrensel dinlerin yayılcı yapılarından dolayı birbirleriyle ve aynı dinlerin alt grupları (mezhep, tarikat, mahalli cemaat vb.) arasında çatışmalar yaşanabilmektedir. Tarihte, aynı dine mensup farklı grupların çatışmalarının daha kanlı geçtiği bilinmektedir. Toplumdaki dini homojenliğin yitirilmesi bu çatışmalara sebebiyet verebilen durumlardandır. Din kaynaklı görünen çatışmaların temelinde başka faktörler de bulunabilmektedir. Örneğin, İslamiyet'te ilk çatışmaların temelinde -özellikle ilk dönemde- siyasi sebepler de rol oynamıştır.³¹

Din, geçici dünyaya dair realitelerin tümünü aşarak -öte dünyayı vaat ederek- kutsal hakikat aracılığıyla hayatı ve insanlık tarihini anlamlandırmaktadır. Dünyaya dair hesaplar, beklentiler ve gerçeklikler bu yönüyle anlamsızlaştırılmakta ve din *nihai statüko* haline gelmektedir.³² Dini gelenekler, inancın savunulması veya sosyal düzenin muhafazası adına şiddeti çeşitli şekillerde meşrulaştırabilmekte veya haklılaştırabilmektedir. İslam özelinde şiddet, gelenek içerisinde cezalandırma gayesi dışında, inancı savunmada zorunlu bir araç olarak kabul edilmektedir. Gelenek içerisinde cihad, kültürel varoluşun devamını sağlayan ve politik genişlemeye referans olan önemli olgulardandır. İslami hareketler, son dönemde cihad kavramını seküler dünyada inancın dolaylı müdafaası adına yapılan politik faaliyetlerin haklılaştırması için kullanmışlardır.³³

2.6. Azınlık

Azınlıklar, tarihi süreç içerisinde bugünkü anlamıyla ortaya konmadan önce birden fazla türüyle toplum içerisinde yaşamaktaydı. Roma veya Eski Yunan'da köleliğin hukuki boyutta korunması ve yurttaş statüsünde sadece özgür insanların kabul edilmesi, doğal bir bölünmüşlük yaratmıştır. Azınlıkların otorite tarafından kabul edilmemesi ve görmezden

²⁸ Mâide Sûresi 5/32

²⁹ İsrâ Sûresi 17/33

³⁰ Bakara Suresi 2/216

³¹ Günay, *Din Sosyolojisi*, 481-482.

³² Aydınalp, "Din Sosyolojisi", 649.

³³ Juergensmeyer, "Dini Şiddet", 461.

gelmeleri ise Avrupa’da meydana gelen olaylarla değişmiştir. Geleneksel toplumlarda toplulukları birbirinden ayıran en temel özellik olarak din kabul edilmektedir.³⁴ Moderniteye uyumun telkini ve gelenekselin terk edilmesinin teşviki, azınlık kavramını da dönüştürmüştür. Ulus devletler çağında ise dini azınlıkların yanında farklı azınlık statüleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Azınlıklara ‘insan hakları sorunu’ bağlamında değerlendirilmeleri 19. yüzyıla denk gelmektedir. Günümüzde azınlıklar dil, etnisite, ulus ve din üzerinden kategorize edilmektedir. Bu kategorizasyon biçimi azınlık kimliğini oluşturan ‘farklılığı’ esas almaktadır.³⁵

2.6.1. Azınlık Olmanın Unsurları ve Azınlık Çeşitleri

Sosyoloji ve hukuk alanlarında ele alındığında azınlık kavramının biçimi, unsurları, kapsamı farklılaşabilmektedir. Sosyolojinin tanımındaki; başat olmayan ve çoğunluktan farklı niteliklere sahip az sayıda insan grubunu kapsamasıyla diğer tanımlardan farklılaşarak tanıma dahil olan grupların geniş anlamda incelenmesi sonucunu doğurmuştur. Sosyoloji ve diğer alanların azınlık tanımlamaları, türlerinde ortaklıklar olsa da sosyolojide kategorizasyon daha geniştir. Devletlerin sınırları içerisinde yaşayan farklı azınlıkların resmi olarak tanınmamaları ile azınlıkların o devlet içerisinde kendi kimlikleriyle yaşamlarını sürdürmeleri birbirinden farklıdır. Hilmi Ziya Ülken, azınlığı asıl topluma göre daha az sayıdaki diğer/farklı etnik köken veya dine mensup olan zümreleri anlatmak için kullanılan kavram olarak tanımlar.³⁶

Hukuksal metinler ve -genellikle politik- sebeplere bağlı olarak yorumlar ise süreç içerisinde kavramın kapsayıcılığı açısından değişiklikler göstermiştir. Azınlık olmanın şartı olan ‘diğerlerinden farklılık’ unsurlarının neler olduğu hususunda fikir birliği bulunmamaktadır. Milletler Cemiyeti’nden (sonradan Birleşmiş Milletler) bu yana, azınlıkların korunması adına tam kapsayıcı bir tanım çabasına rağmen devletlerin kabul ettiği ortak bir tanım bulunamamıştır. BM özel raportörü Capotorti’nin 1966 yılında BM Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin azınlıkların korunmasını ilgilendiren 27. maddesi bağlamında yaptığı tanım esas alınmaktadır.³⁷ Capotorti’nin tanımında öne çıkan hususlar şunlardır;

- 1- Çoğunluktan farklı olmak,
- 2- Sayı olarak çoğunluktan az olmak,

³⁴ Baskın Oran, *Etnik ve Dinsel Azınlıklar: Tarih, Teori, Hukuk, Türkiye* (İstanbul: Literatür Yayınları, 2018), 20.

³⁵ Baskın Oran, *Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İhtihat, Uygulama* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 17.

³⁶ Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1969), “Azınlık (minorite)”, 33-34.

³⁷ Ayşe Füsün Arsava, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, 1993), 43.

3- Başat olmama (Tarihte az sayıda olan topluluğun ezici çoğunluğa hükmettiği durumlar görülmektedir. Dolayısıyla sayıca az olmak tek başına azınlık olmak için yeterli değildir. Örneğin; beyazların sayıca azınlıkta olmasına rağmen %80 oranındaki Güney Afrika'yı 1994 yılına kadar yönetmeleri gibi),

4- Bulundukları devletin vatandaşlığına sahip olmak (Azınlık olmak vatandaşlığa bağlı değildir fakat bir ülkenin vatandaşı olmayanlar, uluslararası yabancılar hukuku veya mülteci hukuku kapsamında korunmaları açısından ayrı değerlendirilmektedir.)

5- Azınlık bilincine sahip olmak. Azınlık olduğu iddiasında bulunan veya azınlık olarak tanınma talebi bulunan grup, öz niteliklerini ve geleneklerini korumaya istekli olmalıdır. Öz niteliklerini ve geleneklerini korumaya istekli olmayan grubun, yaşamını sürdürdüğü ve sayıca çoğunlukta olan toplum tarafından asimile edilmeye gönüllü olduğu anlaşılır.³⁸

Azınlıklar; işgal, arkaik bir toplumun devamı oldukları iddiası, zorunlu (siyasal, dinsel vb. baskılar sebebiyle) veya gönüllü göç (ticaret, iş bulma, sistematik kolonizasyon, göç rekabeti) gibi nedenlerle oluşabilmektedir. Göçe bağlı her iki azınlık oluşturuçu unsur da diaspora ve getto oluşumuna yol açmaktadır.³⁹ İnsan hakları perspektifinden uzaklaşarak ulus-devlet bağlamında incelendiğinde ise azınlıklar, devletin uluslararası siyasetinde önem arz eder. Azınlıkların, yaşadıkları devlete yakın coğrafyada kendilerine yakın hissettikleri 'akraba devletin' varlığının dış politikada yaratacağı olası sorunlar, ulusal/milli birliği tehdit edici yönleri ve devletin azınlıklarına davranış biçimi (eğer kötü ise o devlet yeterince demokratik sayılmamakta ve diğer devletler nezdinde itibar kaybıyla karşı karşıya kalabilmektedir) gibi konular, azınlıklar konusunu karmaşıktırmaktadır.⁴⁰

2.6.2. Etnik Azınlıklar

Grekçede bir kavme aidiyeti ifade eden *ethnos* sözcüğünün anlam değişimine uğramasıyla dilimize geçen etnik/etnisite kelimesi; biyolojik, kültürel ve tarihi nitelikleriyle aidiyeti kapsadığından ırk kavramından daha geniş bir anlam ifade eder.⁴¹

Etnik/etnisite kavramı Antik Yunan'dan 19. yüzyıla kadar dışlayıcı ve olumsuz bir anlama sahiptir. Bu kavram 1. ve 2. yüzyıllarda Yeni Ahit yazarları tarafından Hristiyan ve Yahudiler dışında kalan halkların tümünü tanımlamak için kullanılmıştır. 20. yüzyılın

³⁸ Oran, *Etnik ve Dinsel Azınlıklar*, 98-99.

³⁹ Baskın Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar* (Ankara: İmaj Yayınevi, 2009), 67-72.

⁴⁰ Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, 65.

⁴¹ Ülkü Bilgin, *Azınlık Hakları ve Türkiye* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007), 24.

başlarından itibaren ise hukuki ve günlük dilde kullanım biçimi değişerek genişlemiştir.⁴²

Ana nitelikleri;

- Kolektif özel bir isim,
- Üzerinde birleştikleri soya dair mit,
- Paylaştıkları tarihi anılar,
- Ortak kültürlerini diğerlerinden farklı kılan bir veya birden fazla unsur,
- Kendilerine has, özel bir ‘yurt’ ile bağ,
- Dayanışma duygusu,

olan etnik gruplar, bu sayede etnisiteye mensup bir fert olmaktan çıkıp grup bilinciyle var olmaktadır. Nitelikler incelendiğinde -dördüncü özellik hariç- genellikle öznel özellikler barındırdıkları, olgusal verilerden ziyade ecdada dair mitler üzerine kurulu oldukları, soya dair geniş bir anlatı barındırdıkları ve belirli bir toprağa aidiyet hissettikleri, kendilerinden önce yaşamış ve yaşanmış olanlara nostaljik bir bağ hissettikleri anlaşılmaktadır.⁴³

Ortak kültürü yaratan unsurlar veya kültürlerde ortaklık, muhtelif suretlerde var olabilir. Etnik azınlıkların ortak paydaşı olarak kültür, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. maddesinde zikredildiği gibi karakteristik bir niteliktir. Kültür; aşılabilir, öğretilir, yeni kuşaklara aktarılabilir muhtevadan oluşması sebebiyle aidiyetin inşasına ve etnik azınlığın kimliğini devam ettirmesine yardımcı olmaktadır.⁴⁴

Etnik toplulukların dinsel topluluklarla kesişen ve birleştiren yönleri bulunmaktadır. Dinler, etnik sınırları kaldırmayı ve öğretileri etrafında birleşmeyi öğütlemesine rağmen bazen etnik gruplar azınlık bilinciyle belirli bir dinin en dindarları haline gelebilmektedirler. Yahudiler, Habeşiler, Mısır’daki Kıptiler gibi gruplar başlangıçta dini bir cemaat olarak adlandırılmalarına rağmen sonradan etnik cemaatlere evrilmişlerdir. Örneğin; 11. yüzyılda ortaya çıkan Dürzilik, öğretileri sebebiyle uğradığı baskıdan dolayı yok olmamak adına Lübnan Dağı’na çekilmiş ve orada kendisini ‘etno-dinsel’ cemaate dönüştürerek ve cemaate sonradan giriş-çıkışlara izin vermeyen kapalı bir topluluk haline gelerek korunmuştur.⁴⁵

2.6.3. Ulusal Azınlıklar

İmparatorlukların çöküşü, ulus devletleri dünya siyasetinde model olarak ortaya çıkarmıştır. Ulus devletlerin içerisinde kendini bulan ve “çoğunluktan” farklılaşan

⁴² Arsava, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, 54.

⁴³ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, çev. Bahadır Sina Şener (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 42-44.

⁴⁴ Bilgin, *Azınlık Hakları ve Türkiye*, 27.

⁴⁵ Smith, *Milli Kimlik*, 21.

özellikleriyle azınlık olarak tanımlanan gruplar asimile olmaları pahasına modern devletin sınırları içerisinde yaşayıp ulus devletin himayesine girmişlerdir. Ulus devlet yapısı, varlığını sürdürebilmek için ‘tek millet’ modeli yaratıp idamesini sürdürmeyi hedeflediğinden içerisinde yaşayan azınlıklara her daim ‘toleranslı’ olma ihtiyacı duymamıştır. Tolerans, üretilen ulus inşasını ya da inşa edilenin sarsılmasına sebep olabilecek tehlikenin fark edilmesi anında sona ermektedir. Aynı zamanda ulus-devlet içerisinde hayatı sürdürmek kamusal alanda kültürel farklılıklardan grubu/ferdin bertaraf etmeyi gerektirmektedir. Azınlık olmayı gerektiren özelliklerindeki *akışkanlıklarına* aşırı bağlılık gösteren gruplar hakkındaki karar ise devleti yöneten ulusa bırakılmaktadır.⁴⁶ Fransız Devrimi ile ortaya çıkan ulusçuluk anlayışı ve Birinci Dünya Savaşı, ulus devletlerin kuruluşunda etkili olmuştur. İmparatorlukların parçalanması sonrasında topraklar üzerinde birçok ulus devlet kurulmasıyla azınlıklar sorunu uluslararası düzenlemelere ihtiyaç duymuştur. Azınlık kavramının dini boyutu aşip ulusçuluk bağlamında tartışılmaya başlanması ise Fransız Devrimi zamanında olmuştur. Bu dönemde ulus yeniden tanımlanmış ve belirli bir toprak parçası üzerinde aynı din, dil ve ırktan insanların oluşturduğu daha homojen bir tanım ortaya konmuştur.⁴⁷

Paris Barış Konferansı sürecinde ulusal azınlık kavramı ele alınmış ve “kendisini çoğunluk nüfusun veya hâkim ulusun parçası olarak görmeyip bu sınırlar içerisinde sayısal olarak daha az bir nüfusu oluşturan halk” olarak tanımlanmıştır. Ulusal azınlıklar; kendi tarih, kültür, dil gibi özellikleri olan ve bu özellikleri kaybetmeden taşıyan dar grupları kapsamaktadır.⁴⁸ Polonya halkının üç devlet arasında bölünmesi sorununun statüye bağlanması amacıyla Viyana Kongresi’nde (1815) bölünmüş Polonya halkına birtakım haklar ve statüler verilmiş, azınlıklar ilk defa dinsel topluluklar yerine ulusal gruplar olarak tanımlanmıştır.⁴⁹

Ulusal Azınlıklar, kavram olarak *geçişli* ve diğer azınlık türlerinden farklılaşan, azınlık olmak için gereken nesnel ve öznel koşulları yerine getiren gruplardır. Ulusal azınlıklar, ‘akraba devlet’ sahibi olup içinde azınlık olarak yaşadıkları devleti *vatan*, akraba devletlerini ise *anavatan* olarak isimlendirmektedirler. Örneğin, Yunanistan’daki Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığı için akraba devlet ve anavatan Türkiye’dir.⁵⁰

⁴⁶ Zygmunt Bauman, *Akışkan Modern Dünyada Kültür*, çev. İhsan Çapcıoğlu - Fatih Ömek (Ankara: Atıf Yayınları, 2015), 85-87.

⁴⁷ Bilgin, *Azınlık Hakları ve Türkiye*, 31.

⁴⁸ Arsava, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, 55.

⁴⁹ Suavi Aydın - Kudret Emiroğlu, *Antropoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003), “Azınlık”, 110.

⁵⁰ Oran, *Türkiye’de Azınlıklar*, 41.

2.6.4. Dil Azınlıkları

Dil, “ulusun kültürel, manevi, ilmî ve edebî yaşantısını ortaya koyan en belirleyici araçlardan” biri olduğundan azınlık gruplarını birbirlerinden farklılaştırıcı ve aynı zamanda azınlıkları birleştirici bir unsur olarak önemlidir. Azınlıkları dilsel boyutta ele alan ve dil azınlığının tanımını yapan sözleşme, 1992 yılında imzalanmıştır. Avrupa Konseyi Bölgesel ve Azınlık Dilleri Sözleşmesi’nde azınlık dili; “sayısal bakımdan azınlıkta kalan halkın kullandığı, devletin resmi dil/dillerinden/lehçelerinden biri olmayan dillerdir” olarak tanımlanmıştır.⁵¹

2.6.5. Din Azınlıkları

Din azınlıkları veya dinsel azınlıklar, imparatorluklar dönemi ve sonrasında ulus devletler döneminde doğal olarak yaşayan topluluklardır. Tarihi süreçte bir devlet sınırları içerisinde yaşayan halkın tümünün aynı dine, mezhebe, cemaate mensup oldukları rastlanılmayan durumlardandır. Devletler, hukuki dilde dini azınlık olarak isimlendirmeseler de farklı dini inançları taşıyan gruplara karşı yaklaşımları farklılık göstermiştir. Azınlık kavramı; henüz üzerinde ortak bir görüş bulunmayan, hayli *geçişli*, yüzyılın dengeleri, siyasi ve hukuki değişiklikler, modernite ile toplumlardaki kabullerin değişip dönüşmesi, geleneğin reddi gibi sebeplerle anlamı da değişmektedir.

1598 yılında Protestanlara Nantes Fermanı ile tanınan haklar, hukuki olarak din azınlıklarının devletler düzeyinde resmi olarak kabul edilmesinin ilk adımlarındandır. Aynı zamanda din azınlıkları, azınlık literatüründe kabul edilen ilk azınlık türüdür. Günümüz azınlık literatüründe din azınlıklarının hukuki statüsüne dair uluslararası sözleşme Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 1966 yılında kabul ettiği ve 1976 yılında yürürlüğe giren “Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme” ismiyle yayımlanmıştır.⁵²

2.7. İslam’da İlk Azınlıklara Yaklaşımlar: Sosyal ve Hukuki Yansımalar

Bu bölümde Müslümanların hükmettikleri bölgeleri genişletmesiyle zımni hukukun hicri ilk yüzyıldaki pratik yansımaları ve Hristiyanların bu süreçteki toplumsal-dini algıları incelenecektir. İslam Devleti’nin farklı coğrafyalarda hakimiyet kurmaya başlamasıyla muhtelif dinlere mensup olan halklarla etkileşimi kaçınılmaz hale gelmiştir. Mezopotamya topraklarında yaşayan ve Hristiyanlığın bir mezhebi olan Süryanilerin Müslümanlarla ilk

⁵¹ Bilgin, *Azınlık Hakları ve Türkiye*, 23.

⁵² Arsava, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, 56.

ilişkileri din-şiddet bağlamıyla tarihi süreç içerisinde değerlendirilecektir.

Ehl-i Kitap olarak anılan dini gruplarla Müslümanlar arasındaki ilişkiler Tevbe Suresinin 29. ayetine dayanmaktadır. İlgili ayetin emriyle “cizye”, gayrimüslimlerin himayesinin temini için şart koşulmuştur. Anlaşma metinlerine sadık kalıp cizyelerini ödemeye devam edenler tarihi süreç içerisinde himaye altında güven içerisinde İslam Devleti topraklarında yaşamışlardır. Fetihlerin geniş coğrafyaya yayılmasıyla, daha öncesinde; Yahudiler, Hristiyanlar, Putperestler/Paganlar ve kısmen Mecusilerle etkileşimde olan Müslümanlar birçok yeni inançla karşılaşmışlardır. Sabiiler, Maniehistler, Budist ve Hindular da farklı etnik gruplarla beraber Müslüman yönetimi altına girmişlerdir. Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında yapılan ilk hukuki metin, Hz. Muhammed’in 622’de onayladığı Medine Sözleşmesi’dir. Bu sözleşmede “Müminlerin tebaası” olarak zikredilen gayrimüslim gruplar tek tek sayılmış ve diğerlerinden ayrılmıştır. Medine’de kurulan devletin başkanlık yetkisinin Hz. Muhammed’de olduğunun kabul edilmesi şartıyla himaye edilecekleri vaat edilmiştir.⁵³

Süryaniler, İslam fetihlerinden önce bölgede o döneme kadar en güçlü iki devlet olan Roma ve Pers/Sasani İmparatorluğu arasındaki yaklaşık 400 yıl süren savaşlarda büyük zararlar görmüşlerdir. Bu devletler arasındaki savaşlar sırasında ekonomik kaynak ihtiyacı arttığında bölgede yaşayan Süryaniler ve Nesturîlerden alınan vergiler arttırılmaktaydı.⁵⁴ Aynı zamanda Bizans imparatoru Heraklius’un kristolojik tartışmalara müdahalesi ve yaklaşımı da Süryanilere zarar vermekteydi. İslam fetihleri esnasında Irak ve Suriye’de yaşayan Süryaniler, dönemin Antakya Süryani Ortodoks Patriği’nin ifadelerine göre “Müslümanların dinlerine saygı göstermeleri, kilise ve manastırları talan etmeyip yıkmamaları ve ‘Arapların Allah’ının’ Hristiyanlara düşman olmaması” sebebiyle direnç göstermeksizin Müslümanları kendilerine kurtuluş ümidi olarak görmüşler ve yeni yönetim altında sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda ortak faaliyetler göstermişlerdir.⁵⁵

Zımmi hukuku, bir anlamda gayrimüslimlere otonom yapı statüsü vermiştir. Bu yapıda Zımmiler; kendi yargıçları tarafından yargılanmalarına izin verilmiş, kendi gelenekleriyle yaşayıp ibadetlerini mabetlerinde sürdürmelerine karışılmamış ve gettolarda yaşamaları zorunlu tutulmamıştır. Bu geniş hareket sahasını ve himayeyi edinmelerinin yolu ise ilk olarak Müslüman yönetimleri kabul edip cizye ödemektir.⁵⁶ Cizyeden Rahipler, keşişler, yaşlı

⁵³ Zafer Duygu, *İslâm ve Hristiyanlık: Hristiyanlara Göre İki Dinin Karşılaşması ve İlk Etkileşimler* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), 290-291.

⁵⁴ Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, çev. Nurettin Hiçyılmaz (İstanbul: Doz Yayınları, 2005), 295.

⁵⁵ Gabriyel Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler* (Mardin: Anadolu Ofset, 2005), 415.

⁵⁶ Duygu, *İslâm ve Hristiyanlık*, 294-296.

erkekler, kadın ve çocuklar muaftır. Müslüman yönetimi altında ilk dönemde düzenli olarak cizyeyi ödeyen Hristiyanların kültür ve birikimden yararlanmak isteyen Halifeler, saraylarında Yakubi ve Nesturîleri de görevlendirmişlerdir.⁵⁷

Müslümanlar, tarihi süreçte bazı durumlarda gayrimüslimlerin düzenli ödedikleri cizyeyi iade etmiş veya iade talebinde bulunmuşlardır. Örneğin, Şam ve Humus şehirlerinde yaşayan gayrimüslimlere ödedikleri cizye Bizans ordusunun İslam ordularını yenilgiye uğratma ihtimali ve bu durumda himaye şartının sağlanmayacağı gerekçesiyle iade edilmiştir. Bu durumda gayrimüslim halk kendi güvenliklerini sağlayacaktır. Eğer Müslümanlar galip gelirse cizye geri alınacaktır.⁵⁸

Müslümanların Bizans'ı bölgeden uzaklaştırmasıyla Süryaniler, medeniyet birikimlerini tercüme ve direkt aktarım yoluyla Müslümanlarla paylaşmışlardır. 636 yılında kuşatılan ve her iki tarafın da kutsal kabul ettiği Kudüs'te kan dökülmesini önlemek amacıyla Başpiskopos, şehri teslim etmeye karar vermiştir. Şehir anahtarını da davet üzerine Kudüs'e giden Halife Hz. Ömer'e bizzat teslim etmiştir.⁵⁹ Hz. Ömer'in, Süryani Kadim Yakubi Patriği aracılığıyla İslam'ın hüküm sürdüğü bölgede yaşayan Hristiyanlara yönelik verdiği Emanname (Ahitname) sebebiyle Halife'ye Süryanice "Frak" veya "Foruko" kelimesinden türettikleri ve "Kurtarıcı" anlamına gelen sıfatla anmışlardır.⁶⁰

Miafizit Süryani tarih yazarları Dionysius (ö. 845) ve Mihayel Rabo (ö. 1199), ilk İslam yönetimini Bizans yönetimine tercih ettiklerini belirtmişler⁶¹ ve Müslümanların otorite sahibi olmasıyla Süryani halklarını "özgürleştirici" yönleri üzerinde durmuşlardır. İslam fetihlerinin ilk döneminde yaşayan Nesturi Patrik III. İšo'yab (ö. 659) Müslümanların Hristiyanlara, kiliselere ve ruhbanlara zarar vermeyip koruduklarını aktarmaktadır.⁶² Ancak bu tarih yazımının fetihlerin yapıldığı dönemde değil en erken iki veya üç yüzyıl sonrasında yazılması dönemin Hristiyanlarının görüşünü yansıtıp yansıtmadığıyla alakalı şüpheleri beraberinde getirmektedir. Tarihçilerin yaşadığı yüzyıl muhtemelen Hristiyanların paradigma değişikliğine uğradıkları ve Müslümanlarla ilişkilerin kurumsallaştığı dönemdir. Bölgelerini fetheden fatihleri "özgürleştirici, kurtarıcı" olarak anmaları, bazı araştırmacılar tarafından "Bizans karşıtlığı üzerinden cemaat kimliği oluşturma veya belirgin kılma çabaları" olarak

⁵⁷ Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, 217.

⁵⁸ Duygu, *İslâm ve Hristiyanlık*, 306.

⁵⁹ Duygu, *İslâm ve Hristiyanlık*, 169.

⁶⁰ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, 417.

⁶¹ Zafer Duygu, *Hristiyanlık ve İmparatorluk: Geç Antikçağ'da Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2023), 565.

⁶² Yaşar Kaplan, *Doğu Hristiyanları Nesturiler: Tarih, İnanç, Ritüel* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2023), 125.

açıklanmaktadır.⁶³

İlk dönem fetihlere olumlu bakışın yanı sıra Yuhanna Bar Penkaye gibi yazarlar, Müslümanların başarısını yaratıcının iradesine bağlamışlardır. Ona göre, “Zırh ve kalkanları olmadan at binen Müslümanların o dönemde dünyanın en büyük iki imparatorluğunu mağlup etmesi, Tanrı’nın onayı olmadan mümkün değildir”⁶⁴ ve “Tanrı, hiddetini” de Arapların eliyle çıkarmıştır. Birçok Hristiyan yazar, bu görüşte ortaktır.⁶⁵

Bizans İmparatorluğu’nun daha önce hüküm sürdüğü bölgeleri Müslümanlar’ın ele geçirip Sasani İmparatorluğu’nu yıkmalarının ardından Doğu Hristiyanları İslam Devletinin egemenliği altına girmiştir. Bu egemenlik Doğu Hristiyanlarının bölünmüş yapısının Bizans İmparatorluğu ve Batı’daki Hristiyanlardan koparak kalıcı hale dönüşmesine neden olmuştur. Müslümanların uyguladığı politikalardan biri, parçalanan Hristiyan cemaatlerine müdahale etmeyip bölünme sonrasında ortaya çıkan cemaatleri resmi olarak tanıyıp meşru bir zemine oturtmaktır. Bu durum, miafizit inançlı kiliselerin yok olmasını engelleyerek Hristiyanların kendi inanç ve hiyerarşilerini sürdürebilmelerine olanak sağlamıştır.⁶⁶

Patrik III. İšo’yab (ö. 659) , herhangi bir zorlama olmaksızın bölgede İslam’ı kabul eden Hristiyanların sayısının çokluğundan dolayı ruhban sınıfının azalmasından şikayet etmiştir. İslam’ın bölgeye gelişi ilk zamanlarda Hristiyanlar tarafından geçici bir süreç olarak görülürken hükmün devam etmesi ve baskı olmaksızın İslam’a geçişlerin artması, mevcut durumlarını koruyabilmek ve cemaatlerini bir arada tutabilmek için Müslüman Arapları Hristiyan apokaliptik metinleriyle bağdaştırmalarına yol açmıştır. Raşid Halifeler döneminden itibaren Hristiyanlarla ilişkiler kurulmuş ancak entelektüel ve teolojik tartışmalar Emeviler döneminde başlamıştır. İki dinin mensuplarının birbirlerinin dillerini öğrenerek tartışmaları Şam’da başladığından Yakubiler ve Melkit Hristiyanlar muhatap olmuşsa da mücadelelerin Bağdat’a taşınması Nesturi Kilisesinin de yoğunlukla katılımıyla devam etmiştir.⁶⁷

Süryanice, VII. yüzyıla kadar Süryani Ortodoks Kiliselerinde Yunanca kadar etkili ve yoğun kullanılmamaktaydı. Müslüman idaresi altına girmelerinden sonra Süryaniler, Yunancayı terk edip kendi öz kimliklerini yansıtan Süryanicenin kullanımına önem göstermişler ve kendilerinin Arami/Süryani yönlerine önem vermeye başlamışlardır.⁶⁸

⁶³ Duygu, *İslâm ve Hristiyanlık*, 243.

⁶⁴ Duygu, *Hristiyanlık ve İmparatorluk*, 556.

⁶⁵ Duygu, *İslâm ve Hristiyanlık*, 213.

⁶⁶ Duygu, *İslâm ve Hristiyanlık*, 100.

⁶⁷ Kaplan, *Doğu Hristiyanları Nesturiler*, 127.

⁶⁸ Sebastian P. Brock, “‘Süryani’: Kimlik ve Arkaplanı”, çev. Zafer Duygu vd., *Süryaniler: Kimlik, Din, Literatür*, ed. Zafer Duygu vd. (İstanbul: Selenge Yayınları, 2023), 26.

III. BÖLÜM

3. DİNİ ŞİDDETİN TEORİK VE PRATİK KÖKENLERİ: SELEFİYYE

Dini anlayış, yeknesak bir yapıda olmayıp tarihsel bağlamda değişen ve dönüşen bir süreçtir. Selefiyye yeni bir hareket değil kendini yenileyen bir hareket/ekoldür ve tarihsel süreçte birçok farklı izi bulunabilir. Selefilğin tarih boyunca -ilmi ve sosyal olarak- tek bir anlamı ifade etmemesinin sebeplerinden biri Müslüman alimlerin kendi fikirlerinde bağımsızlığa ve özgürlük alanlarına sahip olmalarıdır. Bir diğer neden ise, Selefi alimlerin eleştirdikleri Eşariler gibi diğer ekollerle de ortak noktalarda buluşabilmeleri ve muteber kabul edilen alanların her daim mevcut olmasıdır.⁶⁹

Selefilik, yekpare (monolitik) bir hareket olmamasına rağmen tüm Selefi görüşlerinin paylaştığı ortak noktalar şunlardır; toplumlardaki kültür farklılıklarına değer vermeden İslam'ı ilk haliyle yaşamaya çalışmak, İslam'a sonradan giren batıl inanç ve hurafelerle mücadele edip temizlemek, İslam toplumunu ilmi anlamda öne çıkarmak ve İslam birliğini savunmak.⁷⁰ Tedhiş (terör) eylemlerinin artması ve genelleyici yaklaşım, Selefiyye'nin 'dogmatik' veya 'homojen' bir hareket olarak görülmesine neden olmuştur. Selefi gruplar, hangisinin 'dini özü gibi yaşayan' grup olup olmadıkları hususunda çatışmışlar fakat bu hareket içinde kendini tanımlayanların tümü tedhiş eylemlerini onaylamamışlardır.⁷¹ Kendisini Selefiyye'ye nispet eden hareketler, modernizmin getirdiği toplumsal değişimler neticesinde Müslümanların İslam'ın özünden uzaklaştıklarını iddiasını taşımakta ve metodolojileriyle dini/dindarları aslına döndürme çabasını temsil etmektedir.⁷²

3.1. Selefiyye Tanımlamaları ve Ehli Hadis Ekolü

Selef, terim olarak Hz. Muhammed ve sonrasındaki ilk üç asırda yaşayan nesli ifade etmektedir.⁷³ Selefi ise ahkâm konularında ilk üç neslin yöntem ve uygulamalarını o dönemde olduğu şekliyle sürdürmeyi hedefleyenleri ifade etmektedir.⁷⁴ Farklı süreçlerden geçerek

⁶⁹ Beşir Musa Nafi, "Selefilğin Kavram Sorunsalı, Tarihi ve Muhtelif Görünümleri", çev. Nurullah Çakmaktaş, *Arap Dünyasında Selefilik ve Selefi Hareketler*, ed. İzzuddin Abdu'l-Mevla vd. (İstanbul: Yarın Yayınları, 2016), 20.

⁷⁰ Kurt, *Din Sosyolojisi*, 262.

⁷¹ Mehmet Ali Büyükkara, "11 Eylül'le Derinleşen Ayrılık: Suudî Selefiyye ve Cihadî Selefiyye", *Dini Araştırmalar Dergisi* 7/20 (2004), 206.

⁷² Günay, *Din Sosyolojisi*, 370-371.

⁷³ Ramazan el-Buti, *el-Selefiyye Merhale Zamaniya Mübareka la Mezhep İslami* (Şam/Suriye: Dar el-Fikr, 2010), 9.

⁷⁴ M. Sait Özervarlı, "Selefiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 2009).

reaksiyonel hareket ve metodolojik bir ilke olarak Selefiyye'nin ilk tezahürü olan Ehli Hadis ekolü, kutsal metinlere literalist yaklaşımın doğru olduğunu savunmuştur.⁷⁵

Selefilîği sistematize edip ekol haline gelmesinde öncü rolleri üstlendikleri kabul edilen Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve İbn Teymiyye (ö. 728/1328), dine dair ortaya koydukları fikirleri o dönemki İslam toplumunun içinde bulunduğu durum ile alakalıdır. Örneğin İbn Teymiyye, Bağdat'ın Moğol istilacıları tarafından harap edildiği, Batınlılığın ve Şii yayılcılığının zirvede olduğu dönemde, bir kalkan olarak gördüğü Selefiyye ekolünün/mezhebinin kurumsallaşması ve sistematik hale getirilmesi anlamında öncü isimdir.

Tek sesliliğin ve kültürün hâkim olduğu topluma, farklı ırklardan ve kültürlerden insanlar da Müslüman olarak dahil olmuş ve geleneklerini tamamen terk etmemişlerdir. İslam coğrafyasında felsefenin sentezlenerek kendine has yeni bir yorumun ortaya çıkıp gelişmesi, sosyo-politik olaylar, öncesinde zühd olarak adlandırılan tasavvuf metodolojisinin yerleşip tarikatlar dönemine evrilmesi sebebiyle dinin aslının kaybolmaya başladığı ve bu kayboluş halinden de ancak öze dönüşle kurtulunabileceği yorumu, Selefiyye'nin ekol olarak gelişmesine olanak tanımıştır.⁷⁶

Selefilîği benimseyenler tarafından Selefiyye'nin iki kullanımı vardır;

1- Sahabe, Tâbiîn, Etbâu't-Tâbiîn (Sahabe takipçilerinden sonraki nesil) dönemlerine zamana bağlı kalmadan belirli bir metodu benimsemeyi ve bu metodun da hayatın her alanında kullanılması savunanlar;

2- 'Tamamlanmış' dine dışarıdan herhangi bir müdahalede bulunulmamasını gerektiğini savunanlar.⁷⁷

İbn Teymiye, Selefiyye'yi; "Ebu Hanife, İmam Malik, İmam Şafii ve İmam Ahmed'in, Allah tarafından yaratılmalarından önce de var olan ve Hz. Muhammed'in yol olarak belirlediği, hüccet sahabenin de devam ettirdiği mezhep" şeklinde tanımlar.⁷⁸ İbn Teymiye, Selef-i Sâlihîn'i dine katkıları (tefsir, hadis, usulüddin, ibadet, ahlak, cihad vb.) ve övülen değerleri sebebiyle peygamberlerin ardından en hayırlı nesil olarak tanıtmaktadır. İbn Teymiyye, Selef'in tüm konularda birlik olmadıklarını, onların da birçok konuda ihtilafa düştüklerini ancak bu ihtilafın da faydalı olduğunu belirtmiştir.⁷⁹ İbn Teymiyye'ye göre bir Müslüman, ibadet, muamelat veya ilimde en üst seviyeye ulaşsa dahi Peygamber'in ashabının

⁷⁵ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2021), 59.

⁷⁶ Ramazan el-Buti, *el-Selefiye Merhale Zamaniya Mübareka la Mezhep İslami*, 33.

⁷⁷ Abdullah Omar Dumayji, *Fehm es-selef es-salih* (Riyad/Suudi Arabistan: Merkez el-Beyan, 2015), 31-33.

⁷⁸ İbn Teymiye, *Minhac el-Sünne en-Nebeviyye*, thk. Muhammed Raşid Salım (Riyad/Suudi Arabistan: İmam Muhammed Bin Suud İslam Üniversitesi, 1986), 2/601.

⁷⁹ İbn Teymiye, *Mecmu' el-Fetava* (Medine/Suudi Arabistan: Kur'an-ı Kerim Basım ve Yayın Kompleksi - Davet ve İrşad Bakanlığı, 2004), 7/24.

İslam’da ulaştıklarına erişemez ve onların söyledikleri dışında dine dair yeni bir söz söyleme veya yorum yapma cüretinde bulunursa hataya düşmüş olur ve söyledikleri de “bid’at” olarak kabul edilir.⁸⁰ Hz. Muhammed ve ashabı döneminde olmayan herhangi bir şeyi dine entegre etmeyi bid’at olarak kabul nedeniyle Selefiyye, hakikate en yakın öğretiyeye sahip oldukları iddiasında bulunmuştur.⁸¹ İlk üç neslin yaşadığı dönemi Selefiyye olarak adlandıran Gazâlî; “...Sahabe ve Tabiin’in hak mezhebi/doktrinidir...” şeklinde terimi açıklamıştır.⁸²

3.2. Yöneticilerin Gölgesinde: Vahhabi Hareketi veya Suudi Selefiyye

Günümüze değin ortaya çıktığı toplumu değiştirip dönüştüren, dinin yaşanış biçimine ve asıl olana dönmeye ilişkin İslam coğrafyasındaki en etkili hareketlerden biri, Necd olarak bilinen -bugünkü Suudi Arabistan sınırları içerisinde kalan- bir bölgede ortaya çıkmıştır. Muhammed b. Abdulvahhab’ın başlattığı dini-sosyal ve dini-politik harekete kadar Necd bölgesi Emeviler, Abbasiler, Memlükler ve Osmanlılar tarafından devletin sınırlarına dahil edilmeye gerek duyulmayan, haritalarda ‘bölgeye/devlete ilgisiz kalındığının işareti’ olarak beyaz zeminde gösterilen bir yer olmuştur.⁸³ Vahhabilik, Necd bölgesinde ortaya çıkarak Selefiligi siyasallaştırmış ve günümüzde Suudi devletinin resmi mezhebi haline gelmiştir.⁸⁴

Hanbeli kadılığı yapan babanın oğlu olan Muhammed b. Abdulvahhab, 1703 (h.1115) yılında Necd bölgesinin Uyeyne kasabasında doğmuştur.⁸⁵ Medine’ye giderek İbn Teymiyye’nin eserlerini derinlemesine inceleme ve onun kitaplarını okuyup sistemini devam ettiren öğrencileriyle bir arada bulunma imkanına erişen Abdulvahhab’ın, sonradan kitaplaştıracığı ve yayacağı öğretileri bu ilim seyahatleri ve ilişkilerin de etkisiyle olgunlaşmaya başlamıştır.⁸⁶ En önemli eserlerinden sayılan “Kitabul Tevhid”i neşretmesinden sonra daveti ve fikirlerinin yayılması hızlanmıştır. Medine’de ve yaşadığı Uyeyne’de, halkın dini yaşayışında hata olarak gördüğü ve imanın esasına zarar verdiğine inandığı; tevessül (aracı kılmak), şefaatin Allah’tan değil kişilerden istenmesi, türbelerin yükseltilmesi, kabirlerin ziyareti esnasında dua edilip şefaath talep edilmesi, yakarılması, yardım istenmesi gibi konuları eserlerinde işlemiş ve bu tür davranışların imana zarar verdiğini hatta İslam dairesinden

⁸⁰ İbn Teymiyye, *Mecmu‘ el-Fetava*, 2004, 7/436.

⁸¹ Nafî, “Selefilğin Kavram Sorunsalı, Tarihi ve Muhtelif Görünümleri”, 16.

⁸² Abu Hamid Muhammed Gazali, *el-Cem‘ el-‘Avām ‘an ‘ilm el-keḷām* (Cidde/Suudi Arabistan: Dār el-Minhāc, 2017), 49.

⁸³ Mehmet Ali Büyükkara, *İhvan’dan Cuheymân’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2020), 39.

⁸⁴ Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 63.

⁸⁵ Muhammed b. Salih el-Useymin, *Şeyh Muhammad b. Abdulvahhab hayatuhu ve fikruhu* (Riyad/Suudi Arabistan: Dar al-‘Ulum, 1993), 25.

⁸⁶ el-Useymin, *Şeyh Muhammad b. Abdulvahhab hayatuhu ve fikruhu*, 32.

çıkardığını belirtmiştir.⁸⁷ Medine’den dönüşüne dek davetçi alim sıfatını taşıyan Muhammed b. Abdulvahhab, şefaitle ve bid’atler ile ilgili durumları şiddetle eleştirmiştir. Babasının ölümünden sonra kendisini güven altında hissetmediğinden doğduğu Uyeyne’ye dönerek Emir Osman’ın himayesine girmiştir. Emir Osman b. Hamed’e fikirlerini benimsettikten sonra Uyeyne’ye bağlı tüm yerlerdeki türbeleri yıktırıp kutsallık atfedilen mağaraları ve halk tarafından ziyaretgâh kabul edilen yerlerin tümünü ortadan kaldırmıştır.⁸⁸

Davetini Hicaz ve Yemen’de yaymaya çalışması, yöneticilere dini-politik mektuplar göndermesi, her geçen gün takipçi sayısının artması ve Muhammed b. Abdulvahhab’ın ‘dini karizması’ yöneticileri rahatsız etmiş ve kendisi Uyeyne’den Diriyne’ye sürülmüştür. Sürgün, Vahhabi hareketi için dönüm noktası olmuştur. Diriyne Emiri Muhammed b. Suud’tan himaye isteyen ve talebi kabul gören Muhammed b. Abdulvahhab, fikirlerini ve akidesini izah etmesi sonrasında, davasının tüm bölgeye yayılması için gerektiğinde Suud aşiretinin askeri ve siyasi gücünün hizmetine verileceği temin edilerek Emir Muhammed b. Suud’un tam desteğini almıştır. Muhammed b. Abdulvahhab da desteğin ve himayenin karşılığında Muhammed b. Suud’a biat ederek 1744 yılında “Diriyne İttifakı” olarak bilinen ittifakın ana temasını oluşturmuşlardır. Bu ittifak ve Muhammed b. Suud’un meşruiyetinin din ile de onaylanması, yüzyıl içerisinde önce Necd’e ardından Hicaz’ın tümüne hâkim olarak Suud Devleti’nin kurulmasının önünü açmıştır.⁸⁹

Dindarlık, geleneksel toplumlarda sosyo-kültürel alanların neredeyse tümüne etki eder. Geleneksel toplum, bir arada kalmayı teşvik edici bir unsur olarak dine bağlılık gösterir. Geleneksel toplumlardaki dini anlayışta fertler dinin emirlerine, yasaklarına ve ibadetlerine riayet etmeye özen gösterir.⁹⁰

Vahhabilik ise Hanbeli mezhebinin görüşlerini temel alarak ve tevhid üzerinde durarak İslam’a sonradan eklenmiş, asıldan olmayan her şeyle mücadele etmeyi hedeflemiştir. Bu durum davetin ulaştırıldığı ilk dönemlerde, geleneksel dindarlığı yaşayan halkın kabulünü zorlaştırmıştır. Metot olarak, Muhammed b. Abdulvahhab’ın Selef’in anlayışı ve dolayısıyla İslam’ı yaşayış biçimine geri dönmek gerektiğine dair görüşleri dini geleneğin bir nevi reddedilişi meselesini barındırmaktadır. ‘Vesayete bağlı olmaksızın içtihadın her Müslüman için hak’ olduğu iddiası, gelenekle kopuşu temsil eden örneklerdendir. Pratikte ise Muhammed b. Abdulvahhab’ın içtihat ettiği meseleler azdır. Hanbeli ekolünü taklit ederek önceden verilen

⁸⁷ el-Uzeymin, *Şeyh Muhammad b. Abdulvahhab hayatuhu ve fikruhu*, 74-75.

⁸⁸ Büyükkara, *İhvan’dan Cuheyman’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 39.

⁸⁹ Büyükkara, *İhvan’dan Cuheyman’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 48.

⁹⁰ Günay, *Din Sosyolojisi*, 396.

fetvaları tatbik etmesi veya ettirmesi teorik-pratik farklılığı gösteren unsurlardandır.⁹¹

Vahhabilik, mezhep olmayıp ve Selefiyye'den türeyen bir akımdır. Vahhabiliği benimseyen kimseler, kendilerini Vahhabi değil Selefi veyahut Ehl-i Hadis olarak adlandırmaktadır. Vahhabilik ise, kendisine muhalif olanların bu grubu tanımlamak için kullandıkları isimdir. Geleneksel Selefiyye'den farkı ise tekfirde daha katı tutum sergilemeleri ve kendilerinden olmayan Müslümanların itikad ve muamelat konusundaki eylemleri nedeniyle şiddete maruz bırakmalarıdır.⁹²

1920'li yıllarda Vahhabiliği bölgede daha da güçlendiren iki olay yaşanmıştır. İlki, Vahhabiliği benimseyen aşiretlerin Mekke ve Medine'nin yönetiminde tam yetkili olmaları sonucunda hac farızasına dair tüm işlerin kendi kontrollerine geçmesidir. Dolayısıyla o güne kadar Necd ve çevre bölgeyi kapsayan Vahhabiliğin tanınması ve yayılması hızlanmıştır. İkinci olarak, petrolün bulunmasıyla oluşan zenginlik sebebiyle Vahhabilik, ülke dışında da yayılmak amacıyla birçok sivil toplum kuruluşunu desteklemiş ve finanse edebilmiştir.

Suudi Arabistan'da meydana gelen başta petrole bağlı çarpık kalkınma, ekonomik dengesizliği de artırmıştır. Arap devletlerinin İsrail karşısında yenilmesi sonrasında Arap Milliyetçiliği/Pan-Arabizm hareketlerinin başarısız kabul edilmesi ve toplumlardaki karşılığını yitirmesi, ideolojik boşluğa sebep olmuştur. 1964 yılında kral ilan edilen Faysal bin Abdülaziz el-Suud'un da teşvikiyle bu boşluğu İslami hareketler doldurmaya başlamıştır. Döneminde yaşanan 1967 Savaşı, Suudi ailesindeki karışıklıklar ve istikrarsızlık sebebiyle Faysal b. Abdülaziz meşruiyetini güçlendirmek adına dini kurumlara (ulemâya) başvurmuş, ulemâ da hareket sahalarının daha da genişletilmesi dahil olmak üzere kendilerine birtakım imtiyazlar tanınması şartıyla bu teklifi kabul etmiştir. İmtiyazlar ve açılımlar kapsamında; üniversitelerin yabancı öğretim görevlilerine açılması ve dernekleşmenin daha kolay hale getirilmesi sağlanmıştır. Mısır ve Suriye'den -Müslüman Kardeşler menşeli- aksiyoner ve Selefi öğretim görevlileri, Suudi Arabistan'a Kral Faysal'ın davetiyle gelmişlerdir. Radikal dini akımlarla hemhal olmayan Suudi Arabistan, bu şekilde "İslamcılık" ile tanışmıştır.⁹³ Bu açılım, Suudi Arabistan'daki Selefi düşüncenin değişip dönüşmesine ve nihayetinde 1980-1990'lı yıllarda Sahve (Uyanış) Hareketi'nin ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁹⁴

Vahhabi ulemâ, Diriye Anlaşması'ndaki süreci devam ettirerek yöneticilerin eleştirilemezliği fikrini sürdürmüşlerdir. Müslümanların yaşadığı coğrafyalardaki sorunlara

⁹¹ Hişam b. Galib, "Suudi Selefilik ve Siyasi Otorite", çev. Nurullah Çakmaktaş, *Arap Dünyasında Selefilik ve Selefi Hareketler*, ed. Beşir Musa Nafi vd. (İstanbul: Yarın Yayınları, 2016), 37.

⁹² Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 65.

⁹³ Mehmet Ali Büyükkara, *Geçmişten Günümüze Kabe'nin İşgali* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 100.

⁹⁴ Hişam b. Galib, "Suudi Selefilik ve Siyasi Otorite", 38-39.

herhangi bir çözüm üretme çabasına girmemeleri, yalnızca Suudi yöneticilerin yaptıkları yanlışları onaylayan mercii haline dönüşmeleri Suudi âlimlerin eleştirilmesine neden olmuştur. Halk ise yöneticilerin yozlaştığını ve kendileriyle irtibatı kopardıklarını düşünmeye başlamıştır. Şeyh bin Baz'ın da öğrencisi olan Cuheyman el-Uteybi ve etrafındaki küçük bir grup bu düşünceyi taşımaktaydı.⁹⁵ Cuheyman, 1979 yılında Kâbe'yi işgal ederek Mehdi ilan ettiği kayınbiraderine biat etmiş ve biat toplamış, taleplerini ise “Batı orjinli toplumu dejenere edici taklidin terk edilmesi, emperyalist Batı ile sürdürülen ilişkilerin sonlandırılması, İslam'dan uzaklaşan Suud yönetiminin yerine İslam'ın hükümlerini uygulayacak bir yönetimin getirilmesi, İslam'ın ve Müslümanların baş düşmanı olan ABD ile ticaretin kesilmesi, Suudi Arabistan'da faal olan askeri üslerin kapatılması” şeklinde özetlenebilecek maddelerde belirtmiştir.⁹⁶ Nihayetinde, Kâbe'nin işgali yaklaşık iki hafta sürmüş ve sorumluların tümünün öldürülmesiyle son bulmuştur. Cuheyman'ın Harem bölgesinde kalkıştığı eylem hiçbir otorite tarafından desteklenmemiş, dini ve siyasi manada meşru görülmemiş, övülmemiştir. Cuheyman'ın geçmişinden anlaşıldığı kadarıyla üzerinde durduğu asıl mesele Mehdiliktir ve silah zoruyla biat ettirilen hiç kimse biatında ısrarcı olmamıştır. Cuheyman'ın taleplerine benzer taleplerde bulunan sonraki hareketler onun yolunu izledikleri için değil benzer rahatsızlıkları taşıdıkları için ortaya çıkmışlardır.⁹⁷

Cuheyman hareketinin sonraki İslami Hareketlerle herhangi bir bağı bulunmamaktadır. Cihadi Selefiyye'nin ideologlarından ve sonradan Zerkavi'nin hocası olan, Suudi Selefiyye'ye muhalif Ebu Muhammed el-Makdisi, eserinde Cuheyman'ın “tevhid ehlinden olup Suudi hükümetinin zulmüne uğradığını” belirtmektedir.⁹⁸ Cuheyman'ın eylemleri, İslam coğrafyasındaki rejimlerin meşruiyetinin sorgulanması ve muhtelif şekillerde rejimlere karşı çıkılmasına yönelik başlattığı tartışma, yapıp ettiklerinden daha önemli sayılmaktadır.⁹⁹

3.3. Modernitenin Karşısında Alternatif Konum: İlmî Selefiyye

Modernleşmeye karşı bir duruş olarak ortaya çıkan entelektüel veya ilmi Selefilik, Batılılaşmaya karşı İslam'ı yeniden özünde olduğu gibi inşa etme niyetini taşımaktadır. Ayrıca, çeşitli sebeplerle üstünlüğünü kaybetmiş olan *özün* yeniden dirtiltilmesini hedeflemektedir.¹⁰⁰

19. yüzyılda ortaya çıkan bu düşünce biçiminde kutsal metinlere olan yaklaşım

⁹⁵ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008), 507.

⁹⁶ Büyükkara, *Geçmişten Günümüze Kabe'nin İşgali*, 125-126.

⁹⁷ Büyükkara, *Geçmişten Günümüze Kabe'nin İşgali*, 142.

⁹⁸ Ebu Muhammed el-Makdisi, *Milleti İbrahim*, çev. Orhan Panaltı (Konya: Umde Yayınları, 2018), 16.

⁹⁹ Seyid Saleem Şahzad, *El Kaide ve Taliban'ın İçinde - Bin Ladin ve 9/11'in Ötesinde*, çev. Abdullah Tatlı (İstanbul: Küresel Kitap, 2014), 197.

¹⁰⁰ Aziz Al-Azmeh, *İslamlar ve Moderniteler*, çev. Elçin Gen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 105.

Geleneksel Selefîyye'den farklılaşmıştır. Dini metinlerin çarpıtılan yönlerini izale edebilmek ve yanlış anlamaları düzeltebilmek amacıyla rasyonel yaklaşım, ilmi Selefîyye'de tavsiye edilmiştir. Bu yeni yorum, hareket olarak İslam dünyasını yeniden diriltmek hedefini taşıdığından, 'köhnemiş' olan geleneksel İslam hukuku ve hukukçularının taklit edilmesini değil modern hayatın gereksinimlerine cevap verilebilmesi için kaçınılmaz olarak içtihat taraftarı bir tavır izlemeyi tercih etmiştir.¹⁰¹

Selef-i Sâlihîn'e yapılan vurgu, onların dinin ilk muhatabı olmaları ve dini ilk kaynaktan öğrenmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Muhtelif yorumların ve farklı kültürlerin entegre olmasıyla aslından uzaklaşan dinin, ancak ilk muhataplarının anlayışına dönülmesiyle özgünlüğünü bulacağını savunmuşlardır. Tevhid konusuna önem verdikleri, sonradan ortaya çıkan dini yorumların karşısında bir konum aldıkları, mukallitliği ve mistisizmi (ve buna tasavvuf da dahildir) Müslümanların gerilemesinin ana sebeplerinden olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır.¹⁰²

Müslümanların sayıca üstünlüklerine rağmen otorite ve kültürün değişmesini engelleyemedikleri, Müslümanların zayıf kalmalarının sebebinin ise yöneticilerin yozlaşması olduğu yönünde fikirler geliştirmişlerdir. Hareketin kuramcıları, çözüm olarak din öğretilerinin yenilenmesi veya zamana uydurulmasını değil, "asıl olana ve dini bilginin ediniminde ilk kaynaklara dönüş" gibi temel hedefleri ortaya koymuşlardır.¹⁰³ Sömürge ve modernite karşıtlığıyla başlayan bu tartışmalarda Reşid Rıza, Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh, Batı'nın dini, sosyal ve politik olarak dayattığı şeylerin tümüne karşı çıkmışlardır. Afgani, İbn Teymiye'nin görüşlerinden referansla İslam ile modernizasyonun birbirine uyuşmasının mümkün olmadığını belirtmiştir.¹⁰⁴ Reşid Rıza'ya göre ise dönemin ihya hareketleri tamamen içe kapanmamalı, Selef'in ideallerine dönerek İslam'ı özündeki gibi yaşamalı, Müslümanları canlandırmalı ve nihayetinde İslam devletini tesis etmelidir. Batı'nın modernizminin kendilerini tamamen asıldan koparacağını ifade etmekle beraber, Batı'nın bilimine aşina olup kavrayabilmek için sosyoloji, uluslararası hukuk, dünya tarihi vb. bilimlerin de işlendiği fakülte kurma hedefini koymuşlardır.¹⁰⁵

Selefilik, İslam'ın evrensel bir sistem olduğunu ve modernleşmeye veya çağa göre değişip dönüşmeye ihtiyacı olmadığı tezini taşımakla beraber, bu görüşünü mecburen modern

¹⁰¹ Watt, *İslami Hareketler ve Modernlik*, 157.

¹⁰² Aydınalp, *Canlı Bomba Sosyolojisi*, 141-142.

¹⁰³ Ahmet Aktaş, "Müslüman Kardeşler (Mısır)", *İslam Dünyasında Alternatif Düzen Talepleri*, ed. Ahmet Aktaş (Ankara: Hece Yayınları, 2021), 23.

¹⁰⁴ Gérard Chaliand - Arnaud Blin, *Terörizmin Tarihi: Antikçağdan İŞİD'e*, çev. Bülent Tanatar (İstanbul: Nora Kitap, 2016), 339-340.

¹⁰⁵ Chaliand - Blin, *Terörizmin Tarihi*, 305.

terimlerle tanımlanmış olan toplum gibi modern bir nesneye uygulamaya çalışmıştır.¹⁰⁶

3.4. Cihadi Selefiyye'nin Ortaya Çıkış Sürecinde İslami Hareketler

Bugüne kadar ortaya çıkan veya çıkmakta olan İslami hareketler (Selefiyye türevleri, ıslah, ihya vb. hareketler) topluma entegre olamamaktan kaynaklanan marjinalliklerden doğan salt sınıfsal, konumsal, ekonomik problemler veya modernleşmenin başarısızlığı gibi sebeplerle ortaya çıkmış hareketler değildir. Bu tür yaklaşımlar ve anlama biçimleri, olgunun kökenine inmeden, iç dinamikleri göz ardı ederek indirgemeci ve dışsal bir bakışla hareketleri açıklamaya çalışmaktadır. Farklı coğrafyalarda ve zamanlarda ortaya çıkan veya ileride çıkacak olan hareketlerin sahiplendikleri temalarda kökten bir söylem değişikliğinin olmaması, İslam toplumunu diriltme amaçlarında ortak olmaları, bu hareketlerin anlamlı bir süreklilik halinde değişip dönüştükleri sonucuna ulaştırabilmektedir.¹⁰⁷

Müslüman toplumların tarihte ayaklanmalarını, savaşa girmelerini veya devrim yapmalarını Batı kültür ve düşüncesiyle temellendirilen çözümlemelerin eksik kalabildiği yapılan genellemelerden yola çıkılarak görülmektedir. Basit tipolojik tanımlamalar veya çözümlemelerin şiddetin ortaya çıkmasına sebebiyet veren olayların açıklanmasında yetersiz kalması, din kaynaklı şiddetin boyutlarını ve çeşitliliğini de barındıran biçimde teorilerin yeniden oluşmasına yol açmıştır.¹⁰⁸ Kaybedeceği bir şeyi olmayanların veya ölmeyeceğine inananların ayaklanacaklarının varsayımını İslami hareketler için kullanmak sağlıklı sonuç doğurmayacaktır. Bu varsayımda, ayaklanma/devrim sonrasında gelmesi beklenen maddi, sosyal veya statü içerikli faydaları görme hedefiyle pragmatik bir biçimde hareket edildiği sonucuna ulaşmak mümkündür. İslami hareketler açısından ise “kıyamdan” beklenti farklılaşmakta ve Weber’in açıkladığı ‘değerle ilişkili akılcı davranış’ kategorileri dahilinde kısmen de olsa ele almak daha olanaklı hale gelmektedir. İnanan bir Müslüman, uğradığı maddi zarara karşılık hedeflediği manevi ödülü (*şehadet*) kazanabileceğine inanmaktadır. Dolayısıyla kıyam halinde (ki cihad da dahildir) müminin ölmesiyle kazanılan ‘şehadet’ mertebesi, İslam düşüncesinde her zaman önemli sayılmıştır. Hareketlerin incelenmesi sürecinde de bu iç rasyonalliteyi ihmal etmek, İslami hareketlerin yapılaşmasını, hareketlere katılım motivasyonlarını, gelişimini ve ayakta kalışlarını anlamakta güçlüğü veya doğru olmayan sonuçlara ulaşılmasına sebebiyet verir.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Oliver Roy, *Siyasal İslamın İflası*, çev. Cüneyt Akalın (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 57.

¹⁰⁷ Erkilet, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, 13-14.

¹⁰⁸ Juergensmeyer, “Dini Şiddet”, 449.

¹⁰⁹ Erkilet, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, 29.

Muhtelif alanlarda değişikliği reddetmekten ziyade İslami hareketlerin karşı çıktığı ana tema; Batılı veya modern biçimli ve bu biçimlerin de halklara dayatıldığı köklü değişikliklerdir. Son iki yüzyılda ortaya çıkan İslami hareketler, “modernleşme sürecinde inançları sistem dışı bırakılan kitlelerin sisteme karşı çıkışının somut ifadeleri” olarak öncü rolü üstlenmişlerdir.¹¹⁰ Modernleşmenin halka (itirazlarına) rağmen getirilmeye çalışılması ve Mısır örneğinde olduğu gibi devlet eliyle zorla uygulanmaya çalışılması, kitlelerde gerginliklere sebep olmuştur. Bu gerginlikler ise muhtelif isimler altında hareketlerin birleşerek gruplara dönüşmesine ve dayatılan modernleşme/batılılaşmaya karşı çıkılmasına neden olmuştur. Çağdaş İslami hareketler, kabullenici ve kaderci tutuma karşı gelip Müslümanların içerisinde bulunduğu sorunların çözümünün aslen Kur’an ve Sünnet’teki eyleme yönelik metinlerde mevcut olduğuna ve reddedilen her iki tutumdan kurtuluşun mümkün olduğunu vurgulamaktadırlar. Aynı zamanda teslimiyetçi olmaktan vazgeçmeyi, haksızlıkların telafisinin öte dünyada yapılacağı fikrinden ayrılıp direnmeyi ve mücadele etmeyi öğütlemişlerdir.¹¹¹ İslahçı, reformist, devrimci, ılımlı veya radikal biçimlerdeki bu hareketler; ekol, tarikat, parti, örgüt, cemaat, cemiyet ya da dernek/vakıf gibi muhtelif şekillerde ortaya çıkmışlardır.¹¹² Seyyid Kutub’a göre Modernleşme, ‘Allah’ın dünyadaki kanun koyucu otoritesini insana devrettiğinden bu fikirle topyekûn mücadele gerekmektedir.’¹¹³

1928 yılında Hasan el-Benna tarafından kurulan Müslüman Kardeşler; Selefiyye’nin metodunu referans alarak hedeflerini ortaya koyan ve kurumsallaşan harekettir. Müslüman Kardeşler, dernek görünümü altında kuruluşunu ilan etmiş olsa da aslında İslam coğrafyasında görülen birçok sorun ve uygulamalara karşı bir tepki hareketidir. 1882’den 1954 yılına kadar Mısır’ı işgal edip sömürgeleştiren İngilizlerin ve yönetimin gayrimeşru olduğu söylemleri, Müslüman Kardeşler’in toplum tarafından daha kolay bir şekilde benimsenmesine ve taban oluşturmaya yardımcı olmuştur.¹¹⁴

Müslüman Kardeşler’in ortaya çıktığı tarihten bugüne halk nezdinde karşılığını yitirmemesinin sebeplerinden biri, kurduğu *sosyal destek ağları* sistemleridir. Mısır toplumuna kaybettikleri özü yeniden buldurmaya yardımcı olmak ve halkı İslamileştirme sürecinde yardımcı unsurlar olarak kurulan sosyal destek ağ türlerinden bazıları; sağlık hizmetleri, işsizler için meslek eğitim programları, yetim ve dullar için rehabilitasyon merkezleri ve sosyal destek programlarıdır. Sayılan hizmetlere otorite tarafından ihmal edilen kesimlerin ulaşımını

¹¹⁰ Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 486.

¹¹¹ Erkilet, *Orta Doğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler*, 63.

¹¹² Erkilet, *Orta Doğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler*, 31.

¹¹³ Seyyid Kutub, *Ma’alim fi’t-Tareek* (Kahire/Mısır: Dar el-Şurûk, 1987), 68.

¹¹⁴ Aktaş, “Müslüman Kardeşler (Mısır)”, 28.

önceliklendirmeleri, hareketin verdiği hizmetlerin birçoğunda özel sektör firmalarına göre daha ulaşılabilir fiyat sunulması, sivil alanda etkinliği artırmış ve Müslüman Kardeşler'in sosyo-politik aktörlerden biri olmasını sağlamıştır. 2016 yılının ocak ayında 1370 Müslüman Kardeşler üyesinin Mısır rejimi tarafından tutuklanması (sonradan birçoğunun da idam edilmesi) sürecinde, hareketin zayıflatılması adına yapılan operasyonlarla el konulan, kapatılan, kayyum atanan 81 şirket, 1125 müessese, 105 okul ve 43 hastane, hareketin büyüklüğünün ne dereceye ulaştığını gösterir niteliktedir.¹¹⁵

Müslüman Kardeşler'in oluşturduğu yapının büyümesi, önceleri siyaset dilini kullanmamasına rağmen siyasi dili kullanmayı arttırması (Filistin'in işgali döneminde yöneticilere getirdikleri eleştiriler gibi), söylemin toplumu etrafında birleştiren bir güce dönüşmesi gibi sebepler devlet organını tedirgin etmiştir. Otorite tarafından baskıya maruz kalıp birçok yönetici ve teorisyenin hapisle cezalandırılması, idam edilmesi veya suikasta uğraması da hareketin yer altına çekilmesi sürecini başlatmıştır. Müslüman Kardeşler, Sünni İslami hareketler için bir okul işlevi görmüştür. Suriye, Ürdün, Lübnan ve Filistin'deki İslami hareketlerin birçoğu ile Mısır'daki radikal hareketler Müslüman Kardeşler'den türemiş veya daha önce mensubu olan kişilerce kurulmuştur.¹¹⁶

Seyyid Kutub, Müslüman Kardeşler içerisinde neşet eden ve 20. yüzyılın ideolojik İslam yorumunda öncü isimlerindendir. Kendisi, modern devlet ve modern toplum karşısına alternatifsiz olarak İslam Devleti'ni koymasının yanı sıra İslam Devleti'nin kurulması yolunda dinin özüne dönüşü, toplumsal tecrübeye yönelmeyi ve Batı karşısında *proaktif* hareket etme gibi ilkeleri savunmuştur.¹¹⁷ Örneğin Usame bin Ladin, Sovyetlerin Afganistan'da MHB ve diğer Afgan grupların çabalarıyla yenilgiye uğratılmaları sürecinde her türlü zorluğa rağmen tüm gruplar için birleştirici unsurun "İslam Devleti" hedefi olmasından dolayı da birliğin ve cihadın sürdürülebildiğini belirtmiştir.¹¹⁸ Seyyid Kutub'un "Yoldaki İşaretler" isimli eserinde; İslam'ın fertlerin hayatında sınırlı bir alan yerine toplumu şekillendirici, dönüştürücü ve sistemlere karşı devrim gücünü öğretilerinde barındıran yapıya sahip olduğu, dönemin ideolojilere bağlı (sosyalizm, komünizm, kapitalizm vb.) her türlü yönetim modelini kabul etmeyip reddeden yönü, emperyalizmin her türlüşünden kurtulmanın yolunun İslam olduğuna dair getirdiği yorumlar eserin yayılmasıyla geniş kitlelere ulaşmıştır.¹¹⁹ Kutub, şeriatın; evrensel ve mutlak hukuk sistemi olduğunu, diğer beşerî sistemlerin tümünün yanlışlığını

¹¹⁵ Aktaş, "Müslüman Kardeşler (Mısır)", 44-45.

¹¹⁶ Erkilet, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, 229.

¹¹⁷ Bayram Sevinç, *Terör Endüstrisi: Din ve Şiddet* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 209.

¹¹⁸ Usame bin Ladin, *Cihad Menhecine Dair*, çev. Feridun Dinçer (İstanbul: Küresel Kitap, 2016), 16.

¹¹⁹ Seyyid Kutub, *Ma'alim fi't-Tareek*, 10.

vurgulayarak şeriatın yayılmasının Müslümanlar üzerine görev olduğunu ifade etmiştir.¹²⁰

Cihadi Selefiyye'nin ortaya çıkışında ve dini argümanların şiddet için yeniden meşrulaştırılması sürecinde kırılma noktası 1967 yılında gerçekleşen Altı Gün Savaşı'nda Arap devletlerinin İsrail'e karşı kaybetmeleriyle oluşmuştur. Pan-Arabizm veya Arap milliyetçiliğine olan güvenin sarsılması, 'yeni bir ruh arayışını' beraberinde getirmiştir. Bu süreçte oluşan boşluğu, ideolojik çeşitlilik barındıran İslami hareketler doldurulmuştur.¹²¹ Dönemin anlayışına göre gerçek kurtuluşun İslam hukukunu temel alan bir sistem inşasıyla mümkün olabileceği, diğer türlü ise Batı'da ortaya çıkan sistemler manzumesinin İslam topraklarına dayatılmasıyla bir sonuca ulaşamayacağı görüşü hakimdir.¹²²

Seyyid Kutub'un, "Yoldaki İşaretler" eseri ve "Kuran'ın Gölgesinde" isimli tefsiri, Kutub'u idama götüren mücadelesi sonradan El Kaide'nin kurucu ideologlarından Abdullah Azzam, Ebu Musab el-Suri, Ebu Muhammed el-Makdisi, Usame bin Ladin, Ebu Katade el-Filistini gibi isimleri etkilemiştir. Ebu Musab el-Suri'nin ifadesiyle; "Cihadın yönteminin belirlenmesinde 'Yoldaki İşaretler', cihada çağrı ve cihadın kapsamını açıklayan işaretlerin toplamıdır."¹²³ Ebu Musab'a göre, Seyyid Kutub'un davet, cihat, tekfir, Daru'l İslam, Daru'l Küfr, tağut vb. kavramlara getirdiği yeni bakış Müslüman Kardeşler'in kabullerine uymadığından reddedilmiş ve bu da hareketin bölünüp ılımlı ve cihadi olmak üzere iki ana gruba bölünmelerine sebep olmuştur.¹²⁴

Nihai olarak Cihadi Selefiyye'nin birçok ismi -dolaylı veya dolaysız olarak- Müslüman Kardeşler'in bir şekilde tedrisatından geçmiş kişilerdir. Mücahitlere Hizmet Bürosu'nu kuran Abdullah Azzam, El Kaide'nin kurucusu Usame bin Ladin ve Eymen el-Zevahiri bu isimlerden sayılabilir. Abdüsselam Farac, Mustafa Şükri, Salih Seriyeye, Ömer Abdurrahman gibi isimler de benzer Selefi metodolojiyi izlemelerine rağmen kurdukları veya yönettikleri hareketler katılım ve etki bağlamında genişleyememiş, bazıları da el-Kaide'ye katılmışlardır.¹²⁵

3.5. El Kaide: Küresel Cihad Teorisinin Pratik Yüzü

Bu kısımda el-Kaide'nin kuruluş süreci ve dönüşümü incelenecektir. Kaynak olarak Ebu Musab es-Suri'nin eserlerinden yola çıkılarak inşa sürecinin ayrıntıları "Küresel İslami Direniş Çağrısı", "Gerilla Savaşı İdaresi", "Çözüm Cihattır", "Yeni Dünya Düzeni", "İslami

¹²⁰ Seyyid Kutub, *Ma'alim fi't-Tareek*, 110-111.

¹²¹ Sevinç, *Terör Endüstrisi: Din ve Şiddet*, 229.

¹²² Aydınalp, *Canlı Bomba Sosyolojisi*, 166.

¹²³ Ebu Musab el-Suri, *Da'va el-mukavameh el-İslamiyye el-'Alemîyye* (İstanbul: Dar el-Kitab el-A'lemi, 2021), 1/122.

¹²⁴ Ebu Musab el-Suri, *Da'va el-mukavameh el-İslamiyye el-'Alemîyye*, 1/312.

¹²⁵ Chaliand - Blin, *Terörizmin Tarihi*, 355-358.

Hareketlerin Tarihi” gibi eserler ve Ebu Muhammed el-Makdisi, Eymen el-Zevahiri gibi teorisyenlerin Arapça dilindeki birincil kaynaklar esas alınıp incelenecektir. El-Kaide ile alakalı ikincil kaynaklar, eylem biçimleri ve İslam coğrafyasına etkileri Usame b. Ladin’in hayatı üzerinden incelenecektir.

1978 yılında gerçekleşen darbeyle Sovyet yanlısı Afganistan Demokratik Halk Partisi’nin öncülüğünde Marksist bir hükümet kurulmuştur. Geleneksel ve dindar toplum yapısına sahip Afganistan’da halk, darbeye karşı protestolar düzenleyerek tepkilerini dile getirmiştir. Merkez komitenin, protesto ve ayaklanmaları sert biçimde bastırmak istemesi ise 1979 yılının Eylül ayında Muhammed Nur’un yönetimden uzaklaştırılıp yerine SSCB’nin rızası dışında Hafızullah Emin’in yönetime geçmesiyle sonuçlanmıştır. Bunun üzerine SSCB, 27 Aralık 1979 tarihinde Afganistan’ı işgal ederek Hafızullah Emin’i öldürmüş ve Babrak Karmal hükümdar olarak atanmıştır. Sovyetlerin işgaline karşı halkın ilk başta oluşturduğu küçük direniş gruplarının örgütlenmesiyle kitlesel muhalefet ve kırsal direniş başlamıştır.¹²⁶

1979 yılında SSCB’nin Afganistan’ı işgali, küresel cihad teorisinin değişip dönüşümünde ve İslami hareketlerdeki eylemciliğin ön plana çıkmasında önemli rol oynamıştır. Bu süreçte en önemli isimlerden biri Dr. Abdullah Azzam’dır. Küresel cihad teorisinin anlaşılması bakımından Abdullah Azzam’ın ideolog, davetçi ve İslam Hukuku alanında doktor/akademisyen yönleri önemlidir. Kendisi, sonradan el-Kaide olarak adlandırılacak yapının ve silahlı mücadelenin tek çözüm seçeneği olarak aksiyoner söyleme dönüşmesindeki fikri altyapının temel mimarlarından biridir.¹²⁷

1941 yılında Filistin’in Cenin bölgesinde doğan Abdullah Azzam, öğrenciyken Müslüman Kardeşler’le tanışmış ve hareketin faaliyetlerine katılmaya başlamıştır. Üniversite eğitimi için gittiği Şam Şeriat Fakültesi’nde İslami Hareketlerin muhtelif isimlerini bizzat tanıma imkânı bulmuştur.¹²⁸ 1967 yılında savaşın kaybedilmesiyle İsrail’in işgal ettiği bölgeleri genişletmesi binlerce Filistinli ile Abdullah Azzam’ın da Ürdün’e göç etmesine sebep olmuştur. 1968-1970 yılları arasında Müslüman Kardeşler’in finanse edip desteklediği Beytü’l Makdis Kampı ve diğer kamplarda İsrail’e karşı düzenlenen askeri operasyonlarda öncü rol almıştır. Askeri operasyonlara katıldığı süreçte (sınav zamanlarında hazır bulunduğu) Ezher Üniversitesi Fıkıh Usulü alanında yüksek lisans eğitimine devam ettiği bilinmektedir.¹²⁹ 1973

¹²⁶ Thomas Barfield, *Afganistan: Politik ve Kültürel Bir Tarih*, çev. Burhan Yüksekkaş (İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2021), 337.

¹²⁷ Ekrem Hicazi, *Dirāsāt fi’s-Salefiyye el-Cihādīyye* (Kahire/Mısır: Madārāt li-l-Abhās, 2013), 36-37.

¹²⁸ Hüsnî Ethem Carrar, *Abdullah Azzam - Racul Da’va ve Medresati’l Cihad* (Amman/Ürdün: Dar el-Ziya, 1990), 17-19.

¹²⁹ Carrar, *Abdullah Azzam*, 60-62.

yılında yine Fıkıh Usulü alanında doktorasını tamamlamasının ardından Ürdün’e dönerek 1980 yılına kadar Şeriat Fakültesi’nde öğretim üyeliği yapmıştır.¹³⁰ Ürdün’de üniversite yönetimini eleştirmesi ve devamında yaşadıkları sorunlar sebebiyle hocalıktan uzaklaştırılmasından sonra Cidde’deki Melik Abdulaziz Üniversitesi Şeriat Fakültesinde Fıkıh Usulü hocalığı yapmaya başlamıştır. Bu dönemde Afgan cihadına yakın olabilmek adına Pakistan/İslamabad’taki İslam Üniversitesinde bir süre misafir hoca olarak görev aldıktan sonra 1981 yılında akademi görevlerinin tümünden istifa ederek hayatını tamamen cihad faaliyetlerine adanmıştır. Usame bin Ladin’in mali desteğiyle Mücahitlere Hizmet Bürosu’nu 1984 yılında kurmuştur. İlk olarak cephede yaralananlar için sağlık revirleri, ideolojik ve dini eğitim için okullar, yetim ve ihtiyaç sahibi aileler için yardım birimleri, aşevleri vb. hizmetlerde bulunan Mücahitlere Hizmet Bürosu, birçok İslami Hareketin ve derneğin mali desteğini tek elden koordine etmiştir.¹³¹

Abdullah Azzam, Sovyet işgaline karşı Afganistan’da mücadelenin farz-ı ayn (tüm Müslümanların yapmasının farz olan eylem) olduğunu belirtmiştir. Bu konuda yazdığı risaleler, kitaplar ve cihada dair yorum getirdiği fetvalar, döneminde ilmi otoritelerden biri kabul edilen Muhammed bin Salih ibn el-Useymin tarafından onaylanmış ve yayınlanması uygun görülmüştür. Abdullah Azzam, “İslam Topraklarını Savunmak” isimli eserinde, cihadın tüm Müslümanlara farz-ı ayn haline gelmesi için şartları şu şekilde sıralamaktadır; “Kafirlerin Müslüman topraklarına saldırmaları/işgal etmeleri, İmam’ın (İslam toplumunun liderinin) savaş ilanında bulunması, İslam-küfür ordularının karşılaşması, kafirlerin Müslümanların bir kısmını esir alması”. Abdullah Azzam normal şartlarda farz-ı kifaye olan cihadın bu gibi sebeplerle farz-ı ayn haline gelmesinde dört mezhebin de ittifak ettiklerini aktarmıştır.¹³² Azzam’a göre siyasal olarak Müslümanların tümüne liderlik edecek birinin bulunmaması da cihadı engellemez. Bu durumda âlimler veya toplumda sözü geçenlerin önderliğinde cihad farzı yerine getirilmeye devam edilmelidir.¹³³ “Afgan Cihadında Rahman’ın Ayetleri” isimli eserinde “İslam’ı yok etmek adına Afganistan’ın Sovyetler tarafından işgali sebebiyle” küresel bir cihat durumunun oluştuğunu ve artık kişinin velisinden herhangi bir izni olmaksızın cihada katılmasının dört mezhep nazarında da farz-ı ayn olduğunu delillendirmeye çalışmıştır.¹³⁴ Abdullah Azzam’a göre özetle savaş hali; ‘Müslüman topraklarında yaşayan veya yaşamayan tüm kafirlerin kayıtsız şartsız şekilde, kurulacak İslam Devletinin yönetimi altına girmeyi kabul

¹³⁰ Carrar, *Abdullah Azzam*, 23-24.

¹³¹ Carrar, *Abdullah Azzam*, 91-93.

¹³² Abdullah Azzam, *Emperyalist İşgallere Karşı Topraklarımızı Savunmak Her Müslümanın En Önemli Görevidir*, çev. Salih Barlak (İstanbul: Ravza Yayınları, 2023), 29-30.

¹³³ Abdullah Azzam, *Topraklarımızı Savunmak*, 76.

¹³⁴ Abdullah Azzam, *Ayat al-Rahman fi Cihad’il Afgan* (Zerka/Ürdün: Mektebe el-Menar, 1987), 161.

etmesi, dinlerini yaymayı/misyonerliği bırakmaları ve güçlenmelerine olanak verilmemesine yönelik önlemlerin alınmasıyla sonlanabilir.¹³⁵

Abdullah Azzam'ın kurduğu yapı, eserleri, tahsili, üslubuyla Cihadi Selefiyye'nin gelişimine katkı sağlamıştır. Abdullah Azzam, 24/11/1989 tarihinde zaman zaman vaaz da ettiği camiye cuma namazı için çocuklarıyla beraber gittiği sırada öncesinden konulan yaklaşık 20 kiloluk el yapımı bombanın (veyahut TNT) patlatılmasıyla hayatını kaybetmiştir.¹³⁶

Abdullah Azzam'dan sonra Küresel Cihad Teorisi ve Cihadi Selefiyye için en önemli isimlerden biri Usame bin Ladin'dir. Yemen kökenli sülalenin soyundan gelen Usame'nin babası Muhammed Avad bin Ladin, 1930 yılında Hadramevt'ten Cidde'ye göç etmiştir. İşlerini geliştirip büyütürken müteahhitlik yapmaya başlayan Muhammed Avad bin Ladin, Suudi Arabistan'ın kurucusu Kral Suud, döneminin prenslerinden Faysal gibi isimlerle ilişkilerini geliştirmiş hanedan ailesi arasında anlaşmazlıkların çözümünde (Suud'un krallığı Faysal'a bırakması sürecinde) hakemlik yapmıştır. Hanedan ailesindeki iç sorunlar sebebiyle memurların maaşları 6 ay boyunca Suud hanedanı tarafından ödenememiş, bu süreçte memur maaşlarının tümünü Usame bin Ladin'in babasının gönüllü olarak ödediği aktarılmaktadır. Devlette durumlar iyileştiğinde ise ödüllendirilen Muhammed Avad bin Ladin'e inşaat anlaşmaları, müteahhitlikleri devredilerek bakanlıkta harici görev verilmiştir. Ladin ailesinin 1969 yılında kundaklanan ve ciddi tahrip gören Mescid-i Aksa alanındaki Aksa Camii'nin restorasyonu, Mescid-i Nebi ve Mescid-i Haram'ın genişletilmesi projelerini gönüllü olarak üstlenmeleri Suudi Arabistan'da ve civar bölgede saygınlıklarını artırdığı ifade edilmektedir.¹³⁷ Usame bin Ladin ise babasının toplamda elli çocuğundan yedincisi (veya on yedincisi¹³⁸) olarak dünyaya gelmiştir. Cidde Üniversitesi Kamu Yönetimi Lisans bölümünde eğitim gördüğü dönemde İslami hareketlerin metotları, hedefleriyle ilgili araştırmalar yaptığı bilinmektedir. Müslüman Kardeşler'in öncü isimlerinden olan Muhammed Kutub'la tanışma imkânı bulmuştur.¹³⁹

Bölgenin en zengin ailelerinden olan ve Suudi otoritesine yakın ailenin veliahtlarından olan Usame bin Ladin, ekonomik güç imkanları ve geniş siyasi çevresini Afganistan'daki direniş için harekete geçirerek MHB'nin (Mücahitlere Hizmet Bürosu) maddi istifadesine açmıştır.¹⁴⁰ Suudi Arabistan'da Afganistan direnişi için yardım kampanyaları düzenleyen

¹³⁵ Abdullah Azzam, *Topraklarımızı Savunmak*, 98-99.

¹³⁶ Carrar, *Abdullah Azzam*, 202.

¹³⁷ Hubeyb es-Sudani, *Küresel Cihadın Tarihi*, çev. Ferhat Coşkun (İstanbul: Murabıt Yayınları, 2024), 91.

¹³⁸ Jason Burke, *El Kaide: Terörün Gölgesi*, çev. Ebru Kılıç (İstanbul: Everest Yayınları, 2004), 57.

¹³⁹ Fuad Hüseyin, *Zerkavi: El-Kaide'nin Yeni Kuşağı*, çev. Defne Bayrak (İstanbul: Küresel Kitap, 2023), 162-164.

¹⁴⁰ Burke, *El Kaide*, 88-89.

Usame bin Ladin, aile şirketi olan ‘Saudi Binladin Group’ isimli holdingin çalışanlarıyla Afganistan sınırlarına girmeden birçok defa yardımları Pakistan’a giderek ulaştırmıştır.¹⁴¹ Abdullah Azzam’ın da teşvikleriyle cihada katılmak için temelli olarak Afganistan’a yerleşmeyi kararlaştıran Usame, müteahhitlik tecrübelerinden faydalanarak mücahitlerin dağlık arazilerde işlerini kolaylaştırabileceğini düşündüğü -yol açmak, kışlalar inşa etmek vb.– ekipman, dozer, ekskavatör gibi araçları bölgeye ulaştırmıştır.¹⁴² Ebu Musab el-Suri’nin aktardığına göre Usame bin Ladin, bilfiil ve kalıcı olarak Afganistan cihadına katıldığı sırada Suudi Arabistan’da neşet eden İslami Uyanış (Sahve) fikrini taşımaktaydı.¹⁴³ Usame’nin Peşaver’de kiraladığı ev “Ensar Evi” olarak tanınmıştır ve gelen Arap gönüllüler için misafirhane ve ofis olarak hizmet vermiştir.¹⁴⁴ Babası öldüğünde büyükten küçüğe elli civarındaki kardeşine mal dağılımı yapıldıktan sonra Usame bin Ladin’e kalan kişisel miras 300 milyon dolar civarındadır.¹⁴⁵

Sovyetler Birliği’nin Afganistan’da yenilip SSCB’nin dağılması sürecinin tahlilinde elbette uluslararası dengeler ve politika boyutu -ABD’nin direnişte aldığı konum, tavrı vs.- bulunmaktadır fakat tek başına açıklayıcı değildir. Abdullah Azzam’ın Mücahitlere Hizmet Bürosu etrafında başlattığı, Usame bin Ladin’in de aldığı mirasla El-Kaide olarak sistemleşen ve Küresel Cihad Teorisi söyleminin taşıyıcılığını yapan bu hareketin¹⁴⁶ savaşçıların geneli Afganistan’ı terk etmiş olsa da küçük bir kısmı kazanımı koruyabilmek ve kurulan eğitim kamplarının aktif kalabilmesi adına Afganistan’da kalmaya devam etmişlerdir.¹⁴⁷

El-Kaide’nin ikinci lideri, Mısırlı, Tıp fakültesini bitirmesinden sonra Cerrah olan ve 14 yaşında Müslüman Kardeşlerle başlayan yarım asırdan fazla İslami hareketlerin içerisindeki tecrübesiyle¹⁴⁸ Eymen el-Zevahiri’ye göre aynı zamanda Sovyetlerin hezimetini, akıllardaki “*süper güç*” algısını yıkmış, ABD ile yapılacak savaş için eğitim safhası olmuş ve farklı etnisitelere mensup Müslümanların aynı hedef uğruna tekrar buluşabilmeleri ümmet bilincini yeniden canlandırıcı faktör olmuştur.¹⁴⁹ El-Kaide’nin cihad anlayışı, Mücahitler aracılığıyla Afganistan’dan sonra işgal altında olan dünyanın farklı yerlerindeki ülkelere Küresel Cihad

¹⁴¹ Hubeyb es-Sudani, *Küresel Cihadın Tarihi*, 28.

¹⁴² Defne Bayrak, *Usame* (İstanbul: Ark Kitapları, 2012), 147.

¹⁴³ Ebu Musab el-Suri, *Da’va el-mukavemeh el-İslamiyye el-‘Alemîyye*, 1/144.

¹⁴⁴ Hubeyb es-Sudani, *Küresel Cihadın Tarihi*, 34.

¹⁴⁵ Burke, *El Kaide*, 58.

¹⁴⁶ Burke, *El Kaide*, 90.

¹⁴⁷ Ebu Musab es-Suri, *Afganistan, Taliban ve İslam’ın Bugünkü Savaşı*, çev. Muhammed Atta (İstanbul: Küresel Kitap, 2021), 80.

¹⁴⁸ Şahzad, *El Kaide ve Taliban’ın İçinde*, 124.

¹⁴⁹ Eymen ez-Zevahiri, *Peygamber’in Sancağı Altındaki Süvariler*, çev. Bilal Hicazlı - Melike Ayşe Hicazlı (İstanbul: Küresel Kitap, 2018), 90.

Teorisi çerçevesinde yayılmıştır.¹⁵⁰ Usame bin Ladin, Afganistan'ın Sovyetlerden temizlenmesi sonrasında Mücahitlerin farklı ülkelere dağılmasını "İslam kimliğinin müdafaası" olarak adlandırmış ve bu sürecin uzun yıllar aksamadan devam ettiğini ifade etmiştir. İşgal altındaki Bosna, Çeçenistan, Somali, Sudan, Arap Yarımadası, Yemen Keşmir gibi bölgelerdeki çatışmalar da Küresel Cihat Teorisi'ni canlı tutmuştur.¹⁵¹ Küresel Cihad Teorisini olarak bilinen Ebu Musab el-Suri, yönetimin İslami olmamasına rağmen sınırlarını koruyabilmek için bir devlet adına cihadın olamayacağını, Müslümanların yaşadıkları zulme bağlı olarak cihat sahasının açıldığını ve millet eksenli çatışmadan uzak olduklarını belirtmiştir.¹⁵² Usame bin Ladin, el-Kaide'nin kuruluşu öncesinde ve sonrasında otoritesini dayatmak yerine Chaliand ve Blin'in ifadeleriyle;

Eylemleri, stratejileri ve liderlik karizmasıyla Sovyet işgali dönemi Afganistan'da, Sudan'da, Suudi ulemayla ilişkileri ve tekrar Afganistan'da yaptıklarıyla kendini cihad sahası için vazgeçilmez kılmayı başarmış, iletişim stratejisi sayesinde de başta Arap yarımadası olmak üzere Filistin, Asya, Çeçenistan bölgelerindeki mücahitler ve bütün ezilen Müslümanlar için destek çağrısı yaparak mesajını yaymıştır.¹⁵³

El-Kaide'nin İslam'ı ifade ve uygulama biçimi Usame bin Ladin'in mektupları/risaleleri, röportajları ve örgütün yayınlarıyla daha net bir tablo ortaya koymaktadır. 1990 yılında ABD ve Suudi Arabistan arasında imzalanan savunma anlaşması birçok grubun itirazlarına sebep olmuştur. Suudi Hükümetinin toplumsal tepkileri umursamayıp ABD ile yapılan anlaşmaya karşı çıkan ulemayı tutuklaması tepkilerin artmasına sebep olmuş¹⁵⁴, El-Kaide de tepkilerini lideri aracılığıyla dile getirmiştir. Örneğin; 3 Ağustos 1995 ve 23 Ağustos 1996 tarihlerindeki Suudi Arabistan Kralı Fahd'a hitaben yazılan mektuplarında özetle Suudi yönetiminin; şeriatı değiştirmesi ve kanunlar üretmesi, alimler ve Müslüman gençlerle çatışmalara girilmesi, -her ne sebeple olursa olsun- ABD'nin ülkeye girişine izin verilmesi ve ekonomik olarak ABD'nin güdümüne girmesi gibi sebepleri sayarak rejimin meşruiyetini yitirdiğini belirtmiştir.¹⁵⁵ 23 Şubat 1998'de Usame bin Ladin ve Eymen el-Zevahiri'nin başkanlıklarında tertip edilerek 'Yahudi ve Haçlılara Karşı Küresel İslami Cihat Cephesi' ismiyle ilan edilen cephenin;

- 1- "ABD'nin Arap Yarımadasındaki süregelen emperyalist tutumu, yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin yağmalanması, kurdukları askeri üslerle Müslümanları korkutmaları,
- 2- Irak'ta bir milyon civarında insanın Haçlı ve Siyonist ittifakıyla öldürülmesi ve

¹⁵⁰ Hubeyb es-Sudani, *Küresel Cihadın Tarihi*, 118.

¹⁵¹ Bayrak, *Usame*, 147.

¹⁵² Ebu Musab es-Suri, *Mustaz'afların Savaşı*, çev. Mahmud Bektaş (İstanbul: Küresel Kitap, 2023), 33.

¹⁵³ Chaliand - Blin, *Terörizmin Tarihi*, 404.

¹⁵⁴ Şahzad, *El Kaide ve Taliban'ın İçinde*, 196.

¹⁵⁵ Aydınalp, *Canlı Bomba Sosyolojisi*, 231-232.

Irak'ın yeniden işgal edilmek istenmesi,

3- ABD'nin işgalci politikasını İsrail'in korunması ve büyümesi lehine kullanması, katliamların müsebbibi olması" gibi maddeler sıralanarak küresel cihad ilanı tekrarlanmıştır.

Usame bin Ladin, ait oldukları topraklarda işgale karşı kendilerini savunmalarına 'terörizm' ve kendilerine 'terörist' isimlendirmesini reddederek terörizmi "işgalcilerin faaliyetlerini tanımlayan terimdir" ifadesini kullanarak kendilerinin ancak "mütekabiliyet" tavrıyla hareket ettiklerini belirtmiştir.¹⁵⁶ 11 Eylül 2001, ABD'ye etkileri en fazla olan ve El-Kaide tarafından ABD'de gerçekleştirilen saldırının tarihidir. Usame bin Ladin, 1997 yılında verdiği röportajda kullandığı "Arap yarımadası halkı, Amerika başkanına hiçbir kelimenin yazılı olmadığı bir mektup gönderecek, çünkü o hiçbir kelimeden anlamaz." ifadesiyle 2001'de ABD'de gerçekleştirecek eylemi kastettiği sonradan anlaşılabilecektir.¹⁵⁷ Dünya Ticaret Merkezi'ne ilk saldırı 2001 yılında gerçekleşmemiştir. 1993 yılında da benzer bir eylem denenmiş, yaklaşık 600 kiloluk kimyasal bileşenle İkiz Kuleler olarak bilinen Dünya Ticaret Merkezi'ni yıkma girişimi amacına ulaşamamıştır.¹⁵⁸ 11 Eylül 2001 tarihi ve sonrasında El-Kaide'nin eleştirildiği konulardan olan saldırılarda 'kadın ve çocukların da ölmesi/öldürülmesi' hususunda Usame bin Ladin, İslam'ın temel kaynakları ve alimlerden deliller getirerek mütekabiliyet anlayışıyla hareket ettiklerini öne sürmektedir. Örneğin; İbn Kayyim el-Cevziyye'den alıntı yaparak; "Kafirlerin çocuklarımızı ve kadınlarımızı öldürmeye azmetmeleri halinde aynı şekilde karşılık verilmesinde hiçbir sakınca yoktur" görüşünü aktararak "Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır"¹⁵⁹ ayetini de eylemlerinin meşruiyetinde delil göstermiştir. Usame bin Ladin, eylemleri el-Kaide adına 21 Ekim 2001 tarihinde el-Cezire kanalıyla yapılan röportajda üstlenmiştir. Eylemlerle ilgili olarak; "Onların (eylemcilerin) bu girişimleri kendini savunmadır. Filistin'deki kardeşlerimizi, oğullarımızı korumak, kutsal değerlerimizi özgürleştirmektir. Eğer bu saldırıların terörist saldırılar olduğu ve evlatlarımızı öldürülenlerin öldürülmesi de terör olarak yayılmaya çalışılıyorsa tarih şahitlik etsin biz teröristleriz." cümlesiyle bitirmiştir.¹⁶⁰ İlave olarak Usame bin Ladin, 11 Eylül'de uçakların yöneldiği Dünya Ticaret Merkezi hakkında;

-Orası- çocukların okulu veya bazılarının evleri değildi. O merkezlerin içinde yer alan adamlar hakikatinde yeryüzünde bozgunculuk çıkaran en büyük ekonomik gücü destekleyen

¹⁵⁶ Aydınalp, *Canlı Bomba Sosyolojisi*, 234-235.

¹⁵⁷ Bayrak, *Usame*, 158.

¹⁵⁸ Burke, *El Kaide*, 122.

¹⁵⁹ el-Nahl 16/126

¹⁶⁰ Bayrak, *Usame*, 199.

insanlardı... Nasıl ki bizim kadınlarımızı, masum insanlarımızı öldürüyorlar, onlar bundan vazgeçene kadar biz de onların kadınlarını, masumlarını öldüreceğiz... Amerika’da masumlardan bahsedenler çocuklarını kaybetmenin acısını kesinlikle yaşamamışlar, Filistin’de ve diğer Müslüman ülkelerde olduğu gibi çocuklarının kopmuş parçalarına bakmamışlardır. Ne hakla Filistin’deki halkımızı güvenlik hakkından mahrum bırakırlar, (onların) helikopterleri ve uçakları -sanki- kadınlar ve çocuklar arasından -sadece- erkekleri mi öldürüyor? ifadelerini kullanmıştır.¹⁶¹ El Kaide’nin lideri, 11 Eylül’e dair yöneltilen soruda

saldırıların etkilerinin çok boyutlu olduğunu özetle; “Eylemlerden sonra birkaç saatlik sürede Wall Street’te 640 milyar dolar zarar ettiler. Korkularından bir hafta işe gidememeleri ve yapılara verilen zarar beraber hesaplanırsa 800 milyar dolar kaybettiler. Görünen zarar -şimdilik- 1 trilyon dolardır” cevabıyla saldırının ABD halkına verdiği psikolojik hasarların yanında maddi zararlarını da açıklamıştır.¹⁶²

Bush’un 11 Eylül sonrasında; "Her ulus, her bölge için şimdi karar verme zamanıdır. Ya bizimlesiniz ya da teröristlerin yanındasınız"¹⁶³ ve "Terörizme karşı bu Haçlı Seferi, bu savaş zamanı olacaktır. Amerikalılar sabırlı olmalıdır" ifadeleri sonraki yıllarda oluşan durum ve ABD’nin coğrafyaya dair bakışında önem arz etmektedir. Nihayetinde 2001 yılının Ekim ayında ABD ve kurulan koalisiyondaki 37 devlet Bush’un ifadesindeki “*haçlı savaşı*” Afganistan’ı işgal ederek başlatmışlardır.¹⁶⁴ İşgal sonrasında El-Kaide’nin lider kadrosunun yönlendirmeleriyle savaşçılar Afganistan, Yemen, Pakistan, Irak, Afrika ülkelerine dağılmışlardır. İşgal ve yeniden yapılanmak adına dağılan bu birimler, sayılan ülkelerde bugüne kadar faaliyet göstermeye devam eden El-Kaide ağlarını kumuşlardır. 2003 yılından itibaren yeniden toparlanan Taliban, işgalin 20. yılında 15 Ağustos 2021 tarihinde ABD ve ABD’nin devşirdiği, diğer devletlerden ithal ettiği müttefiklerine karşı Kabil’i tekrar ele geçirerek zafer ilan etmiştir. ABD ise daha öncesinde İngiltere’nin ve SSCB’nin yenildiği Afganistan’dan çekilmiştir.

3.6. Cihadi Hareketlerde Kırılma: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)

Ekim 2001’de Afganistan’ın işgali ile El Kaide’ye bağlı veya bağlı olmayan gruplardan bazıları Irak’a geçmişlerdir. Bu gruplardan biri de Ebu Musab el-Zerkavi’nin grubudur. Zerkavi, el Kaide’nin teorik eğitimini almamış olmasına rağmen Irak’a gidişi kendisine yeni bir karakter ve El-Kaide’ye biat ilanı ile İŞİD’e dönüşen süreçte Irak’ın toplumsal-siyasi dinamiklerinde önemli rolü olmuştur.

Zerkavi’nin gençliği doğup büyüdüğü Ürdün’ün Zerka şehrinde geçmiştir. Gençliğinde

¹⁶¹ Bayrak, *Uşame*, 119-120.

¹⁶² Bayrak, *Uşame*, 203.

¹⁶³ Kasım Timur, *Performatif Terörizm ve “İslam Devleti” Örgütü* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2023), 172.

¹⁶⁴ Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 593.

çeşitli adli suçlara karışan ve sorunlu geçmişe sahip olan Ahmed Fadıl Nezzal'den Ebu Musab Zerkavi'ye dönüşümü Küresel Cihad Teorisyenleri'nin öncülerinden kabul edilen ve telif ettiği eserlerle Cihadi Selefiyye'nin yönelimine yeni bir veçhe kazandıran Ebu Muhammed el-Makdisi ile 1989 yılında tanışması, ideolojik dönüşümünde önemli rol oynamıştır. Ebu Musab el-Zerkavi, Abdullah Azzam'ın yönettiği Mücahitlere Hizmet Bürosu aracılığıyla Afganistan cihadına 1989-1993 yılları arasında katılmış ve Seyyaf'ın kampında eğitimler almış olsa da¹⁶⁵ bu süreç kendisi üzerinde Makdisi ile tanışmasının üzerinde bıraktığı etki kadar belirgin olmamıştır.¹⁶⁶ 1999 yılında genel afı Makdisi ile tahliye edilmesinin ardından takipçileriyle Çeçenistan'a gidemeyince Afganistan'a gitmeyi tercih etmişlerdir. Zerkavi, El-Kaide ve Taliban'la olumlu ilişkiler kurmuş fakat “düşmanı vurma hususunda yeterince sert olmadıkları” gerekçesiyle eleştirmiştir. Aynı yıl kendilerine ‘Şam’ın Askerleri’ ismini veren Zerkavi'nin takipçileri Herat sınırlarında kurduğu kampta toplanmaya başlamıştır. 2001 yılında ABD'nin Afganistan'a yönelik hava operasyonları ve bombalaması sırasında Tora Bora savaşında El-Kaide ile aynı safta çatışmıştır. Başkent Kabil'den sonra Kandahar'ın düşmesiyle Taliban geri çekilmiştir. Bu süreçte Zerkavi'nin bulunduğu kamp da bombalanmış ve yaralanmıştır. Zerkavi, Irak'ın kuzeyindeki Ensar el-İslam isimli grubun kontrol ettiği bölgeye kalan takipçileriyle beraber geçmiştir.¹⁶⁷ Ensar el-İslam, isim değiştirerek İslami hareketlerin çeşitli unsurlarının birleştiği ve kendi ifadeleriyle Irak'ın kuzeyindeki “Talabani'nin Marksist, Barzani'nin etnik temelli politikalarına karşı İslami yönetimi kurmayı” hedefleyen yapıdır.¹⁶⁸ Zerkavi'yi 2001'de bölgeye kabul eden ve kamplar kurmasına yardımcı olan Ensar el-İslam, Talabani yönetimiyle farklı zamanlarda silahlı çatışmalara girmiştir.¹⁶⁹

Zerkavi'nin Irak'ta yükselişi Irak'ın işgaliyle başlamıştır. Zerkavi, ses/video kayıtlarından elde edilen konuşmalarının yayınlandığı kitapta Şiiliği; “-Müminlerin analarına hakaretten İslam ehlini tekfir etmeye, çeşitli şirklere ve hurafe çeşitlerine, batıl inanca, sapırtıcı masallara kadar- İslam'la ancak Yahudilik ve Hristiyanlığın ‘Ehli Kitap’ ismi altında buluştukları kadar buluşabilir.”¹⁷⁰ sözleriyle anlatmıştır. Şiilere yönelik sert politika izlemesinin sebeplerini; “Kafirlerle ortaklaşa planlar yürütmeleri, Ehli Sünnete açık veya gizliden düşman olmaları, Irak'taki Şiilerin İran'ın emellerine destek vermeleri, Sünni gruplara karşı

¹⁶⁵ Joby Warrick, *Siyah Bayraklar: İŞİD'in Hikayesi*, çev. Işık Tansal (İstanbul: A7 Kitap, 2016), 77.

¹⁶⁶ Fuad Hüseyin, *Zerkavi*, 15.

¹⁶⁷ Warrick, *Siyah Bayraklar: İŞİD'in Hikayesi*, 96.

¹⁶⁸ Medya Kurulu, *Ensar el-İslam Cemaati*, çev. Muhsin Demirci (İstanbul: Küresel Kitap, 2015), 47-48.

¹⁶⁹ Medya Kurulu, *Ensar el-İslam Cemaati*, 67.

¹⁷⁰ Fuad Hüseyin, *Zerkavi*, 65.

savaşmaları ve tutukladıkları Sünnilere ağır işkenceler yapmaları” olarak sıralamıştır.¹⁷¹ Irak’taki faaliyetlerine Tevhid ve Cihad Cemaati ismiyle devam eden Zerkavi, bu süreçte el-Kaide’ye biat etmemiştir. Ürdün ve Suriye’de kurduğu ağ sayesinde örgütün tanınırlığını arttırıp Sünni halktan insan toplamaya çalışmıştır. El-Kaide’nin yönetim kadrosuyla arasında Zerkavi arasında Şiilere yöneltilen şiddetin sertliği ve genel bombardıman olaylarının sıklığı gibi konularda anlaşmazlık yaşanmıştır. 17/10/2004 tarihinde sorunların çözümü ertelenmiş, Zerkavi de Usame bin Ladin’e biat ederek Tevhid ve Cihad Cemaatinin ismini Mezopotamya El Kaidesi / Irak el-Kaidesi olarak değiştirmiştir. El-Kaide’nin genel yönetimi altına girilmesi ve el-Kaide fenomeninin Irak’ta resmileşmesi iki taraflı sonuçlar doğurmuştur. Birleşme sonrasında örgüte katılım sayısında artık gözlemlenerek aynı zamanda Felluce, Diyala, Bakuba, Musul, Beyci, Hadise, Tikrit, Ratba, Ramadi gibi şehirlerdeki Sünni aşiretler Zerkavi’nin kontrolü altına girerek hem aşiret olmalarından gelen maddi güçlerini hem de insan güçleriyle destek vermeye başlamışlardır. Zerkavi, bu çabalarıyla grupların tümünü tek çatı altında birleştirerek sürecin tek elden yürütülmesi için komutayı ele almak istemiştir. Zerkavi’nin bu tür birleşme düşünceleri işgalci güçler yenildikten sonra Irak’ta kurulacak İslam Devletinin önündeki engelleri erkenden kaldırmayı da hedeflemekteydi.¹⁷²

ABD, Irak’ta kendisine tehlike olarak gördüğü birçok direnişçiye veya direniş liderini tutuklamıştır. Bu hapishanelerden ilk dönemde en önemli olanı ise Felluce’deki Ebu Gureyb hapishanesidir. İnsan hakları ihlallerinin yaşandığı, işkencelerin, kadınlara ve erkeklere ABD’li askerler tarafından yapılan tacizler/tecavüzlerin ortaya çıkmasının¹⁷³ etkisiyle direniş toplumun geniş kesimine yayılmasında rol oynamıştır. Irak işgalinin yaşandığı sene direniş bireysel ve küçük gruplarla sürdürülmekteydi. Nisan 2004’te Birinci Felluce Savaşı olarak bilinen çatışmalarda Zerkavi’nin dinamizmi Sünni halk nazarında ve Irak direnişinde önemli etkileri olmuştur.¹⁷⁴ Zerkavi, işgale karşı çıkmasının sebeplerinden bazılarını; “Sykes Picot anlaşmasıyla işgalcilerin böldüğü Müslümanların topraklarında hakimiyeti kurmaya devam etmek istemeleri, İsrail’in bölgedeki güvenliğinin teminat altına alınmasının sağlanmak istenmesi ve petrolü yağmalamaları” olarak sıralamıştır.¹⁷⁵

2006 yılında Zerkavi’nin insansız silahlı hava aracıyla öldürülmesi sonrasında şuranın seçtiği Ebu Eyüp el-Mısri ile Mücahitler Şura Konseyi’nin daha etkin olması planlanmıştır.

¹⁷¹ Ebu Musab ez-Zerkavi, *Tarih Boyunca Şiilerin İslam Ümmetine Yaptıkları İhanetler*, çev. Mahmud Bektaş (İstanbul: Küresel Kitap, 2020), 121-122.

¹⁷² Timur, *Performatif Terörizm ve “İslam Devleti” Örgütü*, 184.

¹⁷³ “Factsheet: Torture at Abu Ghraib and Al Shimari v. CACI”, *Center for Constitutional Rights* (Erişim 12 Haziran 2024).

¹⁷⁴ Sevinç, *Terör Endüstrisi: Din ve Şiddet*, 301.

¹⁷⁵ Fuad Hüseyin, *Zerkavi*, 213.

Mücahitler Şura Konseyindeki grupların tümü 12/10/2006'da kuruluşu ilan edilen "Irak İslam Devleti'nin" içerisinde erimişler dolayısıyla konsey doğal bir dağılma süreci yaşamıştır. Irak İslam Devletinin emiri Ebu Ömer el-Bağdadi olarak bilinen Hamid Davud el-Zavi'dir. Kendisi Tevhid ve Cihad örgütüne biat ederek Zerkavi ile faaliyet sürdürmüştür. Ebu Ömer el-Bağdadi'nin emir olarak seçilmesiyle Ebu Eyüp el-Mısri tüm çatışmalardan sorumlu Savaş konseyinin başına getirilmiştir. Irak İslam Devleti el-Kaide'nin gözetiminde faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Anbar, Kerkük, Ninova, Diyala, Babil gibi şehirleri kapsayan hakimiyet alanlarını 25/04/2010'da iki liderin eşzamanlı öldürülmesine kadar kontrol altında tutmaya çalışmışlardır.¹⁷⁶

IİD, Musul şehri örneğinde varlığını 2004'ten 2017 yılına kadar sürdürmüştür. IİD, kontrol ettiği bölgelerde kendi istihbarat ve güvenlik ağını oluşturmuş, bazı altyapı hizmetlerini sürdüren birimler kurmuşlardır. Irak İslam Devleti'nin her iki liderinin eşzamanlı öldürülmelerinin ardından Ebu Bekir Bağdadi Irak İslam Devletinin emiri seçilmiştir. Irak İslam Devletinin liderliğine şura kararı ile getirilen Ebu Bekir el-Bağdadi (İbrahim Avad İbrahim Ali el-Bedri), ABD'liler tarafından tutuklanan binlerce Sünni direnişçi ile Buka Kampı Cezaevinde 02.02.2004 - 06.12.2004 tarihleri arasında tutuklu kalmıştır. Cezaevindeki Cihadi Selefi eğilimli kişilerin çokluğu ve cezaevinde ideolojik eğitimlerin yaygınlaşması, ilerleyen süreçte yönetim kadrosunun çoğunluğunun birbirini buradan tanıması sonucunu doğuracaktır. Adli veya siyasi sebeplerle cezaevinde bulunanların dahi cezaevlerindeki baskın ideolojik öğretiler sebebiyle örgüte katıldıkları bilinmektedir. Bedri aşiretinin/kolunun soyu Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'e dayanmaktadır.¹⁷⁷ Ebu Bekir el-Bağdadi, Bedri aşiretinden ve İslami İlimler doktorasına sahip olması sebebiyle Zerkavi döneminden itibaren Şeri danışman konumundaydı. Irak İslam Devleti döneminde örgüt içerisinde yükselmeye başlayan Bağdadi, önce Anbar eyaletinin Şeri sorumlusu ardından da Irak İslam Devletinin en üst noktadaki Kadısı olmuştur.¹⁷⁸

Bağdadi'nin liderliğinde örgüt, Sünni aşiretler ve topluluklarla ilişkilerini daha da geliştirmeye yönelik politikalar izlemiştir. Bağdadi aynı zamanda 2012 yılında seri olarak gerçekleştirdiği 'Duvarları Yıkın' ismini verdiği operasyonlarla cezaevlerinden binlerce kişinin firar etmesini sağlamıştır. Bu cezaevlerinden olan Taji, Tasfırat ve Ebu Gureyb'ten firar eden IŞİD'in yönetim kadrosu sahada örgütün daha da güçlenmesine sebep olmuştur. Aynı yıl 'Askerlerin Hasadı' operasyonları ve suikastlarıyla siyasetçiler, güvenlik güçlerine yönelik

¹⁷⁶ Enver Arpa, *Siyasi Selefilik & Küresel Cihad* (Ankara: Eskiyei Yayınları, 2018), 56.

¹⁷⁷ "Aşiretü'l 'el-Bağdadi' lilarabiya net: Lem nubayi' ve nahnu minhu bera", *alarabiya* (18 Ağustos 2015).

¹⁷⁸ Warrick, *Siyah Bayraklar: IŞİD'in Hikayesi*, 320.

suikastlar gerçekleştirilmiştir. Ebu Bekir el-Bağdadi, Şam diyarını da örgütün ismine ekleyerek Nisan 2013'te örgütün ismini Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) olarak değiştirmiştir. Diğer liderlerden farklı olarak Bağdadi, yönetime geldiği ilk zamandan itibaren Suriye'de faaliyetler yürütmüştür. 5 Haziran 2014 tarihinde Samarra ele geçirilmiştir. 2006'da Zerkavi tarafından bombalanan Şiilerin el-Askeri Camisi tekrar havaya uçurulmuştur. Ardından Felluce'yi ele geçiren İŞİD Musul'a yönelmiştir. Musul şehri girişinde bekleyen 1500 İŞİD'li, 25 bin kişilik Irak ordusunu dağıtarak 10 Haziran 2014'te yaklaşık 2 milyon nüfusu olan Musul'u resmi olarak ele geçirmiştir. Musul halkının mukavemet göstermemelerinin nedenleri arasında; 2003 yılından itibaren yaşadıkları sorunlar nedeniyle bazı kesimlerin İŞİD'i bir alternatif olarak görmesi ve önceki yıllarda İŞİD'le yaşanan etkileşimler yer alabilir. Bu nedenle Musul'un ele geçirilmesi İŞİD'in askeri başarısından ziyade sosyolojik etkenlere bağlanabilir. İŞİD'in ele geçirdiği bölgelerdeki stratejisi, yönetimin tekrar yerel halka devredilmesidir. İŞİD, Musul'u ele geçirmesinden birkaç gün sonra şehri yönetme sorumluluğunu kabileler ve aşiretlere devretmiştir. İŞİD bu süreçte yönetimi devrettiği yapılardan mutlak sadakat, kendi bayrağı dışında bir bayrak/simge kullanılmaması ve şeriatın işletilmesi konusunda verilecek emirlere uymalarını istemiştir.¹⁷⁹

İŞİD, hilafeti yeniden tesis etmeyi hedeflediğini ve Sykes-Picot Anlaşması ile konulan sınırları kabul etmediğini ilan etmiştir. 10 Haziran 2014'te yayınladığı video ile İŞİD, Suriye-Irak arasındaki sınırı sembolik olarak kaldırdığını göstermiştir. Bağdadi, Musul'daki el-Nuri Camii'nde yaptığı konuşmada kendisini "müminlerin halifesi" olduğunu ilan etmiş ve 29 Haziran 2014 tarihinde örgütün adı "İslam Devleti" olarak değiştirilmiştir.¹⁸⁰

İŞİD, gelir kaynaklarını kullanırken devlet yapısına benzer yöntemler kullanmıştır. Raporlara göre İŞİD'in; petrol, doğalgaz ve antik eserlerin kaçakçılığı, vergiler, bağışlar, rehine takasları, zekât ve fidye gelirleri, emlak müsadereleleri ve bankaların ele geçirilmesi gibi sayılabilecek bazı gelir getirici faaliyetlerden toplam gelirin 2014 yılında 1.9 milyar dolara ulaştığı aktarılmaktadır. İŞİD'e karşı başlatılan operasyonlardan sonra kontrol ettiği bölgelerin daralması gelirlerine de yansımış ve 2016'da yıllık geliri 870 milyon dolara kadar düşmüştür.¹⁸¹

İŞİD, Irak ve Şam İslam Devleti'ni ilan ederek El-Kaide'nin o dönemki lideri Eymen el-Zevahiri ile bağlarını tamamen kopardığını duyurmuştur. İŞİD, kendi yayınlarında Irak (Mezopotamya) El-Kaidesi'nin kurucusu ve ilk lideri Ebu Musab el-Zerkavi'yi liderleri olarak

¹⁷⁹ Pierre-Jean Luizard, *İşid Tuzağı*, çev. Yasemin Özden Charles (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 15-16.

¹⁸⁰ Warrick, *Siyah Bayraklar: İŞİD'in Hikayesi*, 374.

¹⁸¹ Agnès Levallois - Jérôme Cousseran (ed.), *The Financing of the "Islamic State" in Syria and Iraq (ISIS): in-depth analysis* (Brüksel: Avrupa Parlamentosu, 2017), 15.

görmeye devam etmiş ve Küresel Cihad teorisyenleri Ebu Muhammed el-Makdisi ve Ebu Katade el-Filistini'yi “gerçeği saptıran, ilmiyle amel etmeyip Müslümanları yanlış yollara yönlendiren, cihada katılmayanlar” olarak nitelemiştir.¹⁸² Bu ifadeler, IŞİD'in El-Kaide'nin çizgisinden tamamen ayrıldığını ve kendilerini desteklemeyenleri düşman olarak gördüklerini göstermektedir. IŞİD, Rumiya dergisinin aynı sayısında Müslüman Kardeşler'i 'mürted' olarak nitelendirmiştir. Müslüman Kardeşler'in şeriattan uzaklaşmalarından, pasifizmi ve demokrasiyi seçenek olarak görmeleri nedeniyle kendilerinden bu şekilde bahsedilmiştir.¹⁸³ Bu örnekler tarihsel, sosyal ve dini argümanlar ile askeri birikimin etkisiyle ortaya çıkan IŞİD'in, geleneğe olan bağlarını koparmayı tercih ettiğini göstermektedir. Bu kopuş biçimini kendi yöntemlerine uygun olarak diğer grup ve bireylere de uygulamıştır.

IŞİD, hakimiyet kurduğu alanlarda veya dünyanın diğer ülkelerinde gerçekleştirdiği terör saldırılarının kısa, orta ve uzun vadeli zararlarını hesaplamıştır. Örneğin “yapılan eylemlerin başlıca kayıpları; mülkiyet ve mal kaybı, şehrin ve yolların kapatılması, tesis ve kurumların imha olması, hastane maliyetleri ve dükkanların kapanmasıdır. Orta vadede; hisse fiyatlarının düşmesi, turizm ve sigorta sektöründeki zararlar, artan iç güvenlik maliyetleri ve sermaye göçü beklenmektedir. Uzun vadede ise; asker maaşları ve tazminatları, silah, cephane ve ekipmanlar (maliyetleri), işsizlik artışı, şirketlerin ve kurumların denetimi, bütçe açığının artması gibi etkiler öngörülmektedir.”¹⁸⁴ Bu veriler IŞİD'in terör eylemlerini bilinçli bir strateji olarak seçtiğini ve saldırıların sosyal, siyasi, askeri ve ekonomik sonuçlar doğurmasını hedeflediği anlaşılmaktadır.

¹⁸² “İslam Dini ve Müslümanların Cemaati-1”, *Rumiyah* 1 (2016), 38.

¹⁸³ “Mürted Kardeşler”, *Konstantiniyye* 6 (2016), 19.

¹⁸⁴ “Mücahidlerin Saldırılarının Müşriklerin Ekonomisine Etkisi”, *Rumiyah* 6 (2017), 15.

IV. BÖLÜM

4. IRAK VE IRAK'TA DİNİ AZINLIKLAR

4.1. Irak'ın Karmaşık Dokuları: Etnik ve Dini Yapının Analizi

Bu başlık altında Irak Devleti içerisinde yaşayan dinler, mezhepler, azınlıklar ve bunlara oranla halkın yapısı ve sosyal hayata yansımaları bağlamında incelenecektir.

Modern Irak; aslen Osmanlı Devleti'nin vilayetleri durumunda olan ve demografik farklılıklar (din, mezhep, etnik köken, dil) gösteren Musul, Bağdat ve Basra vilayetlerinin birleştirilmesine dayanmaktadır.¹⁸⁵ Irak, zayıf devlet görünümünü üzerinde taşıyan birçok özelliğe sahiptir. Zayıf devletlerde tüm halkın çıkarını korumak yerine belirli bir grubun çıkarını korumak üzere bir sistem geliştirilmekte ve belirli bir grubun desteğiyle liderlik durumu sürdürmeye çalışılmaktadır. Ulus devlet özelliği taşımalarına rağmen zayıf devletler ortak bir tarih, kültür, dil veya mitler gibi unsurları kullanamadıkları için ulusallaşamamışlardır ve bu nedenle genellikle aşiret, mezhep gibi birliktelikler daha çok hissedilmektedir.¹⁸⁶

Tarihsel, sosyal, dini ve kültürel yapısı gereği Orta Doğu'daki azınlıklar veya gruplar açısından incelendiğinde, genel kabul gören tanımlamaların sağlıklı olmayacağı anlaşılmaktadır. 1985 yılında azınlık kavramına ilişkin en kapsamlı raporlardan biri olan Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu'ndaki "egemen konumda olmayan ve sayı olarak azınlığı oluşturan..." ifadesi durumu tanımlamada eksik kalabilmektedir. Örneğin Suriye, uzun yıllar boyunca sayıca az durumda olan Nusayri rejimi tarafından yönetilmiştir.¹⁸⁷

Irak, birçok etnik ve dini grubu bir arada barındırmaktadır. Etnik olarak sayıca üstün olandan aza doğru Araplar, Kürtler, Türkmenler ve ardından hem dini hem de etnik grup özelliği taşıyan Asuriler, Keldaniler, Süryaniler, Ermeniler, Ezidiler sıralanabilir. Geçerliliği kabul gören en son resmi nüfus sayımı Irak'ta 1957 yılında gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra 1958, 1987 ve 1997 yıllarında resmi ve genel nüfus sayımları yapılmış olsa da bu sayımlar politik hedefler için kullanılmak üzere yapıldığından geçerliliği genellikle kabul görmemektedir. Hristiyanlar, Irak'ta homojen yapıda olmayıp farklı kiliselere -Keldani Katolik, Süryani Katolik, Süryani Ortodoks, Evanjelik Protestan , Asur Evanjelik Presbiteryen gibi- bölünmüşlerdir. Irak'ta nüfusun dine ve mezhebe göre illere ve vilayetlere dağıldığı, dini grupların tarihi, politik ve sosyolojik tecrübeler sonucunda güncel durumda da bir arada

¹⁸⁵ Emin Salihi, *Irak: Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2017), 124.

¹⁸⁶ Salihi, *Irak: Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci*, 100.

¹⁸⁷ Salihi, *Irak: Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci*, 37.

yaşamayı tercih ettikleri görülmektedir. Örneğin Musul, Sünni Müslümanların yoğunlukla yaşadığı şehir olmakla beraber dini azınlık gruplardan Hristiyanlar, Ezidiler ve Bahailerin de ağırlıklı olarak Musul şehri ve civarında yaşadıkları bilinmektedir. Şiiilerin ise Ehli Beyt soyundan olduklarına inandıkları ve kutsiyet affettikleri “İmamların” mezarlarının bulunduğu Samarra, Necef, Basra, Kerbela gibi şehirlerde nüfus olarak yoğunlaştıkları görülmektedir.¹⁸⁸

4.2. Azınlıkların Irak’taki Yasa ve Yönetmeliklerdeki Konumları

Bu başlık altında Irak’taki azınlıkların hukuki altyapısı anayasa, kanun, genelge ve yönetmelikler bağlamında ele alınacaktır.

2005 yılında kabul edilen Irak anayasasında azınlıkların durumu dört ayrı maddede ele alınmıştır. Irak Anayasasının ikinci maddesinin birinci fıkrasında “İslam’ın devletin resmi dini ve yasamanın da esası olduğu” vurgulanırken ikinci fıkrada ise anayasanın “Hristiyanları, Yezidileri, Sabii/Mendai gibi tüm gruplara mensup bireylerin inanç ve ibadet özgürlüklerini garanti ettiği” geçmektedir.

Anayasanın 14. maddesi tüm Irak vatandaşlarının kanun önünde “cinsiyet, etnik köken, ırk, din, milliyet, mezhep, inanç veya fikri bağlamda sosyal statülerine bakılmaksızın” eşit olduklarına dairdir.

Madde 41’de Iraklıların tümünün “mezheplerinde, dinlerinde, inanç biçimleri ve tercihlerinde özgür oldukları anayasayla teminat altına alındığı” ifade edilmiştir.

Irak Anayasası’nın 125. Maddesine göre devletin resmi dilleri Arapça ve Kürtçe’dir. Aynı maddede “Türkmenler, Keldaniler, Asuriler ve diğer topluluklar/bileşenler” tanımlaması dikkat çekicidir. Bu ibareye göre Türkmenler de Irak’ta azınlık kategorisine dahil edilmektedir fakat nüfus ve politik olarak asli unsur sayılmaları gerektiğine dair tartışmalar devam etmektedir. Devletin iki resmi dili haricinde Türkmence, Asurice (Süryanicenin tüm alt lehçelerini kapsamaktadır) ve Ermenilere anadillerinde eğitim hakkı tanınmıştır.

4.3. Şiddet Ekseninde Irak’ın 2003 Öncesi ve Sonrası Portresi

Bu başlık altında 2003 yılında ABD’nin Irak’ı işgali sonrasında hükümet boşluğu ve geçici hükümetlerin ağırlıklı olarak belirli bir gruba, mezhebe mensup olmalarından dolayı oluşan hoşnutsuzluk, protestolar, hukuka güvenin kalmaması ve Sünni-Şii mezhep çatışmaları sürecinde kültürel, sosyal çöküş ve toplumsal kırılmalar bağlamında incelenecektir.

¹⁸⁸ Serhat Erkmen, “Irak’ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri”, *Ortadoğu Etütleri* 2/3 (Temmuz 2010), 111-113.

Körfez savaşı sebebiyle BMGK kararıyla 6 Ağustos 1990 tarihinde 661 sayılı kararla Irak’a ambargo kararı alınmıştır. Konulan ambargo “Irak’ta kimyasal silahların varlığı” sebebiyle 2003 yılındaki Irak işgaline kadar kaldırılmamıştır. Siyasi ve ekonomik maddeleri kapsayan ambargo, raporlara göre yüzbinlerce çocuğun ilaçsızlıktan ve gıda yetersizliğinden ölümüne sebep olmuştur.¹⁸⁹

Saddam Hüseyin’in kitle imha silahları bulundurması ve el Kaide ile bağlantılı olup desteklediği iddiasıyla ABD’nin başını çektiği koalisyon güçleri tarafından Irak, 20 Mart 2003 tarihinde işgal edilmiştir. İşgale sebep olarak gösterilen durumlar ise uluslararası kuruluşlar ve devletlerin kendi raporlarınca doğru olmadığı sonradan ortaya konmuştur. Örneğin; 2009 yılında dönemin İngiltere Başbakanı Gordon Brown’un emriyle hazırlanan ve Irak’ın işgal öncesi-sonrası durumunu komite halinde incelenip Avam Kamarası’na sunulan rapora göre Irak ile el Kaide arasında iş birliğinin olası olmadığını ve iddiaya yönelik delil dahi bulunamadığı belirtilmiştir.¹⁹⁰ Raporun nihai sonuçlarına göre ise kitle imha silahlarıyla alakalı tüm iddialara rağmen hiçbir delilin bulunmadığı ifade edilmiştir.¹⁹¹

ABD’nin Irak’ı işgali sonrasında “Baassızlaştırma stratejisi” Sünnilerin durumunu genelleştirerek toplumsal-siyasi alanlarda faaliyet göstermelerinin engellenmesine ve rol bekleyen Şiiilerin mezhepsel görünümlü yayılmacı politikalarını gerçekleştirmelerine olanak sağlamıştır.¹⁹² İran, 1979 yılındaki devrimin ardından bölgedeki önemli güç olma niyetiyle hareket ederek ve bu yönde stratejiler izlemiştir. Coğrafi olarak İran, devlet politikası olarak Irak’ı kendi topraklarından bir parça olarak kabul etmektedir ve bu düşünce İranlı siyasilerce muhtelif alanlarda “Körfez İran’ındır”, “Irak, petrolüyle beraber İran’a aittir” gibi ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. 2003 sonrası dönemde İran, Irak parlamentosundaki Şii partileri, hareketleri açıktan veya gizliden muhtelif yollarla desteklediği, işgal sonrası ilk dönemde Irak Yüksek İslam Konseyi, Bedr Tugayları, Sadr Grubu, Fazilet Partisi ve İslami Dava Partisi isimli siyasi görünümlü hareketleri etki alanını genişletebilmek için kullanmıştır. İran, desteklediği paramiliter yapıları güçlendirmek ve izlediği politikaya maddi destek kaynağı bulabilmek adına Irak ekonomisini istismar etmiştir. Sanayi ve üretim alanında yerel ürünlerini Irak pazarına ulusal – uluslararası anlaşmaları bertaraf ederek ulaştıran İran, kutsiyet atfettikleri şehirlerde taraftarlarını zenginleştirme ve piyasaya hâkim olma yoluna gitmiştir. Mezopotamya coğrafyasında olan Irak, bin yıllardır verimli topraklarıyla bilinmektedir. İran, Irak’ta tarımı da

¹⁸⁹ BMGK (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi), K.661/1990 (06 Ağustos 1990).

¹⁹⁰ Komite, *Irak Soruşturma Raporu*, çev. Muhammed İkbâl Sayık (İstanbul: İyidüşün Yayınları, 2018), 123.

¹⁹¹ Komite, *Irak Soruşturma Raporu*, 135.

¹⁹² Ümit Tetik, *Orta Doğu’da Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin Oluşumu: Irak ve Suriye* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2023), 154.

yozlaştırmıştır. Karun Nehri örneğinde olduğu gibi temiz su kaynaklarına fabrika veya sanayi atıklarını yönlendirerek üretim faaliyetlerinin önüne geçmeyi, bu yolla Irak'ı kendi pazarına yönlendirmeyi hedeflemiştir. Sünnilerin yoğunlukla yaşadığı Diyala şehrindeki tarımsal alanları besleyen Elvend Nehri'nin akış yönünü kendi sınırlarına çevirmesi ise bir başka örnektir. ABD'nin askeri olarak 2011 yılında Irak'tan çekilmesi sonrasında oluşan anomide İran, desteklediği paramiliter grupları Sünni bölgeler dahil olmak üzere Irak geneline yerleştirerek Sünnilerin bölgeden uzaklaştırılmasını / dahili veya harici olarak tehcir edilmesini hedeflemiştir. 2014 yılında IŞİD'le mücadele için Sistani'nin çağrısıyla kurulan Haşd-i Şabi (Halk Seferberlik Güçleri) Irak'taki İran'ın hedeflerini gerçekleştirmede büyük rol oynamıştır. Kuruluş sebebi IŞİD'le mücadele olan ve 35'in üzerinde ayrı yapıdan oluşan bu paramiliter yapı 2016'da Irak Devleti'nin silahlı kuvvetlere dahil ederek aylık maaş ödenmeye başlanmıştır. Şii mezhebi aşırıcılığını ön planda tutmaktan çekinmeyen bu tür örgütler İran'ın bölgedeki yayılcı politikasının menfaatine çalışmaya veya İran için modern tabirle “vekalet savaşı” vermeye devam etmektedir.¹⁹³

2003 yılında ABD'nin işgaliyle istikrarsızlık, güvenlik olayları ve çatışmalar sebebiyle yaklaşık 250.000 Iraklı yerinden edilmiş veya göç etmiştir. 2006 yılının şubat ayında Samarra şehrindeki Şiilere ait İmam el-Askeri Camii ve türbesinin bombalanması, otoriteyi ellerine almanın gücü ile hareket eden paramiliter gruplara ve hükümet desteğine sahip Şiilerle, ABD ve Şiilere karşı çatışan Sünniler arasındaki bu durum sebebiyle dini azınlıklar dahil olmak üzere milyonlarca kişinin mülteci durumuna gelmesine yol açtığı raporlanmıştır.¹⁹⁴ Birleşmiş Milletler Mülteciler Komiserliği'nin verileri, 2007 yılının şubat ayına kadarki dönemde toplamda 4.5 milyon kişinin bir şekilde yerinden edildiğini, 2.2 milyon kadar insanın Irak dışında olduklarını ve civar ülkelerde -Suriye, Ürdün ağırlıklı olmak üzere- iltica başvurularında bulunduklarını raporlamıştır.¹⁹⁵

Irak'ta kurulan geçici koalisyon ve hükümette Sünni temsiliyetinin neredeyse yok sayılması, ordu ve devlet dairelerinde ‘Baassızlaştırma’ olarak adlandırılan politika sebebiyle Sünnilerin devlet organından uzaklaştırılmalarına sebep olmuştur. Baassızlaştırma politikası sebebiyle sadece İçişleri ve Savunma Bakanlıklarından 385.000 rütbeli-rütbesiz ordu mensubu, 285.000 polis ve özel kuvvetlerden 50.000 kişi tasfiye edilmiştir. Görevlerinden aniden alınan Emniyet-Ordu mensubu aileleriyle beraber toplamda 720.000 kişi, Irak'ın tecrübeli ve yetmiş

¹⁹³ Abdalsalam Mahmood, *Irak'ta Yeniden Devlet İnşa Sürecinin Başarısız Olmasında İç ve Dış Faktörlerin Rolü (2003-2017)* (Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 159-161.

¹⁹⁴ *Ongoing Displacement: A Profile of Iraq 2013-2014* (Irak: Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Eylül 2014), 15.

¹⁹⁵ Kelly O'Donnell - Kathleen Newland, *The Iraqi Refugee Crisis: The Need For Action* (Migration Policy Institute, 2008), 3.

çoğunluğudur.¹⁹⁶ Sünnilerin toplum olarak marjinalleştirilmeleri sebebiyle devlete olan güvenleri azalarak devlet organına yabancılaşmışlardır. Geçici meclis seçimlerine yansıyan bu yabancılaşma Sünni şehirleri olan Musul, Tikrit, Diyala-Bakuba, Anbar-Ramadi, Felluce gibi şehirlerdeki halkın seçimleri protesto etmesiyle kendisini göstermiştir. Örneğin Musul'da seçimlere katılım oranı %10 civarında kalmıştır.¹⁹⁷ Anbar eyaletinde ise halkın seçime katılım oranı %2'de kalmıştır. Geçerliliği sorgulanan fakat kabul edilen bu seçimler sonrasında sosyal ve kurumsal hayattan tedricen uzaklaştırılan Sünniler, siyasi temsilinden de uzak kalmışlardır.¹⁹⁸

4.4. Irak'ın Dini Azınlıkları

4.4.1. Keldaniler

Keldani terimi hem etnik hem de dini anlamlar barındırmaktadır. Tarihsel bağlamda işaret edildiğinde etnik yönü, 15. ve 16. yüzyıllarda Hristiyanlığın içinde Doğu Süryanileri arasındaki bölünme kastedildiğinde ise dini yönü ifade edilmektedir.¹⁹⁹ Keldaniler, Aramice'deki '*Keldi*' kelimesinden türeyen ve tarihi süreçte Mezopotamya'da, özellikle astronomi alanında medeniyete önemli katkıları olan ve Babil ülkesinde yaşayan halkın adıdır. M.Ö. 1000'lerde 'savaşçı topluluklar' olarak anılan Keldaniler, Kitab-ı Mukaddes'te Babil'de hâkim güçte olan halk olarak geçmektedir. Ayrıca Nebukadnezar'ın Keldani halktan olduğuna dair pasajlar da bulunmaktadır.²⁰⁰

Keldaniler, Mezopotamya coğrafyasında otorite sahibi olmalarından sonra birçok buluşa öncülük etmişlerdir. Ay hareketlerine göre yılı 12 aya taksim etmişlerdir. Senenin 365 gün ve 6 saatten oluştuğunu, ayın 30 gün sürdüğünü, günün 24 saat, bir saatin 60 dakika ve bir dakikanın ise 60 saniye olduğunu keşfetmeleri astronomi alanındaki gelişmişliklerini göstermektedir. Ayrıca yazılı hukuk sistemlerinin temeli oluşturan medeniyetlerden biri de Keldanilerdir.²⁰¹

Pers/Sasani İmparatorluğu'nun hakimiyet alanında kalanlara Doğu Süryanileri, Roma İmparatorluğu'nun hakimiyet alanında kalanlara ise Arapça yazımda yaygın olarak kullanılan Yakubi veya Batı Süryanileri denilmiştir. Roma Katolik Kilisesi'nin öğretilerini reddederek inançlarını sürdüren Süryaniler, 15. ve 16. yüzyıllarda Katolik misyonerlerin Mezopotamya

¹⁹⁶ Salihi, *Irak: Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci*, 206.

¹⁹⁷ Salihi, *Irak: Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci*, 227.

¹⁹⁸ Warrick, *Siyah Bayraklar: IŞİD'in Hikayesi*, 227.

¹⁹⁹ Kadir Albayrak, *Keldaniler ve Nasturiler* (Konya: Vadi Yayınları, 1997), 22.

²⁰⁰ Albayrak, *Keldaniler ve Nasturiler*, 46-47.

²⁰¹ Albayrak, *Keldaniler ve Nasturiler*, 66.

bölgesindeki faaliyetleri sonucunda tekrar bölünme yaşamışlardır. 1445 yılında Katolikliği kabul ederek Papa IV. Eugenius tarafından ‘Keldani’ olarak isimlendirilen ve Bağdat merkezli Babil Patrikliği altında birleşenler Keldani Kilisesi’ni oluşturmuşlardır.²⁰²

4.4.2. Asuriler ve Aramiler

Süryanilerin *Arami* olarak adlandırılmasının tarihi bir temeli vardır. M.S. 420’den önce Süryanice’ye tercüme edilen “Kilise Tarihi” isimli eserde Süryani halkını tanımlamak için *Suryoyo*, *Suryaya* veya *Oromoyo (Arami)* kelimeleri eş anlamlı olarak kullanılmıştır.²⁰³

“Asuri” isimlendirmesi Arami veya Süryani sözcükleri kadar eski bir tarihe dayanmamaktadır. Süryani dilindeki “Athuroyo”, “Asurlu” anlamına gelir ve ‘Ninova ve Musul yörelerinden olma kimseler’ için kullanılır. 19. yüzyılda Batılı arkeologların özellikle Irak’taki arkeolojik buluntuları ve yoğun misyonerlik faaliyetleri Asuri isminin gündeme gelmesine sebep olmuştur. 20. yüzyılın başından itibaren bu isimlendirme Süryanilerin kökeninin Asur İmparatorluğuna dayandığı ve kendilerinin de Asurluların torunları olduğuna dair görüşün desteklenip yayılması sürecini hızlandırmıştır. Diasporada yaşayan Süryani Ortodoksların kendilerini *Asuri* olarak tanımlamaya başlamaları ise yaşadığımız yüzyılda yaygınlaşmıştır. Günümüzde Süryanilerin kendilerini isimlendirmeleri üçe ayrılarak incelenebilir; Kültürel ve dini mirasın vurgulanması istendiğinde Süryani (*Suryoyo*), Süryaniliği de kapsayan daha geniş ve linguistik bağlantıları ifade etmek için Arami (*Oromoyo*), Geç Asur İmparatorluğu’nda yaşayan Arami nüfusuna ve Eski Mezopotamya uygarlığına vurgu yapılmak istendiğinde ise Asuri (*Athuroyo*) terimleri edilmektedir. Süryaniler, bu üç isimlendirmeyi de günümüzde kullanılmaya devam etmektedirler.²⁰⁴

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Süryanilerin yaşadığı çeşitli olaylar anavatanlarından göç etmelerine neden olmuştur. Günümüzde diasporada yaşayan Süryaniler, Asuri kimliğini diri tutulmaya çalışılmaktadır. Asur kimliğini kabul etmeyip bunun milli duyguların bir yansıması olduğunu ve kendilerini soyun değil dinin yücelttiğini savunan Süryanilerin de bulunmaktadır.²⁰⁵

1234 yılına tarihlendirilen bir kronikte Süryani kimliğinin yalnızca Arami dilini konuşmak veya belirli bir coğrafyanın insan olmakla sınırlı olmadığı üzerinde durulmuştur. Mihayel Rabo’nun (ö.1999) eserinde belirtildiği üzere, etnik kimlikten ziyade din (yani Süryani

²⁰² Albayrak, *Keldaniler ve Nasturiler*, 97.

²⁰³ Aaron Michael Butts, “Asuri Hristiyanlar”, çev. Zafer Duygu vd., *Süryaniler: Kimlik, Din, Literatür*, ed. Zafer Duygu vd. (İstanbul: Selenge Yayınları, 2023), 34.

²⁰⁴ Brock, “‘Süryani’: Kimlik ve Arkaplanı”, 31.

²⁰⁵ Butts, “Asuri Hristiyanlar”, 46.

Ortodoks inancı) önem taşımaktadır. Başka bir dini seçen ve ‘inanan’ olmayı bırakan kişi “artık Süryani de değildir” ifadesiyle vurgu yapılmıştır.²⁰⁶

4.4.3. Süryaniler

Keldaniler, Asuriler, Aramiler olarak isimlendirilen halkların tümü Süryani’dir. Hz. İsa’nın konuştuğu dil olan Aramicenin lehçelerini konuşmaya devam eden Süryanilerde menşee ile ilgili kesin bir yargıda bulunmak zordur. Genel kanı olarak Süryaniler; kendilerini Hristiyanlıkla var eden ve havariler döneminde halk halinde Hristiyanlığı toplu şekilde kabul eden halkın soyundandırılar. Hz. İsa’nın konuştuğu Arami dilinin bir lehçesiyle konuşmaya devam eden Süryaniler, nüfusları göçle azalan topluluklardandırılar.

Ortaya çıktığı yüzyılda Hristiyanlığı kabul eden Süryaniler, oluşturdıkları teşkilatlanma ile Doğu Hristiyanlığının ilk temsilcilerinden olmuşlardır. Süryaniler, etnik menşelerini üç farklı anlatıda ifade etmektedirler. Dini görüşe dayanan ilk anlatıda, aslen Süryanilerin Arami ırkına mensup oldukları fakat Hristiyanlığı kabul etmelerinin ardından pagan olan Aramilerden kendilerini ayırabilmek için Süryani ismini aldıkları yönündedir. Siyasi görüşe dayanan ikinci yorumda; “Asurlu” ifadesi aslen tüm Mezopotamya halklarını kapsar ve Süryani adlandırması da Asur halkını nitelemektedir. Üçüncü görüş ise daha genelleyici bir sentez içermektedir; Süryanilik Helen uygarlığını özümseyerek ortaya çıkan, daha öncesinde Mezopotamya’da yaşamaları itibariyle coğrafyanın kültür özelliklerini taşıyan ve Hristiyanlığı kabul eden halkların devamıdır.²⁰⁷

4.4.4. Ezidiler

Ezidiliğin kökeni ve ortaya çıkış süreci hakkında ortak bir görüş bulunmamaktadır. Yazılı kaynakları olmayan Ezidilerin ve inançlarının ortaya çıkışıyla alakalı birçok ihtilaf bulunmaktadır. Ezidilik, uzun süreli sözlü aktarımın ürünü olarak değerlendirilebilir. Ezidilikte yazılı geleneğin olmaması aynı zamanda resmi bir teolojinin gelişmesi ve monolitik inanç sisteminin ortaya çıkmasını engellemiştir.²⁰⁸

İslam tarihçileri ve Şarkiyatçılar tarafından yaygın olarak savunulan görüş Ezidiliğin İslam’dan kopmuş bir *ğuluv* (aşırı, sapmış) hareketi veya aslında tasavvufi bir hareket/cemaat

²⁰⁶ Umut Can, “1234 Anonim Süryani Kroniğinde Süryani Kimliği”, *Süryaniler: Kimlik, Din, Literatür*, ed. Zafer Duygu vd. (İstanbul: Selenge Yayınları, 2023), 303.

²⁰⁷ Nihat Durak, “Süryani Ortodoks Kilisesi”, *Süryaniler ve Süryanilik*, ed. Ahmet Taşğın vd. (Ankara: Orient Yayınları, 2005), 1/189-190.

²⁰⁸ Philip G. Kreyenbroek, *Ezidilik - Arka Planı, Dini Adetleri ve Metinsel Geleneği*, çev. Amed Gökçen - Damla Tanla (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014), 26.

olduğu yönündedir. Şeyh Âdi b. Musafir öncülüğündeki bu hareket, Hakkârî'ye ve sonradan Laleş'e çekilmesiyle tarikat görünümü almıştır. Şeyh Âdi'nin ölümünden sonra onun ilkelerini sürdüren ve kısa bir süre içerisinde Müslüman toplum içerisinde eriyen ilk grupla, Laleş etrafında İslam'dan uzaklaşarak hareketi bugüne değin eviren ikinci grup olarak bölünmüştür.²⁰⁹ Bar Hebraeus'un araştırmalarına göre Ezidilik, Zerdüştlük ve Maniehizm kaynaklı bir inançtır.²¹⁰ Nesturi belgelerinde Ezidiliğin kaynağının Hristiyanlık olduğu kabul edilmektedir.²¹¹

İbn Teymiyye (ö.1328) 'Âdi bin Musafir'in Takipçilerine Nasihat' isimli eserinde, Âdi bin Musafir'in hayatını ve sonrasındaki cemaatinin durumu detaylıca ele almıştır. Eserinde Âdi bin Musafir'in soyunu Emevî Halifesi Mervan'a kadar dayandırarak bugünkü Lübnan sınırları içerisindeki Baalbek civarında doğduğunu, 'el-Şâmi' ve 'el-Hakkârî' nispetiyle tanındığı ve Adeviyye isimli grubun/tarikatın şeyhi olduğunu zikretmektedir. Şeyh Âdi'nin, Abdulkadir Geylani ve A. Sühreverdi gibi dönemin tasavvuf büyükleriyle ilişkiler kurduğunu ve uzlet amacıyla çekildiği Hakkârî Dağı'nda vefat ettiğini aktarmaktadır.²¹² İbn Teymiyye, "Fetvalar" adlı eserinde Âdi b. Musafir için; "Allah yolunda salih kullardan olduğu, ehli sünnet ve'l cemaat akidesini hiç terk etmediğini, onun Müslümanlar için örnek bir şahsiyet" ifadelerini kullanmıştır.²¹³

Şeref Han Bitlisi'nin 1597 yılında tamamladığı 'Şerefname' adlı eserde Âdi bin Musafir'in takipçileriyle ilgili bir bölüm bulunmaktadır. Eserde Âdi bin Musafir'in takipçilerinden; Şeyh Âdi'nin kendileri yerine tüm ibadetleri yaptığına ve sadece öğretilerine bağlı kalarak cennete sorgusuz gireceklerine inanan bir grup olarak bahsedilmektedir.²¹⁴

Âdi b. Musafir'in yazdığı kabul edilen ve günümüze ulaşan birkaç risalesi vardır. Bu risaleler Ehli Sünnetin görüşleri çerçevesinde yazılarak aksi ifadeler içermemektedir.²¹⁵ *Ehli Sünnet ve'l Cemaat'in İtikadı, Nefsin Edebi İçin, Âdi b. Musafir'den Halife'ye Nasihatler, Kaid isimli Müridi ve Diğer Müritlerine Nasihatler* adlı eserleri bulunmaktadır. Bu eserlerinde Âdi b. Musafir, müritlerine Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in sünnetinden ayrılmamaları gerektiğini, Allah dışında gaybı bilen kimsenin olamayacağını ve bidatlere karşı tavır alınması

²⁰⁹ Roger Lescot, *Yezidiler - Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*, çev. Ayşe Meral (İstanbul: Avesta Yayınları, 2014), 18.

²¹⁰ Birgül Açıkyıldız, *Ezidiler: Bir Toplumun, Kültürün ve Dinin Tarihi* (İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2015), 97.

²¹¹ Lescot, *Yezidiler*, 17.

²¹² İbn Teymiyye, *el-Vasiyye el-Kübra (ila atba' Âdi b. Musafir el-Emevi)*, thk. Muhammed Abdullah el-Nimr, Cuma Osman (Taif/Suudi Arabistan: Mektebe el-Sadık, 1987), 25-26.

²¹³ İbn Teymiyye, *Mecmu' el-Fetava* (Medine/Suudi Arabistan: Kur'an-ı Kerim Basım ve Yayın Kompleksi - Davet ve İrşad Bakanlığı, 2004), 3/377.

²¹⁴ Şeref Han, *Şerefname*, çev. Mehmet Emin Bozarslan (İstanbul: Ant Yayınları, 1971), 21.

²¹⁵ Kreyenbroek, *Ezidilik*, 48.

gerektiğini nasihat etmiş, bu öğütlerini ayet ve hadislerle desteklemektedir.²¹⁶

Şeyh Âdi'nin Laleş'e yerleştiği haberi Irak ve Suriye'de duyulunca kendisini ziyaret etmek için gelenlerle birlikte Adi bin Musafir'in adını taşıyan Adeviyye tarikatı oluşmuştur.²¹⁷ Kaynaklara göre Adi bin Musafir, hayattayken takipçilerince insanüstü konumda görülmüştür. Kendisi hakkında abartılı fikirleri yıkabilmek ve ilahi olmadığını ispatlayabilmek için halkın önünde yemek mecburiyetinde kalmıştır.²¹⁸ Adi bin Musafir'in Ezidilere göre yeme-içme gibi ihtiyaçları yoktu. Hayatı boyunca abdestli ve oruçlu idi. Onun evlenmemesi ise insan suretinde melek olmasından kaynaklanmaktadır. Ezidilere göre Adi bin Musafir, öğretilerinin tümünü topluma öğretip tatbik ettikten sonra tekrar gökyüzüne yükseltilmiştir.²¹⁹ İmam Zehebi'nin 1338-1342 yılları arasında telif ettiği eserinde, Baalbekli Adi b. Musafir'in takipçilerinin haddi aşip onu Şeyhlik mertebesinin üzerine çıkardıklarını ve kendisine nispet edilen kerametler ürettiklerini belirtmiştir.²²⁰ Bu bilgiler ışığında, Adi bin Musafir öncesinde Laleş bölgesindeki halkın inançları İslam'dan farklıydı.

Adi bin Musafir'in tebliği ve çabaları, bölgedekilerin İslam'ı kabul etmesini sağlamıştır. Fakat şeylerinin ölümüyle bilgilerini kaybetmeye başlayan halk, eski inançlarını ve bölgedeki diğer dinlerin öğretilerini İslam'la *sentezlemişlerdir*.²²¹ Şeyhlerinin ölümünden sonra ise tarikat mensuplarının dini ve toplumsal anlayışları değişmeye başlamıştır. Tarikatın müritleri, Şeyh Âdi'ye insanüstü sıfatlar yükleyerek kendisinin mücessem bir melek olduğu savunmuşlardır. Tarikatın velilerinin mezarlarına olan saygıda aşırıya kaçılarak ibadet edilmeye ve namazlarını da Kabe'ye değil Laleş'e doğru dönerek kılmaya başlamışlardır.²²²

Ezidilere göre Melek Tavus yaratıcıdan bağımsız fakat onunla bütünleşmiş, yaratıcının öteki benliği ve tezahürü olarak kabul edilmiştir. Ezidilikte iyiliğin karşısındaki kötülük kavramı kabul edilmektedir ve Şeytan olarak bilinen varlık kötülüğün tezahürü olmayıp kendilerine göre cennetten kovulmuş değildir. O, yaratıcıya duyduğu hakiki sevgi sebebiyle Adem'in önünde diz çökmeyi reddetmiştir. Aslen yaratıcı da "Adem'e secde edin" emrini Melek Tavus'un sadakatini ölçmek için tertiplemiştir. Sınavı geçen meleklerin başı -ve o güne değin Azazil-, Melek Tavus olmuştur. Ezidiler, dinsel ritüelleri sırasında tavus kuşu biçiminde sancaklar taşıdıkları için, dışarıdan bakanlar tarafından 'Şeytana tapanlar' olarak adlandırılmıştır. Melek Tavus'un affedilmesi ile ilgili Ezidilerin meşhur anlatılarından biri de;

²¹⁶ Lescot, *Yezidiler*, 22-23.

²¹⁷ Lescot, *Yezidiler*, 26.

²¹⁸ Kreyenbroek, *Ezidilik*, 50.

²¹⁹ Davut Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2021), 40.

²²⁰ İmam Zehebi, *Siyer a'lâmi nûbelâ* (Beyrut/Lübnan: Müesseses el-Risâle, 1986), 20/343-344.

²²¹ Kreyenbroek, *Ezidilik*, 38.

²²² Lescot, *Yezidiler*, 36.

Adem'e secde etmeyi reddetmesinden dolayı cennetten kovulan Şeytan/İblis, pişman olarak yedi bin yıl boyunca ağlamış ve gözyaşları yedi küpü doldurmuştur. Küpler cehennem ateşinin söndürmüş ve bu şekilde yaratıcı tarafından affedilip itibarını yeniden kazanmıştır. Bu tarihten sonra kötülüğün değil iyiliğin kaynağı olarak görülmüştür. Diğer meleklerin isimleri ve görevleri Ezidilikte dinin yazılı bir geleneği olmaması sebebiyle anlatılarda farklılık arz etmektedir.²²³ Ezidiler'deki sözlü kültürdeki hikayelerin birinde Hz. Âdem, yaratıcının emrine itaatsizlik etmesinden dolayı Melek Tavus'un refakatinde dünyaya indirilmiştir. Hz. Âdem, cennetten gönderilmenin öfkesiyle Melek Tavus'a hakaret olarak 'Şeytan' ismiyle hitap ettiğinden bu kelime Ezidilerde yasaklı kelimelerdendir.²²⁴ Ezidilerin, Melek-i Tavus ile Şeytan'ın isimlerini beraber kullanma veya ima etmeyi dahi etme yasaklamaları, bir yanıyla bu iki varlığın birbirleriyle özdeşleştirilmelerindeki doğruluğunu kabul etmek anlamına da geldiği söylenmektedir.²²⁵

Melek Tavus dünya işlerinin tümünden sorumlu olmasının yanında insan kaderi ile ilgili işleri de sürdürmektedir. Bu meleklerden her biri bin yılda bir defa yeryüzüne inerek kurallar ve öğretiler getirir. Melek, işini tamamladığında gökyüzüne geri yükselir veya yeryüzünde kalarak soylarını bırakır. Soyu "melek kanından" geldiğine inanılan kast sınıfı ise Şeyh ve ailesidir. Ezidi anlatılarına göre soyut olan *yaratıcı*, kendisini üç farklı şekilde mücessem kılmıştır; ilki kuş şeklinde Melek Tavus, ikincisi genç adam olarak Sultan Ezi, üçüncü de yaşlı adam Şeyh Adi'dir.²²⁶

Ezidilerde kutsal metin anlayışı diğer dinlerdeki gibi değildir. Dini ritüeller esnasında kutsal kitaplar olan Mushaf-ı Reş (Kara Kitap) ve Kitabul Cilve'den (Vahiyler Kitabı) herhangi bir pasajın okunması gibi bir durum yoktur. 20. yüzyıla kadar okuma-yazma yasağına Ezidilerin uyması, hem eğitimden uzak kalmalarına hem de kutsal kitaplarını orijinalinden okumamalarına sebep olmuştur. Ezidilerin diğer din mensuplarıyla bir arada yaşamaya yönelik yasakları da bulunmaktadır. Bu nedenle yakın tarihe kadar Ezidiler, kapalı ve dinleriyle ilgili diyalog kurmayan bir cemaat görünümündeydiler.²²⁷

Ezidilikte dinin kurumsal veya yazılı anlatısı olmadığından inanç yapısı, uygulamaları ve gündelik yaşamları sadece sözlü aktarımlar vasıtasıyla öğrenilebilmektedir. Akademik bağlamda Ezidiliğin incelenebilmesini mümkün kılabilen ilk belge, 1872 yılında Ezidilerin Osmanlı Devleti yönetimine sundukları bir mektuptur. Bu mektupta askerlikten muaf

²²³ Açıkyıldız, *Ezidiler*, 113.

²²⁴ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, 61.

²²⁵ Lescot, *Yezidiler*, 45.

²²⁶ Açıkyıldız, *Ezidiler*, 108-109.

²²⁷ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, 100.

olabilmeleri için inançlarını ve bu inançlar ile gündelik pratikler sebebiyle askerlik yapmalarının mümkün olmadığı anlatılmaktadır. Bu mektupta özetle;

- 1- “Yılda üç defa (Rumi takvimin Nisan, Eylül ve Kasım aylarında) Melek Tavus’un suretini ziyaret etmemeleri halinde inançsız olacakları,
- 2- Her yılın 15-20 Eylül tarihleri arasında Şeyh Âdi’nin mabedinin ziyaret etmeleri gerektiği,
- 3- Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin bulunmadığı bir yerde cemaatin her üyesinin güneşin doğuşunu görmesi gerektiği,
- 4- Her Ezidi’nin Ahiret Kardeşi ve Şeyh/Pir’inin elini her gün öpmesi gerektiği,
- 5- Müslümanların namazlarında söyledikleri “Şeytan’dan Allah’a sığınırım” sözünü duyması halinde Ezidi’nin kendisini öldürmesi gerektiği,
- 6- Ezidilerin başka bir dini tebliğ edenlerin etrafında olmasının yasak olduğu ve din değiştiren Ezidi’nin inançsız sayılacağı,
- 7- Her Ezidi’nin cebinde Şeyh Âdi’nin mezarından alınan ve “nimet” olarak sayılan toprakla özel ritüelleri olduğu ve ölüm geldiğinde cebinde bu toprak olmayan Ezidi’nin inançsız sayılacağı,
- 8- Ezidilerin oruç esnasında evlerinde olması gerektiği ve oruca başlamak için Şeyh/Pir’inin evinde başlaması gerektiği aksi halde ibadetinin kabul olmayacağı,
- 9- Bir Ezidi’nin bir yıldan fazla yabancı bir ülkede kalmasının yasak olduğu, bunun olması halinde eşinin kendisine gayrimeşru sayılacağı ve bir daha evlenemeyeceği,
- 10- Her Ezidi’nin Ahiret erkek/kız kardeşiyle aralarında şart olan ritüelleri gerçekleştirmeleri gerektiği
- 11- Yeni bir gömlek diktirilmesi halinde Şeyh’in türbesindeki kutsal suya batırılması gerektiği,
- 12- Müslüman, Yahudi, Hristiyanların kullandıkları tarağı, usturayı kullanmalarının yasak olduğu ve ancak Şeyh Âdi’nin türbesindeki kutsal suyla yıkanması halinde temize çıkacağı,
- 13- Kamuya açık tuvalete, hamama girmelerinin ve Müslümanın kaşığıyla yemek yemenin, bardağıyla su içmenin yasak olduğu,
- 14- Balık, kabak, bamya, fasulye, lahana ve marulu yemelerinin yasaklandığı”

bu sebepleri sunarak askerlikten muafiyet talep etmişlerdir. Kendilerine yardımcı olmaları için Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan İngiliz bürokratlarından yardım istemişlerdir. Talepleri bürokratların yardımıyla kabul edilen Ezidilerin bu mektupları, inanç

yapılarına ve gündelik yaşamlarına dair ayrıntılı bilgiler sunması sebebiyle önemlidir.²²⁸

Ezidilikte dini ritüelleri sürdürmekten ve cemaatin tümünden sorumlu *Şeyh* ailesinin yanında “*Pirler*” denilen bir kast daha bulunmaktadır. Bu iki kastın dünyevi ve uhrevi görevleri benzerlik gösterse de farklılıklar etnik aidiyetlerinden kaynaklanmaktadır. Şeyhler, Adi b. Musafir’in soyundan geldikleri için aslen Arap’tırlar. Pirler ise, Adi b. Musafir’in ilk müritlerinin soyundan gelen Kürt sınıfıdır. Pirler, Şeyhlerin yokluğunda ayinleri yönetmekten sorumludurlar ve ayinler esnasında ise Şeyhlere yardımcı olurlar. Her iki kast da geçimlerini cemaat mensuplarından alınan vergiler ve zekatlardan sağlamaktadırlar.²²⁹

Ezidiler dualarında, “*tu ezdai*” (beni sen yarattın) ifadesini kullanarak kendilerini yaratılış anlamında insanlığın geri kalanından farklı bir konuma yerleştirmektedirler. Ezidilik, inanç sistemi olmasının yanı sıra etnik topluluğu da ifade etmektedir. Ezidiler, kendilerinin saf şekilde Adem’den “doğan” ve “Şehit” veya “Şahit” olarak anılan Said b. Cer’den türediklerine inanırlar. Diğer insanların ise “zayıf yaratılışlı” Havva’dan dünyaya geldiklerine inanmaktadırlar. Anlatılarına göre; Said b. Cer cennetten gönderilen bir huri ile evlenmiştir ve Ezidiler de bu birliktelik soyundan gelmektedirler.²³⁰

Fakirler (*Feqiran*), Ezidiliğin dönüşmesine rağmen Adeviyye tarikatının izlerinden kalan nadir mirasçıları olarak görülen kast sınıfıdır. Bu kasttakiler çileci bir yaşam sürerler. Halen yılın seksen gününde oruç tutmaktadırlar, dilenerek hayatlarını devam ettirirler, sert zeminde yatarlar ve dünyadan uzaklıklarını ispatlamak için kendilerine has bir kıyafet giymektedirler. Fakirler sınıfı, Ezidilikteki diğer kastlar gibi -şeyhin oğlunun şeyh doğması, Pir’in oğlunun Pir doğması- babadan oğula geçmemektedir ve bu hayat biçimi tercihe bağlıdır. Çileciliğin zorluğu sebebiyle bu unvana talip olanların sayısı gittikçe azalmaktadır.²³¹

Ezdai (Beni Yaratana Mensup) kelimesi de dönüşerek Ezidi’ye dönüşmüştür. Ezidilerde inançlarına davet etmek, tebliğ ve sonradan dahil olmak gibi olgular yoktur. İnançlarına göre anne ve babası Said bin Cer kıssasında anlatılan kandan/soydan gelmeyenlerin Ezidi olması mümkün değildir. Bu dine anne-babası Ezidi olmayanın sonradan girişi mümkün değildir. Aynı zamanda Ezidilikteki kastlar da kan bağıyla oluşturulan sosyal tabakalar olup kastlar arasında sosyal hareketlilik mümkün değildir.²³²

Ezidilerin Yezid bin Muaviye’ye muhabbet besledikleri, her ne kadar günümüzde reddedip şiddetle karşı çıksalar da kaynaklarda belirtilmiştir. Bu muhabbeti tarihi kaynaklarda

²²⁸ Kreyenbroek, *Ezidilik*, 10-11.

²²⁹ Lescot, *Yezidiler*, 81.

²³⁰ Kreyenbroek, *Ezidilik*, 43.

²³¹ Lescot, *Yezidiler*, 87.

²³² Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, 23-24.

(İbn Teymiyye'nin – Adi b. Musafir Takipçilerine Nasihatler, İmam Zehebi'nin eseri vs.) bulmak mümkündür. Tarihi kaynaklar, bu muhabbetin aşırılığından dolayı kendilerine “Yezidi” denildiğini ifade etmektedir. Günümüzde Ezidi olmayanlar veya aynı dili konuşmayanlar haricinde “Yezidi” ismiyle bilinmektedirler. Bu araştırmada ise kendilerinin kabul ettiği isimlendirme kullanılmıştır. Ezidilerin Yezid ile alakalı sözlü kültürde anlattıkları muhtelif hikayeler bulunmaktadır. Tarihi kaynağı ve doğruluğu da olmayan bu hikayeler Hz. Muhammed ve Muaviye b. Ebu Süfyan etrafında şekillenmiştir. Anlatıların birine göre;

Ezid veya Yezid, Muaviye'nin Hz. Muhammed'i tıraş ederken yanlışlıkla kan akıtması sebebiyle Peygamberin ettiği dua sonucunda bir daha evlenmemeye karar vermiştir. Ancak hastalık durumu kendisini evlenmeye mecbur kılmıştır (veya bir başka anlatıda yaratıcının iradesine karşı çıkarak evlenmeye karar vermiştir). Bu evlilikten ise Hz. İsa'nın doğumuna benzer şekilde Yezid/Ezid/Ezi dünyaya gelmiştir. Biyolojik olarak Muaviye'nin Yezid'in doğumuna katkısı yoktur ve Yezid de yaratıcının insan suretinde gönderdiği bir melektir. Yezid hiç Müslüman olmamıştır ve büyüdüğünde Muaviye'nin yönetimini yıkmıştır.²³³

Ezidiler günümüzde “Ezi'nin” Yezid b. Muaviye ile hiçbir bağının olmadığını, kendisinin *yaratıcı* tarafından Ezidi toplumuna gönderilen melek olduğunu kabul etmektedirler.²³⁴

Geleneksel Ezidilerde evlilik erkeklerde yaklaşık 15 yaş, kızlarda ise 12-13 yaşlarındayken gerçekleşmektedir. Çokeşlilik Ezidilikte yasaklanmamıştır. Kaç kadınla evlenilebileceği hususunda ise kesin bir sınır koyamamışlardır.²³⁵ Özellikle din adamları kastında çokeşlilik görülmektedir. Dini -ve soyu- temiz tutabilmek için bölgede kendileriyle beraber yaşayan Müslüman ve Hristiyanlarla evlilik yasaktır. Başka dinden bir kişiyle evlenen Ezidi, o dine de geçmiş kabul edilir ve hem cemaatten hem de aşiretten dönüşü olmayan şekilde uzaklaştırılır.²³⁶ Zina ise kati suretle cezalandırılmaktadır. Sincar/Şengal bölgesinde zina yapan kadınların ölüm cezasına çarptırıldığı, erkeklerin ise üç defa kan parası ödemekle yükümlü kılındığı aktarılmıştır.²³⁷ Kadınların geleneksel Yezidilikte miras hakları yoktur “çünkü onlar da bırakılan mirasın parçası” konumundadırlar.²³⁸

Aralık ayında “Cejna Rojiyen Ezi” (Ezi Güneş Bayramı) olarak bilinen ve günümüzde daha az uyulan üç günlük oruç, Ezidilere göre Müslümanlar tarafından yanlış anlaşılmıştır. Yaratıcı, insanlara üç gün (*se roj*) oruç tutmayı emretmiş fakat Müslümanların bu emri otuz gün (*si roj*) olarak anlamışlardır. Din adamları kasti (Baba Şeyh, fakirler ve fakriyeler, köçekler) yılda kırk gün oruç tutmaya özen gösterirler. Ezidi cemaatinin kıblesi ve hac merkezi

²³³ Kreyenbroek, *Ezidilik*, 43.

²³⁴ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, 17.

²³⁵ Lescot, *Yezidiler*, 145.

²³⁶ Açıkyıldız, *Ezidiler*, 149.

²³⁷ Lescot, *Yezidiler*, 148.

²³⁸ Lescot, *Yezidiler*, 150.

olan Şeyh Adi'nin türbesi Laleş'tedir. Ezidilere göre mukaddes bir alan kabul edilir ve cennetten tek parça halinde indirildiği inancı vardır.²³⁹

4.4.5. Sabii/Mendailer

Sabiilik inancının ortaya çıkış tarihiyle ilgili ortak görüş bulunmamaktadır. Temelinin Babil dönemi dinleri, İran menşeli Mitraizm ve Parsizm olduğu, Filistin bölgesinde Hristiyanlığın doğuşu sürecinde gnostik bir inanç veya Ürdün'de heretik Yahudi mezhebi olduğu gibi farklı görüşler mevcuttur.²⁴⁰ Kutsal metinlerinde Sabiiler, Adem'in yaratılışıyla beraber oluşan dinin temsilcileridir. Ginza Rabba (Büyük Kitap) isimli Sabiilerin temel kutsal kitabı, teoloji ve kozmolojiye dair anlatıları barındıran Sağ Ginza ve ışık alemi, ruhla ilgili anlatıları barındıran Sol Ginza olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Diğer kitaplar arasında *Yahya'nın Öğretileri*, *Kralların Öğretileri*, *Koleksiyon/Övgü Kitabı*'dır. Sabiilikte hayat her şeyden önce var olmuştur. İyilik-kötülük, ışık-karanlık arasında kesin bir ayrım vardır ve ruh insanın içine hapsedilmiştir.²⁴¹

Sabiiler'e göre Hz. İsa, Hz. Yahya tarafından vaftiz edilmiştir. Tarihi kaynaklarda belirtildiğinin aksine Hz. Yahya'nın hiç öldürülemediğini ve gökyüzüne ölüm meleğiyle birlikte yükseltildiğini ifade etmektedirler.²⁴² Sabiiler, peygamberlerinin Hz. Yahya olduğunu belirtse de bu durum tartışmalıdır. Sabiiler'e göre din, herhangi bir insan tarafından kurulmamıştır. *Işık Tanrısı*, Hz. Şit ve Hz. Yahya gibi peygamberleri sadece 'örnek temsilci' olarak göndermiştir. Kutsal metinlerinde Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa *nbiha d kadba* (sahte peygamberler) olarak adlandırılırlar.²⁴³

Sabiiler, Kur'an-ı Kerim'de Bakara-62, Maide-69 ve Hac-17. Ayetlerde adı geçen bir halk/inançtır. Günümüzde gnostik inanç sisteminin yaşayan temsilcileridir. Arapça'da "Sabii" olarak isimlendirilmişler de kendilerine *Manden/Mendai* (Bilginler, Arifler) veya *Nasuralar* (Kutsal öğretinin koruyucuları) demektedirler.²⁴⁴

Sabiilik gibi Gnostik dinlerde inananın inancını saklamak için (Şiilerde olduğu gibi) takiye yapması şarttır. Örneğin, Sabiilerin *dünyalık isimlerinin* yanı sıra sadece kendi inanç mensuplarının bildiği ve kendi inancı dışındakilerine söylemesi halinde küfre dahi bir isimleri bulunmaktadır. Bu tür takiyeler inancın korunması ve dışarıdan fark edilmemesi için

²³⁹ Kreyenbroek, *Ezidilik*, 80.

²⁴⁰ Şinasi Gündüz, *Son Gnostikler: Sabiiler, İnanç Esasları ve İbadetleri* (Ankara: Vadi Yayınları, 1995), 13.

²⁴¹ Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş* (Konya: Nüve Kültür Merkezi, 2008), 155.

²⁴² Gündüz, *Son Gnostikler: Sabiiler*, 33.

²⁴³ Gündüz, *Son Gnostikler: Sabiiler*, 111.

²⁴⁴ Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, 255.

Sabiiler’de önem arz etmektedir.²⁴⁵

4.5. Elde Edilen Verilerin Tematik Analizi

Bu başlık altında mülakatlar bölünmeden ve ayrıştırılmadan önce kullanılan metot, mülakat yapılan kişilerin seçilme süreci, katılımcı portreleri, mülakat teknikleri ve karşılaşılan kısıtlılıklar ele alınacaktır. Alt başlıklarda ise (4.5 ve devamında) yapılan mülakatların çözümlenmesi başlıklar altında kategorize edilecektir.

Bu bölümde 2003 yılından sonra özellikle 2014 yılında IŞİD kaynaklı şiddet ve şiddete maruz kalan dini azınlıkların tecrübeleri yansıtılarak çözümlenecektir. Farklı dinlere ve mezheplere mensup 15 kişiyle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlardan elde edilen verilerin işlenmesinde söylem analizi yöntemi kullanılacaktır. Katılımcıların söylemleri aktarılırken kişisel verilerin hassasiyeti ve etik sebeplerden dolayı kodlanarak aktarılmıştır. Örneğin; 1. Hristiyan katılımcı H1 şeklinde kodlanmıştır.

Görüşülen Hristiyanlar ve Sabiiler/Mendailer 2014 yılı ve sonrasında IŞİD’in bölgelerini ele geçirmesi sonrasında can güvenliklerinden endişe ederek Türkiye’ye sığınan Irak uyruklu ve hali hazırda Uluslararası Koruma Başvuru Sahipleri/Statü sahipleri olarak çeşitli şehirlerde ikamet etmektedirler. Mülakatı yapılan Hristiyanlardan üç aile ve Sabiilerin tamamı ise Türkiye’de herhangi bir işle meşgul olmamaktadırlar. Geçimlerini ise kendilerinden önce veyahut beraber Türkiye’ye gelip sığınma başvurusunda bulunan ardından ICMC’nin (Uluslararası Katolik Göç Komisyonu) yeniden yerleştirme programları kapsamında Amerika Birleşik Devletleri’ne yerleşen aileleri/yakınları tarafından gönderilen havaleler ile sağlamaktadırlar. Sabiiler ise ekserisi Avusturalya’da bulunan aileleri tarafından kendilerine havale yapıldığını belirtmişlerdir. Görüşmesi yapılan Hristiyan ve Sabiilerin tümü kendilerini dindar olarak kabul etmekte ve ibadetlerini aksatmadan yapmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Ezidilerden iki katılımcı ise dindarlıklarının ön planda olmadığını ve dini öğretilerini uygulamadıklarını belirtmişlerdir.

Eğitim düzeyi olarak; mülakatı yapılan Hristiyanlardan bir lisans, iki önlisans, bir ortaöğretim biri de ilköğretim derecesinde öğrenime sahiptir. Sabiilerden: bir lisans derecesi, bir lise, bir ortaöğretim, biri de okur yazar düzeydedir. Ezidilerden: iki kişi okuma yazma bilmeyen, iki kişi ilkokul mezunu, biri de ortaokul mezunu durumdadır. Mülakat yapılan Hristiyan ve Sabiilerin tümü de Türkiye’de yaşamak konusunda kendilerini kalıcı hissetmemektedirler. Aynı zamanda mülakat yapılanların tamamı Irak’a geri dönüşü

²⁴⁵ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (Konya: Vadi Yayınları, 1998), 357.

düşünmemektedir. 2014 yılının ağustos ayında Türkiye'ye yasal olmayan yollarla gelen ve yine yasal olmayan yollarla Avrupa'ya gitmelerinden önce Güneydoğu Anadolu bölgesinde (AFAD veyahut belediyelerin kamplarında) ikamet eden mülakatı yapılan Ezidiler, kutsal saydıkları ibadet günleri veya ritüellerini yerine getirmekte zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Hristiyanlardan Keldaniler, Asuriler ve Süryaniler ise yaşadıkları şehirlerde kiliselerin bulunmamasının yanında kutsal günlerinde İstanbul ilindeki Patrikliklere -veyahut varsa yakın illerdeki kiliselere- müracaat ettiklerini belirtmişlerdir. Şehirdeki yerel yönetimlerin tutumuna bağlı olarak paskalya ve yılbaşı yortularında yerel yönetimlere sundukları yazılı izin taleplerinin olumlu cevaplanması halinde -düğün salonu veya kır bahçesi gibi- muhtelif alanları kiralarak İstanbul'daki patriklikler veya kilise merkezlerinden gelen din adamlarının yönetiminde ibadetlerini cemaat halinde gerçekleştirebildiklerini belirtmişlerdir.

Ezidilerin maruz bırakıldıkları şiddet, katliam ve uluslararası olarak kabul edilen soykırıma varan durumun katkısıyla diğer azınlıklarda görülmeyen değişiklikler oluşmuştur. Siyasi yönelimleri Barzani'nin peşmergelerince 3 Ağustos 2014'te terk edilip katliama açık hale gelmelerinden sonra PKK – YPG'ye sempatileri mülakatlarda da rastlanılan vakıadır. Bu sempatinin aşırıya gittiği ve PKK – YPG gibi örgütleri direkt olarak “kendilerinin kurtarıcısı” olarak gördükleri anlaşılmaktadır. 2014 sonrasında PKK – YPG'ye Irak ve Suriye'deki yoğun Ezidi katılımı bu durumu açıklar niteliktedir. Almanya'ya binlerce Ezidi'nin yerleşmesi sonrasında ise modernleşmeyi yaşama biçimleri inançlarına tezat durumlar oluşturabilmektedir. Cemaatin dini-itikadi yönünün geleneklerin terkiyle beraber kaybolmaya başladığı anlaşılmaktadır.

4.5.1. Dini Kimlikle Yaşam ve Sosyal Gerçeklik

Hristiyanlık dinine tabi Keldani olan H1, Irak'ta tüccarlık yapan ve aynı zamanda kilisede diyakozluk hizmetini sürdürmüştür. Ailesiyle beraber Hristiyan nüfusunun diğer şehirlere kıyasla daha az olan bir şehirde yaşayan H1 din kaynaklı şiddetin kendilerine yöneltilmesinden önceki hayatlarına dair yöneltilen sorunun cevabında;

Benim yaşadığım şehirde (Basra) Hristiyan nüfusu diğer bölgelerden daha azdır. Ülkemde 2003 yılı sonrasında etkisini gösteren çatışma durumu, kültürel ve dini çoğulculuğun önüne geçmesine vesile oldu” ilave olarak; “Bu çeşitliliğe tahammül azalınca ise bizler daha az görünür olmaya başladık. Bir semtten diğerine veyahut bir şehirden diğerine yolculuk etmemiz gerektiğinde tek düşündüğümüz şey yol kontrol noktalarında başımıza gelebileceklerdi. Bizim kimlik belgelerimizde din kısmı halen mevcuttur. Din kısmı olmasa bile Hristiyanların kullandıkları isimler elbette diğer dinlerin kullandıklarından farklıdır. Yol kontrol noktalarında zarar vermek istenirse bir bahane bulunup mutlaka zarar verilebilirdi. Ben devlet dairelerinde memur olarak hiç çalışmadım fakat cemaatimizde 2003 yılı öncesine kadar sorun yaşamadan çalışanlar vardı. Sonradan ötekileştirildiler, istifa etmeye zorlandılar. Haklarını kaybetmemek

için ise hukuki anlamda direndiler fakat sonucunda Irak'ı terk etmek zorunda kaldılar. Biz ise ayrımcılık ve sonrasında şiddetin yayılmasıyla beraber durumu kabullenip cemaatimiz dışına çıkmamaya ve ilişki kurmamaya başladık. Yaşadığım şehrin havalimanındayken boynumdaki haçı çıkarmaya zorlandım, eşim daha az dışarı çıkmaya başladı ve çocuğumu okula gönderemedik.

ifadelerini kullanmıştır. Hristiyanların yoğunlukla yaşadıkları Ninova eyaleti, Musul çevresindeki köylerde kiliseler ve manastırlar işlevsel kalmaya devam etmiştir. H1'in yaşamını sürdürdüğü Basra'da Hristiyan sayısı az olmakla beraber Şii nüfusu yoğunluk teşkil etmektedir. Bugün halen çoğunluğu oluşturan Şiiler, milisleriyle beraber şehri kontrol altında tutmaktadır. Yapılan mülakatlarda diğer Hristiyanlar Musul ve çevresindendir. Musul merkezinde Sünni nüfus baskındır ve 2004 yılından 2014'e kadar ABD işgaline karşı Anbar ve Felluce şehirleriyle direniş göstermişlerdir. Mülakatı yapılan Hristiyanlar kendi yaşadıkları köyler, kasabalarda dini inançlarını yaşamakta 2014 yılına kadar daha özgür hissettiklerini fakat çatışmaların olduğu şehirlere giderken tedirginlik yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Irak kimlik belgelerinde ve vatandaşlık belgelerinde din ibaresinin olması dini azınlıkların şiddete açık hale gelmelerine sebep olan unsurlardandır. Irak'ta 1 Ocak 2016 tarihinde yeni bir kart tipine geçilerek din ibaresi kartlardan kaldırılmıştır.²⁴⁶

Süryani Ortodoks olan ve Başika'da Resim Öğretmenliği yaparak geçimini sağlayan H2;

Bizim kasabamızda Müslüman sayısı çok azdır. Hristiyanlardan farklı gruplar ve Ezidiler burada fazladır. Ben resim öğretmeni idim. Öğrencilerim de ekseri olarak Hristiyan'dı. 2003 öncesinde hayatımız iyiydi işin doğrusu Ninova merkezine gitmekte de sorun yaşamazdık ve ibadetlerimizi, yortularımızı, ayinlerimizi yapabiliyorduk.... Bize karşı ayrımcılık yapılması 2003 sonrasında başladı. Yani doğrusu ben direkt olarak yaşamadım ama Bağdat, Musul, Basra merkezlerinde yaşayan tanıdıklarımızın anlattığı kadarıyla bazen Hristiyan olmalarından dolayı kendilerine kafir denildiği oluyormuş. Birkaç defa da kiliselere saldırdılar. Elbette kötü şeylerdir bunlar. Zaten dediğim gibi bağlı olduğumuz şehir merkezine gitmesek genelde bir sorun olmuyordu. Biz normal hayatımızı sürmeye devam ettik. Musul merkezi bize 20 km uzaktır ama gitmemeye çalışıyorduk.

cümleleriyle azınlıklara karşı durumun değişmesi sürecini belirtmiştir. Hristiyanlara yönelik saldırılar 2004 yılında başlayarak saldırı silsilesi 1 Ağustos 2004'te toplam altı farklı kiliseye yapılan eş zamanlı canlı bomba eylemleri düzenlenmiştir. Bu kiliseler mezheplere göre ayrılmamış ve aralarında Katolik, Asuri, Ortodoks kiliselerinden oluşan; Aziz Peter & Paul Ermeni Katolik Kilisesi, Azize Mary Asur Kilisesi, Aziz Elia Kilisesi, Sayyidat al-Najat Kilisesi, Aziz Paul Kilisesi ve Sayyidat al-Zohur Kilisesi olmak üzere sıralanabilir. Bombalanan Kiliselerin beşi Bağdat'ta biri Musul merkezinde yer almaktadır. Aynı zamanda Katedral işlevi gören Meryem Ana Kilisesi 2010 yılında tekrar bombalı saldırıya uğramıştır.

²⁴⁶ Country Policy and Information Note Iraq: Internal Relocation, Civil Documentation and Returns, Resmi (Home Office, Ekim 2023) (Home Office), 28.

Saldırlardan Ebu Musab el-Zerkavi sorumlu tutulmuştur. Musul şehir merkezinde 2004 ile 2014 yılları arasında farklı tarihlerde Hristiyanların öldürüldüğü ve bu saldırıların genelini Tevhid ve Cihad Cemaatinin lideri Ebu Musab el-Zerkavi, ardından ise yerine gelen grubun liderleri, örgütleri adına üstlenmiştir. IŞİD'in kaynaklarında gayrimüslimlere yönelik şiddetin sebepleri ve biçimleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. IŞİD, gayrimüslimlerle yapılacak sözleşmeler veya emannamelerle güvende yaşayabileceklerini ancak sözleşmeyi bozmaları, eman sürelerinin dolması halinde -arizi durumun da ortadan kalkmasıyla- kanlarının tekrar mübah sayılabileceğini delillendirmeye çalışmıştır.²⁴⁷

Bağdat doğumlu Keldani ve Sosyal Çalışmacı olan H3;

Bağdat'ta Hristiyan nüfusu eskiden fazlaydı. Şiddet ve güvenlik sorunları sebebiyle Hristiyan nüfus zamanla azaldı, insanlar göç etti. IŞİD öncesinde de göç edenler oldu. Azınlıktan daha da azınlığa düştük... 2007 sonrasında yaşadığımız Basra'da ve ailemi ziyarete gittiğim Bağdat'ta başörtüsüz çıktığımız için laf işittiğimiz oluyordu. Devlet otoritesi denilen şey kaybolmuştu bu yüzden hiç sesimizi çıkaramıyorduk. Azınlık olduğumuz için bize her şey yapılabilir gibi hissediyorduk. Kaçırsalar, öldürseler kimse hesap sormazdı. Tanıdıklarımızın başına geldi. Şikâyet kaydı bile açılmadı o dönemde.

2003 sonrası dönemde Hristiyan ve kadın olarak sosyal veya kamusal yaşam içerisinde aktif olmanın dini referanslı şiddet nedeniyle daha da zorlaştığını belirtmiştir. Osmanlı döneminde Karakuş olarak tarih kitaplarında kayıtlı olan ve Hristiyanların Bakhdida olarak isimlendirdiği bucak/köyde doğan Süryani H5, 2013 yılına kadar memurluk yaparak ailesinin geçimini sağladığını;

Memur olmamdan sonra da Bağdat ve Musul şehirlerinde devlet dairelerinde çalıştım. 2003 yılına kadar hiç sorun yaşamadık. Ben ve kardeşlerim okullarımızı bitirdik ve sınıf arkadaşlarımız da çoğunlukla Müslümandı. Aramızda sorun olmadı hiç... 2004'te ben Bağdat'ta memurken bombalama ve silahlı çatışmalardan dolayı ailemi alıp Hamdaniye'ye bağlı Bağdida'ya (Karakuş) geri döndük. Bağdida'da Hristiyanlar yaşar ve sorunlardan uzaktır. Bağdida Musul'a yaklaşık 30 km uzak olduğu için tayinimi Musul'a aldırırım.

Yapılan mülakatlarda Hristiyan azınlıkların özelinde işgal sonrası dönemde ortaya çıkan sistemin çöküşü/anomi durumunda seçenek olarak doğdukları veya Hristiyanların yoğunlukla yaşadıkları bölgelere göç ettikleri anlaşılmaktadır. Ülke içerisinde yer değiştiren azınlıklar haricinde binlerce Iraklı Hristiyan ülke dışına göç etmiştir. Suriye, Ürdün, Mısır, Lübnan, Türkiye gibi ülkelere sığınan Hristiyanlar bu ülkelerden Kanada, ABD, Avrupa ülkelerine yerleştirilmişlerdir. BMMYK (Birleşmiş Mülteciler Yüksek Komiserliği) ve IOM (International Organization for Migration – Uluslararası Göç Örgütü) verilerine göre 2007 yılında ABD'ye yerleştirilen Hristiyan mültecilerin oranı %62'dir. Sabiiler, Irak'taki sayısal olarak en az nüfusa sahip dini azınlıktır. İnançlarını rahatlıkla uygulayabilmek adına akarsu/nehirler yakınlarındaki yerleşim yerlerinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. 2003-2007

²⁴⁷ “Muharip Hristiyanların Hedef Alınmasının Hükmü”, *Rumiyah* 9 (2017), 5.

yılları arasında Sabiilerin yaklaşık %85'inin Irak'ı terk ettikleri bilinmektedir.²⁴⁸

Yapılan görüşmelerde elde edilen verilere göre Sabiiler 2003'e kadar olan dönemde dini şiddet sebebiyle Irak'tan ayrılma mecburiyeti yaşamamışlardır. Sabiiler, inançlarını başka dinlere mensup insanların önünde konuşup tartışmaya açmaktan kaçınmaktadırlar. Cemaatlerinin ve dinlerinin yapısından kaynaklanan bu durum, dini şiddete maruz bırakılmamak adına da çıkar yol sunmuştur. 2003 öncesi dönemle ilgili Irak toplumu içerisinde yaşamalarına yönelik verdikleri cevaplarda S1 ve S2;

Kamu ve toplumsal alanda herhangi bir dini konuşmaya dahil olmak veya tartışmaktan kaçınıyorduk. Mensubu olduğum Sabii azınlığının toplumsal tecrübesi, dini görüşlerimizi ya da itikadımızı açıkça ifade etmemizin önüne geçiyordu. Aksi halde 'kafir' olarak adlandırılıyorduk.

S3 ve S4 paylaştıkları benzer ifadelerinde sosyalliği de cemaatiyle beraber tercih ettiklerini ve 2003 öncesinde dini sebebiyle kişisel tecrübelerinin olmadığını;

Biz Sabiiler bir arada yaşama kültürü olan bir cemaatiz. İbadetlerimiz de toplumsallık yanımız da cemaatimizle beraber gerçekleşir. Dolayısıyla şiddetten önce hayatımızı sorun olmadan sürdürüyorduk. Ben basit işletmesi olan bir esnaftım", S5 ise 2003 öncesindeki yaşamını; "Biz Sabii'yiz. Irak'ta bize Subba denir. Mendai veya Mandeian olarak isimlendirmeler de vardır. Irak'ta 2003 yılında kadar biz Sabiiler bahsedilmeye değmeyecek birkaç münferit olay haricinde sorun yaşamadık. Ben lisans eğitimimi güven içerisinde tamamladım."

şeklinde aktarmayı tercih etmiştir.

Saddam Hüseyin döneminde hatırladıklarından yola çıkarak 35 yaşındaki Sincar'a bağlı Hanesor köyü doğumlu ve çiftçilikle uğraşan E1;

Doğrusu Saddam bize dinimizden dolayı eziyet etmedi. Saddam devrildi ve askerlik paralı oldu. Çevre köylerden orduya katıldılar çünkü iş bulamadılar ama ben katılmadım. O verdikleri maaşı başka işler yaparak da kazanabildik. Dayımın oğlu paralı askerlik yaptı. Saddam gitti sonra her şey birbirine girdi. Güvenlik kalmadı. Bizim o zamanlar irhab dediğimiz kişiler ortaya çıktı. Bunlar grup oldular çete oldular. Saddam zamanında Musul'a gidebiliyorduk ve güvenle geri dönüyorduk. Bu tipler Musul'a geldikten sonra maalesef kaçırmalar başladı. Fidyeye başladılar. İstedikleri fidye bazı aileler için çoktu. 10.000 dolar, 30.000 dolar arasında fidye istediklerini duymuştum. Bizim ailemizin başına gelmedi. Bazen fidye istenen kişiler ödüyorlardı ama rehin kişi yine irhab tarafından öldürülüyordu. Bu bahsettiğim irhab hiç azalmadı Irak'ta, sonra galiba aynı adamlar IŞİD'e dönüştüler. Hatırladığım kadarıyla Ezidi olduğumuz için çocukluğumda da zorluk yaşamadık. Tabi 2014 fermanını hariç tutuyorum.

Sincar'a bağlı Sinun kasabasında doğan 43 yaşındaki E2, Ezidilere karşı olan şiddetin

'tarih boyunca azalmayarak devam ettiğini' 2007'deki patlamalar üzerinden ifade etmektedir;

Ben daha 25-26 yaşlarımdayken irhab halkımıza saldırdı. Kim yaptı bilmiyoruz ama Ezidi olduğumuzdan dolayı bizi öldürmek istediler. İki tane kamyonu, köylerimize girdiler ve kendilerini patlattılar. 500'ün üzerinde Ezidi öldü. Devlet peşine düşmedi. Büyüklerimiz bu duruma şaşırmadı. Çünkü onların ataları da katliam gördüler. Daha dikkatli davranmak zorunda kaldık. Ben çalışmadım evlendikten sonra da ev hanımıydım. Ama kardeşlerim ve sonra eşim için korkmaya başladım. İş olsa da Musul'a gitmelerini hiç istemiyordum.

anlatısı önemlidir. Ezidilerin sözlü anlatı geleneği bugüne kadar inançları sebebiyle maruz kaldıkları şiddetin unutulmaması ve nesilden nesile aktarılmasını sağlamıştır. 14/08/2007

²⁴⁸ O'Donnell - Newland, *The Iraqi Refugee Crisis: The Need For Action*, 9.

tarihinde Siba Şeyh Hıdır ve Tilezer (Kahtaniye) köylerindeki eş zamanlı patlamalarda 800'e yakın kişinin öldürüldüğü bilinmektedir. Saldırıları sonrasında Sincar bölgesinde politik değişimler yaşanmıştır. Irak ve IKBY arasındaki çözülemeyen sorunlardan olan Sincar bölgesini patlamadan sonra Peşmergeler korumaya başlamıştır. Şehre, kasabalara, köylere giriş çıkışta Ezidi olmayanlardan özellikle Müslümanların aşırı şekilde teftiş edilmesi iki tarafın da tepkisine yol açmıştır. Tekrar yaşamaya başladıkları şiddet olayları karşısında E1;

Ezidiler olarak daha fazla kenetlendik. Daha çok yeni zamanda okullara gitmeye başladık, biliyorsunuz bizde dengbejlilik ve qewaller çok yaygındır. Biz tarihimizi ve dinimizi böyle öğreniyoruz. Qewaller'in deyişlerinden Ezidilere tarihte yaşatılan fermanları öğrendik. O zamanlar ferman çıkınca bizim halkımız nasıl davranıyor zaten biliyorduk. Saddam gittikten sonra az önce size söylediğim gibi kaçırmalar, fidye istemeler oldu. Bize yakın şehir Musul'a çok acil ihtiyaçlarımız olmadıkça gitmiyorduk. Devlet kurumlarına herhangi bir iş için gittiğimi zaten hatırlamıyorum böyle kimlik çıkarmak gibi mecbur işler haricinde. Yani 2014'e kadar bizim sınırları peşmerge koruyordu ve tekrar ferman çıkacağı aklımıza gelmezdi. Bizim Ezidi köylerin bazılarında az sayıda Müslüman yaşar. Sincar çevresinde de Müslüman Arap ve Müslüman Kürt köyleri vardır. Biliyorsunuz bizim kültürümüzde kirvelik çok önemlidir. Kirve olduğu aile artık senin ailedir. Kanındandır. Canındandır. Bizim köyden Müslüman Araplarla kirvelik akrabalığı kuranlar oldu. Ama bunlar bize Ağustos 2014'te ihanet ettiler. Onlardan da zulüm gördük. Yani demek istediğim her şeye rağmen ilişkilerimiz sürüyordu. Örneğin Arapların tarlasında çalışmak için sürekli beraber gittiğimiz Ali isminde galiba Sünni olan bir arkadaşım vardı. Birbirimizle yakındık. Ben doğmadan önce Ezidiler anlatılanlardan bildiğim kadarıyla Sincar Dağı ve etrafına çok yakın yaşarlardı. Ama Saddam bunu değiştirdi. Değiştirmeseydi bile dünya değişiyor. Artık telefon var, internet var, mecburen ait olduğun topluluğun dışına çıkıyorsun.

ifadeleriyle cemaatinin tavrını daha fazla bir araya gelmekte bulduklarını belirtmiştir. İki köydeki patlamalarla ilgili olarak E3;

Bize saldırımadan bir ay önce Musul'u da işgal ettiler. Hep bize doğru yaklaştılar. Sınırlarımızı peşmerge koruyordu diye rahattık biraz. Çünkü onlar daha dün gelmemişlerdi buralara. Tilezer'de ve Siba Şeyh Hıdır'da bombalar patlattı irhab sonra peşmerge geldi. Artık bölgeye hakimdiler, bizi tanıyorlardı. Geceydi bomba patladı uyandık, ne yapacağımızı bilemedik korkudan. Geldiler mi çatışma mı var bilmiyorduk. Meğerse ihanet etmişler, haber vermeden kaçıp gitmişler. IŞİD ilk bize saldırdı. Vallahi komşu köylerden gelip bize yardım edenler olmasaydı o halimizle bir şey yapamazdık. Onların eline düşerdik sonrası zaten malumdur, öldüreceklerdi. Bizden binlerce silahsız insan öldürdüler, silahsızlardı vallahi. Ezidi gençler çatışmak istedi, dayanamadılar. Biz Sincar Dağı'na çıktık. Yedi gün açıkta kaldık.

açıklamıştır. Ezidilerin "irhab" diye isimlendirdikleri oluşum Arapça dilinde "terör" demektir. 2004 yılında oluşmaya başlayan gruplar, radikalleşerek şiddeti arttırmışlardır. 2014'te IŞİD ile iş birliği yapıp komşularının kendilerine zarar verdiklerini anlatmaktadır. Sincar ve Telafer'de; Araplar, Türkmenler ve Kürtlerden IŞİD'e 2014'te biat eden aşiretler olmuştur. Bu aşiretler IŞİD'e lojistik desteği sağlamışlardır. Ezidilerin tecrübelerinden anlaşıldığı kadarıyla kendilerini, köylerini, yerleşim biçimlerini tanıyan bu aşiretlerin desteğiyle ve yol göstermesiyle katliama uğramışlardır. Kirvelik Ortadoğu'da yaygın bir adettir. Ezidiler kirveliliği kurum olarak kabul etmektedirler ve kirvelerini akrabaları derecesinde yakın görürler.

E1, Saddam Hüseyin'in 1970-75 arasında yoğunlukla sürdürdüğü Ezidilerin dağdan

ovaya inmelerine ve kurulan toplu köylerde yaşamalarına dair çıkardığı karardan bahsetmektedir. Saddam Hüseyin, bu kararıyla kendisine sorun çıkarıp Irak'ı bölmeye çalışan Barzani ve Talabani'nin peşmergelerine karşı önlem almak hedefiyle bu şekilde politika seyretnmiştir. Saddam'ın politikasıyla ilgili Sincar'a bağlı Digure köyü doğumlu 39 yaşındaki E4;

Ben çocukken Saddam tüm Ezidiler micemma'lara toplama kararı almış. Toplu köyler inşa ettirmiş yol yaptırmış. ben daha çocuktum tam aklım yetmiyordu. Bizim yaşadığımız köyün etrafındaki köyler de micemma' köyleridir ve neredeyse hepsi Ezidi'dir. Siyasi sebeplerle yaptı bunu, hem bizi kendi tarafına çekmek için hem de KDP'den koparmak için. Peşmergeye destek vermemizi de katılmamızı da istemiyordu. Müslümanların yaşadığı köyler de vardır az da olsa. Biz onların düğünlerine katılırdık, onlar da bizim düğünlerimize gelirlerdi.... Saddam gitmeden önce Müslüman komşularımızla iyiydik. Onlar da bizim gibi kendi hallerindeydi. Sonra ne oldu bilmiyorum. Müslümanlar bizim için 'Ezidilerin kestiği et yenmez' demeye başladılar, bizden uzaklaştılar. Bizimle yemek yemiyorlardı ama yine düğünlerimize gelenler çay içip kalkıyorlardı. Saddam zamanında olsaydı böyle bir şey diyebileceklerini sanmam, yeter ki siyasete karışmayalım bize zulmetmezdi dinimizden dolayı. Saddam zamanında eğitim dili Kürtçe değildi. Yani okullarda eğitim Arapçaydı. 2003'ten sonra KDP Şengal'de otorite oldu. İsteyen Kürtçe eğitim alabilirdi.

E4, aynı bölgede yaşayan Müslümanların kendilerine karşı 2003'ten sonra aniden değişebildiklerini ve daha önce kendilerine bu şekilde davranılmamasının sebebini Saddam Hüseyin'e bağlamıştır. Ezidilerin Irak siyasetine, değişen toplumsala yaklaşımlarında etnisite – din çatışması yaşadıkları ve pragmatik tavır aldıkları anlaşılmaktadır. Ezidiler, mutlak iyi olan yaratıcıya taptıklarını ifade ederler. “Khuda” ismiyle seslendikleri yaratıcı, yaratılacakların tümünü yarattıktan sonra işlerini yedi büyük meleğe (*Heft Sır*) devretmiştir. İslam, Hristiyan ve Yahudilikteki yaratılış kıssasındaki ‘Şeytan’, Ezidilerde “Melek-i Tavus” olarak anılır ve kendileri için baş melek hükmündedir.²⁴⁹

4.5.2. Dini Eğitim ve İbadet Olanakları

Irak Anayasasının dini eğitimi de kapsayan; “Anayasa Türkmenler, Keldaniler, Süryaniler gibi çeşitli unsurların idari, politik, kültürel ve eğitim haklarını garanti edip düzenler.” 125. Maddesinde vurgulanmıştır. Hristiyanların din eğitimlerinin şekli ve müfredatı mezheplere göre değişkenlik göstermektedir. Müfredatının esasını Papalık kurumundan alan Keldaniler ve diğer Katolik Hristiyanların yanında Süryani, Asuri, Ermeni, Protestan Kiliseleri yerel düzeyde kilise merkezlerince kararlaştırdıkları müfredatı uygulayabilmektedirler.

Hristiyanların din eğitimiyle alakalı yönlendirilen soruya H5;

Dini eğitim görmek isteyen bir Hristiyan Irak'ta belirli yerlerde görebilirdi. Örneğin Hristiyanların yaşadıkları Ninova vilayetine bağlı Tellisqof, Bağdida, Alqosh gibi yerlerdeki manastırlar yüzyıllardır Süryani dilinde eğitim verir.”, H2 ise; “Başıka ve civar bölgede birçok kilise ve manastır vardır. Din adamları yetiştirirler. Hatta sayı fazla geldiğinde ve yer

²⁴⁹ Lescot, *Yezidiler*, 44.

kalmadığında IKB'Y'deki manastırlara giderler. Biz Süryanice'nin batı lehçesine yakın bir lehçe kullanırız. Manastırlarımızda kendi anadillerinde eğitim görmek isteyen görüyordu. 2014 yılında kadar sorun yaşadığımızı hatırlamıyorum.

şeklinde ifade etmiştir. Asuri Kilisesine bağlı olan H3, kendisini Asuri olarak tanımlayarak din öğretiminin yanında dilin unutulmaması gerektiğini, uygarlıklarının Hristiyanlık öncesinde de konuştuğu dilin önemini vurgulamıştır;

Bizde dini öğretmekten ve Rahip, Rahibelerin barındığı yerler manastırlardır. Din insanları orada yetişir ve bizlere aktarır. Biz İncil'i de anadilinde yani Aramice olarak okuma taraftarıyız. Buna devlet müsaade ediyordu. Fakat bazı Hristiyanlar daha kolaylarına geldiği için Arapça okuyorlardı. Bu yanlıştır, biz dilimizi dahi koruyamayacaksak bu toprakların asil sahibi olduğumuzu kimseye anlatamayız.

XIX. yüzyılda Avrupa kaynaklı millet ve milliyetçilik kavramlarının bölgede yaşayan muhtelif etnik ve dini gruplar arasında yayılması şüphesiz “Asuri kimliğinin” gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Musul'da 19.yüzyılda yoğunlaşan arkeolojik kazılarda keşfedilen Asur Medeniyetiyle kurulan bağlantı, Doğu Süryani Hristiyanlarının milli bir kimliğe kavuşmalarını sağlamıştır. Bu dönemde Doğu Kilisesine mensup Hristiyanlar, o döneme kadar kullanmadıkları Türkçesi *Asuri* kelimesini de kendilerini tanıtıcı olarak kullanmaya başlamışlardır.²⁵⁰

Sabiilik sonradan dahil olunması mümkün olmayan ve bu yapısını sürdürmeye çalışan bir dindir. Sabiiler dışarıdan evlilik yapmaya karşı çıkmaktadırlar. Dışarıdan evlilik yapılması halinde kişinin cemaatle bağlantısı geri dönülemez şekilde kesilmekte, evlenen kişi de kafir kabul edilmektedir. Geleneksel Sabiiler ibadetleri esnasında kendi cemaatlerinden olmayanlar tarafından görülmeyi tercih etmemişlerdir. İbadetleri esnasında yabancıların olmasına izin verilmesini zındıklık görmektedirler. Gnostik özellikleri barındıran Sabiilikte dini yaşam sosyal hayatı düzenlemekle beraber gizlilik her zaman tavsiye edilendir.²⁵¹ Durumla ilgili Sabiilere yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar S3'ün verdiği cevapla ortaktır;

Bizim cemaat olarak nadiren dışarıda insanlara görünür şekilde olan ibadetlerimiz vardır. Genellikle ibadet ederken de akarsuda-nehirde temizlenme şartı haricinde kimse tarafından görünmek istemeyiz. Temizlenmemiz esnasında mecburen açıkta oluyorduk son zamanlarda. İsteyerek yapsak zındıklık olur. Din adamı olmak isteyenler yüzyıllardır süregelen eğitim biçimiyle eğitilirler. Şartlar ağırdır, tahammül zordur. Fakat din adamı olanlara biz çok ciddi saygı duyarız. Hem dinimizin emridir hem de bizim kültürümüzü sürdürebilmek için çektikleri çilelere minnettar kalırız. Irak'ta Vakıflar dairesine kayıtlı vakfımızda kültürümüzü, dinimizi yaşatmaya çalışıyorduk. İlave olarak S1; “Bize Irak anayasasında resmi azınlık statüsü verildi ve bu da dini eğitimimizi yapabileceğimiz anlamına geliyordu. Fakat pratikte bu mümkün olmadı 2003'ten sonra. Örneğin Kutsal kitaplarımızın en büyük parçasını oluşturan Ginza Rabba'yı (Büyük Hazine) atalarımızın kutsal Mandeian dilinde öğrenemedik. Irak'ta devlet kadar aşiretlerin de söz hakları vardır, yaşanan herhangi adli veya güvenlik olayında haksız da olsa şüphelinin güçlü aşiretlerden çıkması ihtimali ve olayın bize dönüp zarar verici boyutlara ulaşmaması adına sosyal hayata müdahil olmaktan geri durduk.

²⁵⁰ Albayrak, *Keldaniler ve Nasturiler*, 71.

²⁵¹ Gündüz, *Son Gnostikler: Sabiiler*, 183.

Sincar’a bağlı Hanesor köyü doğumlu 35 yaşındaki çiftçilikle geçimini sağlayan E1, din ve eğitim sorusuna yönelttiği cevapta;

Biz Sincar Dağını kutsal sayarız ve neredeyse tüm ibadet yerimiz oradadır. Köyümüz kutsal dağımıza yaklaşık 10 km uzaktadır. Biz kast sınıfından değiliz sadece müridiz ve ibadetlerimizi normal bir inanan olarak yapıyoruz. Bizim topluluğumuz dışında elbette bize karşı yargılar var. Şeytana taptığımızı söylüyorlar, bizim kafir olduğumuzu söylüyorlar, bizim kestiğimiz eti yemiyorlar. Bunlara artık alışmıştık. Yani zaten doğuştan beri böyle geldik. Biz inanıyoruz ki ilk yaratılan halk biziz, dinimiz cennetten beri vardır.

Ezidi anlatılarına göre Melek-i Tavus yaratıcının danışmanı konumundayken Adem’in yaratılışı sürecinde emrolunmasına rağmen secde etmeyi reddetmesi, yaratıcıya karşı büyük saygısından kaynaklanmaktadır. Melek-i Tavus, işlediği bu “basit düşüncesizlik” karşısında küçük bir cezaya çarptırılır ve tekrar yaratıcı yanında önceki konumuna geri döndürülür.²⁵² Dolayısıyla bu taife Şeytan ve Melek-i Tavus’u çağrıştıracak bir cümle dahi duymayı istemezler, onlara göre Melek-i Tavus, yaratılmışların en değerlilerindendir. Geleneksel Ezidilerde ibadet; güneşin doğumu, batımı ve ayın doğumunda olmak üzere günde üç defa dua edilerek gerçekleşir. Ellerini ve ayaklarını yıkadıktan sonra ayakta ellerini göğüslerine bağlayarak ve kible kabul edilen Şeyh Adi’nin türbesine dönerek birtakım dualar okurlar.²⁵³

E2, Sincar içerisinde kaldıkları sürece dini eğitimlerine karışılmadığını fakat Sincar dışında yaşam alanlarının daraldığını ifade ettiği cevabında;

Biliyoruz ki Şengal dışında bize hayat yoktu. Yani belki IKBY’de bazı şehirler hariç. Orda da kendimiz gibi hissetmiyoruz çok karışık. Ezidiler dışında çevremizde olanlar bizim dinimizi ve yaşama şeklimizi az çok biliyorlar. Yani bir sürü şey söylüyorlardı hakkımızda ama biliyorlardı kim olduğumuzu. Ben okul okumadım, okuma yazma da bilmiyorum bu bizim için mecburi değil. Şimdiki zamanda artık herkes okula gidiyor. Eskiden ne zordu bu işler bilerseniz. Bizim ibadetimiz, hac yerimiz zaten bize yakındır, mübarek dağdır. Eğitimimizi biz aileden aldık, dinimizi öğrendik.

Ezidilerin tarihi incelendiğinde Ezidi kastlarının kalıtsal olduğu, ebeveyniden miras alınan kast veya hiyerarşik statünün değiştirilmesinin de mümkün olmadığı görülmektedir. Okuma-yazma öğrenmek ve kullanmak ise 20. yüzyıla kadar -Şeyh Hasan soyundan geldiğine inanılan Adaniler dışında- kesinlikle yasaktı. 20. yüzyıla kadar olan bu yasağın sebebi ise anlatıcılar tarafından farklı sebeplere bağlanmış, yazılı kaynak olmadığından da kesin olarak bilinmemektedir.²⁵⁴ E3 ve E4 ibadetlerinin diline vurgu yaparak; “Biz *Ezdi*’lerin bizim kastımızın üstünde pirleri, şeyhleri, *qewalleri* vardır. *Feqiran* dediklerimiz de vardır onlar köyleri gezerler. İbadetimizi Kürtçe yapıyoruz.” Ezidiler, Orta Farsça ve Kürtçede yaratıcı anlamına gelen “*Yazdan*” veya Melek kavramını tanıtmak için kullanılan *İzid/İzad* kelimesinden Ezidiliğin türediği veya Kürtçede *Yazdan* ‘yaratıldım’ anlamına gelen *ez da*’dan

²⁵² Lescot, *Yezidiler*, 54.

²⁵³ Lescot, *Yezidiler*, 63.

²⁵⁴ Açıkyıldız, *Ezidiler*, 138.

türediği öne sürülmektedir. Mülakatı yapılan E3, Ezidi'yi tarif eden sıfatın bir başkasını kullanmıştır. Dolayısıyla kullanımda Ezidi, Ezdi, Yezidi gibi farklılıklar oluşabilmektedir. ²⁵⁵

4.5.3. Devlet Politikaları ve Uygulanabilirliği

Mülakat yapılan kişilerin tümü devletin kendilerini koruduğuna inanmadıklarını belirtmişlerdir. Irak anayasasının 2.maddesinin 2.fıkrasında Hristiyanların, Sabii/Mendailerin, Ezidilerin ve 'diğerlerinin' inançlarında özgür oldukları vurgulanmıştır. Ezidiler örneğinde devletin yasaları işletmediği açıktır. IŞİD'in Musul'u, Telafer'i, Sincar'ı ele geçirme sürecinde ordu müdahale etmemiş aksine sivilleri terk ederek Bağdat tarafına çekilmiştir.

Hristiyanların ve Sabiilerin tümü devlet politikaları konusunda benzer görüştedirler, örnek olarak H3;

Evet bu tür kanunlar olabilir fakat sadece ismen var. Hiç fiile geçtiğini görmedik bu kanunların. Hani fidyeye isteyenler, fidyeye verildiği halde garibanı öldürenler yıllarca dışarıda gezdi ? nerede kanunlar veya diğer yaptırımlar ? Bunlar siyasilerin halkı ve uluslararası kamuoyunu oyalamak için yeri geldiğinde bahsettikleri birtakım yazılı şeylerdir. Uygulandıklarına şahit olmadık. 2014'te devlet neredeydi biz ölümle burun buruna geldik. Belki birkaç saatle kurtulduk yok olmaktan. Tüm köylerimiz, kasabalarımız vahşetten kaçtılar. Hazırda bizim köylerimiz işgal edildi, bizim başımıza gelen geldi. Azınlıklar Irak'ta kimsenin umurunda olmadı. Eğer olsaydı bizim gibi azınlık olan Yezidilerin köylerine IŞİD Ağustos'ta saldırdı. Onlara da önlem almadılar.

Dini azınlıklar içerisinde yaşadıkları devletin kendilerini koruyacağından emin değildiler. Sabiiler ve Hristiyanlara göre yasaların 'bile isteye' işletilmemesi Irak'ı dini ve mezhepsel anlamda homojen hale getirme çabalarından ileri gelmektedir.

Devletin azınlık olarak kendilerini korumasıyla alakalı sorulan soruya E1;

Devlet koruma tabii yeterli değildi. Hiç yeterli olmadı. Olsaydı halkımızın başına bunlar mı gelirdi? Biz tam arada kaldık. IKBY ile Irak devleti arasında yıllardır süründük. İki de bizim topraklar üzerinde hak talep etti. Devletten biz koruma falan beklemeyeli yüzyıllar oluyor. Başımıza gelen fermanlar herkes tarafından duyulmuştur. Irak devletinin ve IKBY'nin de bizim üzerimizdeki siyasetinden dolayı kendi topraklarımızda istediğimiz gibi tasarrufta bulunamadık. Önce Irak Devleti vardı sonra anlaşmazlığa düştüler hatta dediler ki 2007'de referandum yapacağız. O da olmayınca tam ortada kaldık. Tam bu işleri bilmiyorum fakat biz resmi azınlık sayılmıyoruz. 2014'teki ferman başımıza geldiğinde bunu anladık. Kimse biz Ezidileri korumadı, sınırları bırakıp kaçtılar. Kalacağız deselerdi hep beraber çatışardık. Ama gittiler ve ferman yaşandı

Görüşmesi tamamlanan Ezidiler, peşmerge ve Irak Devletinin kendilerini IŞİD karşısında yalnız bıraktıkları düşüncesinde ortaklırlar. Aynı zamanda Ezidilerin bazıları Sincar'a veya Şeyhan'a dönmenin hali hazırdaki siyasi kargaşa sebebiyle mümkün görmediklerini belirtmiştir. E5, ilave olarak bugünkü Ezidilerin politik düşüncelerini ve sosyal konumunu yansıtır biçimde;

Almanya'da kendi vakıflarımızı kurduk. Almanya vakıflar kurmamızı destekledi

²⁵⁵ Açıkyıldız, *Ezidiler*, 57.

zorluk çıkarmadı. Fermanan önce gelenler vardı artık buralara alışmışlardı. Şimdi etkinlikler düzenliyorlar biz de katılıyoruz. Yaşadıklarımız Ezidileri daha çok birbirine bağladı. Çocuklarımıza da kültürümüzü anlatıyoruz ki unutmasınlar.... Dönecek bir ülke yok artık. Bizim vatanımız Şengal'di orasını da paylaşmaya çalışıyorlar. Ferman zamanında peşmerge toz oldu. Her şeylerini alıp kaçtılar. Bize çatışmak için silah bile bırakmadılar. 2017'de çıkardılar IŞİD'i Şengal'den. O zamandan beri PKK ile kavga ediyorlar kim toprakta söz sahibidir diye. Duyduk ki Şii çeteler de gelmiş Şengal'e. Artık orası Ezidilerin yeri değil...

Son 50 yıl içerisinde siyasi, sosyal veya iktisadi sebeplerle Avrupa'ya göç eden Ezidi ailelerin sonraki nesillerinde inanç pratikleri değişmeye başlamış ve cemaatin geleneksel değerlerinden kopuş gözlemlenmiştir. Bu kopuş, Ezidilikte yeni bir söylemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Daha önceki yıllarda da görülen fakat özellikle 2014-2015 sonrasında Avrupa'ya göç eden Ezidilerin merkeze aldıkları olgu insan hakları ihlalleri üzerinden dönüşen politik söylem olmuştur. Politize olan Ezidiler, Yezid bin Muaviye'nin inançlarında önemli bir yer tuttuğu ve yüzyıllardır yaşadıkları coğrafyada "Yezidi" olarak anılmalarının sebebinin iddia edildiği gibi "önce İslam içerisinde bir tasavvufi hareket veya Emevîler'i şedit şekilde savunan sosyo-politik bir grup oldukları" savını reddetmektedirler. Dolayısıyla günümüzde kendilerini "Yezidi" olarak değil "Ezidi" olarak tanımlamakta ve gelenekten kopuşlarını yazılı basın ve kurdukları televizyon kanalları aracılığıyla savlarını güçlendirmek istemektedirler.²⁵⁶ Türkiye Ezidileri, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa ülkelerine -yoğunlukla Almanya'ya- göç etmeye başlamışlardır. 1980 yılına kadar Batman, Siirt, Mardin, Şırnak, Şanlıurfa, Hakkâri illerine tabi köylerde yaklaşık 60 bin Ezidi bulunurken günümüze kadar devam eden göçler nüfusu ciddi oranda azaltmıştır.²⁵⁷

4.5.4. Şiddeti Anlamlandırmak, Mağduriyet ve Göç

2003 sonrasında Irak'ta dini azınlıklara karşı birçok şiddet olayı yaşanmıştır. Bu şiddet olayları fidye talep etmek için kaçırmak, ibadet yerlerine saldırı, suikast gibi türlerde meydana gelmiştir. 2003'ten sonra başlayarak genel şiddet olayları sebebiyle yüzbinlerce dini azınlık mensubu ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. 2014 sonrasında her insanın kendi tecrübesi farklılaşmıştır. Ezidiler, 3 Ağustos 2014'te şiddeti tüm halk olarak yaşamışlardır. Hristiyanlardan Musul ve çevresinde yaşayanlar Haziran ve Temmuz 2014'te yerinden edilmişlerdir. Sabiiler diğer azınlıklara nazaran sayıları az olduğundan ve 2014 öncesinde çoğunluğunun ülkeyi genel güvenlik olayları sebebiyle terk ettiklerinden kalanlar şiddete maruz bırakılmamak adına küçük gruplar halinde Irak'ı terk etmişlerdir. Bu başlık altında azınlıkları menşe ülkelerini terk etmelerine sebep olan kişisel tecrübeleri aktarılacaktır. Din

²⁵⁶ Okçu, *Yezidilik ve Yezidiler*, 184.

²⁵⁷ Açıkyıldız, *Ezidiler*, 96.

kaynaklı şiddeti yaşadıkları kişisel tecrübeleriyle anlatmayı tercih edenlerin ifadeleri direkt olarak aktarılma yoluna gidilmiştir. İleride görüleceği üzere özellikle IŞİD'in Ezidi kadınlar konusunda kaynakları mobilize ederek "cariye" kararını ilan etmeleri tecrübesini yaşamış olsalar da direkt olarak anlatmayı tercih etmedikleri gözlenmiştir. IŞİD'in Ezidilere yönelik tutumu kendi basın-yayınlarında açıklanmıştır. IŞİD' göre Ezidilere saldırılmasının, "kadınlarının cariye statüsüyle alınmalarının, erkeklerin öldürülmesinin" sebebinin mensup oldukları Kürt etnisitesinden dolayı değil "şeytana tapan kafirler" oldukları gerekçesiyledir. Konstantiniyye dergisindeki ilgili bölümde sadece Ezidilerin değil "tevhid akidesini taşımayan herkesle koşulsuz olarak savaşıldığı" kaynaklarında geçen ibarelerdir.²⁵⁸

H1 ve H2 IŞİD'li olduklarını giyimleri ve konuşmalarından anladıkları kişiler tarafından "Hristiyan olmalarından dolayı Irak'ta yaşama haklarının kalmadığı" tehdidine maruz kalmalarından sonra Türkiye'ye sığındıklarını belirtmişlerdir. H3 2014 sonrasında;

Artık dışarı çıkamaz olmuştuk. İşe giderken korkuyorduk, dönerken korkuyorduk. Bu korku bizim psikolojimizi de etkiledi. Ben sosyal çalışmacıyım. Çalıştığım vakıf uluslararası Hristiyan Katolik bir vakıftı. Orada çalıştığımızın bilinmesinden dolayı ben ve diğer mesai arkadaşlarımızın yaşadıkları baskılar sebebiyle işi bırakmak zorunda kaldık. Arkadaşlarımdan kimse kalmadı Irak'ta bu olaylar sebebiyle... cümleleriyle tecrübesini aktarıırken H4 ise;

Ben Aziz Yusuf kilisesinin temizlik işlerine bakıyordum... Telkeyf'in ele geçirilmesinden bir hafta önce kilisedeydim, işlerimi yapıyordum. Tanımadığım birkaç kişi geldi ve beni öldürmekle tehdit ettiler. Telkeyf 06/08/2014 tarihinde IŞİD tarafından ele geçirildi. Yine devlet ortada yoktu. Toprakları koruyan olmadı. 2014 yılında özellikle Haziran ve temmuz aylarında farklı yerlerdeki Hristiyan kardeşlerimin tehdit edildiklerini duyuyorduk. Bu korkutucu tabi, kim nerede ne zaman ne yapar bilemiyorsunuz. Amcam Telkeyf'te çiftçilik yapıyordu arazileri vardı. Haziran 2014'te kendisini arayıp 'buğdaylarınıza el koyuyoruz ya cizye ödersiniz ya din değiştirirsiniz ya da buradan gidersiniz' demişler. Bunların hepsi IŞİD'tir. Amcam da bu tehditten sonra Irak'tan çıkmaya karar verdi Zaho'ya bağlı Bersiva köyüne gitti tanıdıkları var diye...

ifadeleri, yakın tarihlerde maruz kaldıkları şiddeti anlatmaktadır. Dini şiddetle alakalı

H2;

Irak özelinde söylemek gerekirse her gün radikallik arttı. Bunu elbette yeni üretmediler. Yani eski kaynaklarda Müslüman olmayanlara yönelik davranış biçimleri farklıdır. Bazılarında daha normalken bazı kaynaklarda çok serttir. Bu sertliği neden seçtiler benim hissetmem veya anlamam mümkün değil. Biz mazlum taraftayız sonuç olarak yerimizden edildik. Irak'ın siyasi durumu, Saddam'ın devrilmesi, yabancı uyruklu ve bu radikal fikirleri taşıyanların gelmesi hep daha da kötüleştirdi...

H4 ve H5 benzer sonuçlar çıkararak; "Dinin içerisinde var bunlar. Kutsal kitapların içerisinde var. Bu yaptıklarının doğru olduğunu bilerek hareket ediyorlar. Yüz yıl daha geçse aynı şeye inanacaklar çünkü Kuran'ları bunu söylüyor." İfadelerini kullanmışlardır.

Sabiiler dağınık ve şehir merkezlerinde yaşamalarından dolayı toplu bir şiddet

²⁵⁸ "İslam Devleti Kürtlerle Neden Savaşmaktadır?", *Konstantiniyye*, (2015), 18.

tecrübesine maruz bırakılmadıklarını, mülakatı yapılan beş Sabii'nin de 2003 sonrasında 2014 yılına değin en az bir akrabası din kaynaklı şiddet veya genel şiddet olayları sebebiyle Irak'tan ayrılan akrabalarının olduğu anlaşılmaktadır. S1 yaşanan durumu;

Irak 2003'ten sonra tam bir kargaşa halindeydi. Devlet sadece isim olarak vardı. Silahlı çeteler otoriteydi. Başınıza ne geleceğini kestirmeniz mümkün değildi. Hele 2014 yılında olanları görmesek ve şahit olmasak hayal edemezdik. Dini azınlıklar her türlü tehlikeye açık duruma gelmişti... özellikle 2005 yılından sonra da Sabiilerin kaçırılıp fidye istendiğine şahit olduk. Sırf Sabii olmalarından dolayı mallarının müsadere edildi, kadınlara ise devlet dairelerinde başörtüsü zorunluluğu getirilmişti. Divaniye, Ur, Nasiriye, Bağdat ve Meysan illerinde 2014 öncesinde tüm baskılara rağmen Sabii cemaati bulunuyordu fakat IŞİD'in ortaya çıkışı ile Irak genelinde oluşan güvensiz yapıya güvenemeyip Avrupa ülkelerine, Kanada, ABD veya Avustralya'ya göç ettiler. Biz Sabiilerle alakalı Kuran'da bazı ayetlerin olduğunu biliyoruz. Bundan dolayı 2014 yılında Ezidiler gibi soykırıma maruz kalmadığımızı tahmin ediyorum.

ifadeleriyle, S2 ise;

Hristiyan, Ezidi ve Sabii Mandeian Dinleri Vakıflar Dairesinde yarı zamanlı görevim vardı. 2014 sonrasında vakfımıza gitmeye çekinir olduk. Çünkü IŞİD'liler bizim girip çıktığımızı görürse zarar görebilirdik. Vakfımıza ortak kültürel veya bayramlar haricinde Müslüman gelmez pek. Hele o zamanlarda hiç gelemezdi herkes canı için korkuyordu, Türkiye'ye sığınmama kadar başıma çok olay geldi. Bana kafir de dediler, Bağdat'ın Dora semtindeki iş yerime ses bombası da attılar.

demıştır. Çocuğu kaçırılıp fidye istenen arkadaşına destek olmaktan başka ellerinden bir şey gelmediğini ve ülkesini terk etmesindeki en büyük etkenin IŞİD'in ilanları olduğunu belirten S3;

IŞİD'in ortaya çıkıp her şeyimizin yerle bir olacağını doğrusunu düşünmüyorduk, kimse düşünemezdi zaten. IŞİD zamanla güçlendi. 2003 sonrasında küçük gruplar kuruldu, Müslüman olmayanlara zarar vermeye başladılar. Öldürdüklerini de duyuyorduk. Benim komşumun oğlunu kaçırmışlardı, fidye istediler 50.000 dolar kadar. Kaçırmalarının tek sebebi de Sabii olmasıydı. Arkadaşım o parayı denkleştirmeseydi çocuk bir daha geri dönmeyecekti. Böyle hayat ucuzdu işte Irak'ta.... IŞİD yayınları her yerdeydi oradan hatırlıyorum. Müslüman olmayanların daha doğrusu onların diliyle "kafirlerin" yaşama haklarının olmadığına dair çok şey söylüyorlardı. "Ya Müslüman olun ya cizye verin ya da öldürölürsünüz" diyorlardı. Halbuki devlet onlar değildi. Onlar sadece silahlı örgütlerdi. 2004'ten sonra geldiler. Devlet bir şey yapmadı uzun süre. Biz Irak'tan ayrılmak zorunda kaldık sonra müdahale etmeye başladılar ama ne fayda...

IŞİD'in kendilerine sunduğu seçenekleri yerine getirmemeleri halinde can güvenliklerini sağlayacak bir otoritenin o dönemde olmadığını kişisel tecrübesi bağlamında açıklamıştır. S5, 2013'e kadar Müslüman arkadaşlarının da olduğunu fakat 2014 yılıyla beraber o arkadaşlarının kendisiyle görüşmeyi bıraktıklarını, Ezidilerin Sincar'da yaşadıklarının üzerinde travma oluşturduğunu;

2013'te IŞİD ortaya çıkarak Musul, Anbar, Ninova gibi şehirleri ele geçirdi. Bizim şehrimiz olaylara uzaktı. Ama Nasiriye'de veya genel olarak Zi Kar'da da onların fikrine yakın olanlar vardı. Cemaatimizin Zi Kar'da yeri vardır. Oraya gidenler sözlü saldırılara maruz kaldılar. Daha önce benimle zaman geçiren Müslümanlar zaman geçirmez oldu. Müslüman arkadaşlarım IŞİD'in fikrine mi yaklaştılar yoksa onlardan zarar gelir korkusuyla mı yaptılar öğrenemedim... Musul ve Sincar'da olanları gördükten sonra bizim de böylesine vahşi olaylara maruz bırakılmamak için cemaatimizden binlerce kişi Irak'ı terk etti. IŞİD'in ortaya çıkışına kadar sosyal biri olarak gördüm kendimi. Katliamların yapıldığını görünce artık dışarı çıkmamaya

başladım. Birikimim vardı Türkiye’ye gelene kadar onu harcadım... demiştir. IŞİD’e Irak’taki Sünni veya Şii her şehirden katılanların olduğu bilinmektedir. Azınlıklarla yapılan görüşmelerde Sünniler ve Şiiler arasında başlayan çatışmalara kadar aradaki farkı tam olarak bilmediklerini anlatmışlardır.

Ezidilerin IŞİD’le karşılaşması dehşetli olmuştur. Sincar ve etrafında ağırlıklı yaşayan Ezidiler *ferman* olarak isimlendirdikleri 03/08/2024 tarihinde IŞİD’in her türlü katliamlarına, çocukların kaçırılıp ideolojilerince eğitilmelerine, köleleştirmeye maruz bırakılmışlardır. Hiç şüphe yoktur ki dini azınlıklar arasından din referanslı şiddeti en ağır deneyimleyen azınlık grubu Ezidilerdir. Aynı zamanda yaşadıkları durum daha öncesinde etnisitelerinden dolayı beraber hareket ettikleri peşmergelere olan bakışlarını tamamen değiştirmiştir. Oluşan acı durumdan PKK – YPG yararlanıp Ezidilerin politize olmalarına aracı olmuştur. Mülakatlarda da görüleceği üzere Ezidiler, IŞİD vahşetini yaşamaktan Barzani ve kısmen de Talabani’nin peşmergelerini sorumlu tutmuştur. IŞİD’in Musul’u ele geçirmesinden sonra kendilerini savunmak isteyen Ezidilerin anlattıklarına göre peşmergeden izin çıkmamış ve “Biz buradayız sizi korumak için varız, korkmanıza gerek yok” denilerek ellerindeki silahlar da toplanmıştır. Dolayısıyla peşmergenin sonradan dahi açıklayamadığı kaçışları sebebiyle IŞİD’in ilk köyü ele geçirdiği esnada neredeyse halk silahsız kalmıştır. IŞİD, Dabıq dergisinde Ezidi kadınların köleleştirilmesini bir “hak” olarak yansıtmıştır. Kendilerine göre seby (esir alma) şeriat hükümlerindendir ve uygulanması da olağandır. İlave olarak IŞİD, derginin aynı sayısında destekçileri veya sempatizanlarına Ezidi olaylarına dair yapılan haberlerden, insanların eleştirilerinden etkilenmemeleri gerektiğini;

Böylece destekçiler, sanki Hilafet askerleri bir hata ya da kötülük işlemiş gibi olayı inkâr etmeye başladılar. Evet Allah kendi dostlarına toprakları açtı, böylece onlar oralara girip topraklarda yayıldılar, kafirlerin savaşılarını öldürüp, kadınlarını ele geçirip çocuklarını köleleştirdiler.

ifadesiyle duyurmuştur.²⁵⁹

Ferman olarak adlandırdıkları dönemde her Ezidi’nin yaşadıklarında ortak noktalar bulunmaktadır. Ezidiler, tarihte kendilerine yönelik 72 ferman çıkarıldığını, 73. Fermanın ise IŞİD tarafından gerçekleştirildiğini belirtmektedirler. Bu ferman sayısının 72 olma sebebi ve bu fermanların tarihleri kayıtlı değildir. 73. ferman olarak zikredilmesinin sebebi Ezidilerce açıklanamamıştır. Yapılan görüşmelerde Ezidiler, yaşadıklarını bazen açıklıkla bazen de muhtemelen hatıralarındaki acılar sebebiyle geçiştirmek suretiyle anlatma yoluna gitmişlerdir. Bunun psikolojik ve sosyolojik manada yeri vardır. Bir nevi toplu travma yaşatılan Ezidiler sosyolojik olarak da yıpranmışlardır. Cemaatleri, toplulukları belki de bir daha bir araya

²⁵⁹ “Cariyelik mi Fahişelik mi?”, *DABIQ* 9 (2015), 45-46.

gelemeyecek şekilde dağılmıştır. Her Ezidi'nin mutlaka bir akrabası veya bizatihi kendisi şiddet olayına maruz kalmıştır. Canlarını kurtarmak için binlercesinin tırmandığı dönemde maruz kaldıkları vahşetin biçimi hafızalarından silinmemiştir. Maruz bırakıldıkları soykırımı “ihanet” olarak adlandıran E1, yaşadıklarını özetlerken;

2014'teki ferman yaşanmasaydı topraklarımızdan çıkmazdık. Orası bizim toprağımız. Kutsaldır bizim için. Yeryüzündeki ilk kara parçasıdır. Sincar dağına terk etmek hiç aklımıza gelmezdi. IŞİD Musul'u ele geçirdikten sonra korkmaya başladık. Başımıza ne geleceğini bilmiyorduk. Haziran'da insanlar Sincar'dan çıkmak istedi. Peşmergeler köyleri ve Sincar'ı çıkışlara kapattılar. ‘Burada sizi korumak için varız, siz neyden korkuyorsunuz, Şengal bize emanettir, geri dönün’ dediler. Bunu duyan Ezidiler peşmergeye güvendiler. Sonu felaket oldu. Hatta ne felaketi ferman oldu ferman. Bizim evlerimizin her birinde silah vardır. Bu gizli bir durum değildir. Her ihtimale karşı bulundururuz. Galiba temmuzdu peşmergeler dediler ki ‘silahı olan herkes bize teslim etsin.’ Bunu anlayamadık ama zorladılar. Benim Tel Qasab ve Koço köylerinde tanıdıklarım vardı. Onlara da aynı uyarıyı yapmışlar. Maalesef sonra Koço'da katliam yaşatıldı. Köy halkının hepsi öldürüldü, kaçırıldı. Köle yaptılar ve çocukları kaçırp beyinlerini yıkadılar. Diğer köylerden Ezidiler getirilip orada öldürüldüklerini de duyduk. Feci olaydır. Biz elbette peşmergeye güvendik. Başka ne yapacaktık ? silah onlarda, otorite onlarda. Ama hayatımızın hatasını hayatımızla ödedik. 3 Ağustos 2014'te peşmergenin kaçtıklarını duyduk. Her şeylerini alıp kaçmışlar. Müslüman kirvelerimiz bize ihanet ettiler. IŞİD ile iş birliği yaptılar. Bu bizde yaradır. Onlar bizim komşularımızdı, kirvelerimizdi halbuki. İhanete uğradık her taraftan ve yem yaptılar bizi. Girzerik köyünden tanıdıklarımız aradı. Dediler ki ‘Şengal’i IŞİD ele geçirdi, canınızı kurtarın’ neredeyse evden herhangi bir şey almadan çıktık. Eski bir arabamız vardı onunla dağa çıkmaya başladık. Hayatımda böyle perişanlık görmedim. Köyde ısrarla kalanlar oldu kimseyi dinlemediler. Çoğundan bir daha haber alan olmadı. Ölü mü diri mi bilmiyoruz. Mezarları bile yok. Bizim köyden Sincar Dağı'na hazırlıklı çıkan olmadı. Başımıza gelen musibetin ne zaman biteceğini bilmiyorduk çünkü. İkimizde hep ümit vardı. Birkaç gün dağda kalırız sonra rahmet iner dedik. Dağda biz 6 gün kaldık. Orada sıcak, açlık, susuzluktan dolayı insanlar öldü. Hepsini gördük. Çaresiz bir durumdaydık. Bunların hepsi bizim onların gözünde kafir olmamızdan dolayı yapıldı. Yani onlara göre bizim yaşamaya hakkımız yok. Şeytana tapıyoruz ve öldürülmemiz gerekiyor. Kadınları kendilerine helal ettiler. Binlerce Ezidi kadın yok. Cesedi bulunanlar oldu, iki sene sonra ortaya çıkanlar oldu, bazılarının haber aldılar dediler ki köle olarak satılmışlar Irak dışına, çoğu kadını köle olarak kullandılar. Kötü işler getirdiler başlarına... Eğer Sincar Dağı'na çıkamasaydık biz de öldürülecektik. Belki de bacım onlara esir olacaktı. Biz ölümden birkaç saatle kaçabildik. Binlerce Ezidi öldürüldü. Her köyde ölümler oldu. Bazılarını sonradan IŞİD'lilerin paylaştıkları videolardan gördük. Hakikaten içimiz paramparça oldu. Sincar Dağında 6 gün kaldık fakat ne yiyecek ne içecek ne de sağlık vardı. Peşmerge de bizi terk etti. Irak devletinin hiç umurunda olduğumuzu zannetmiyorum zaten. Sadece IŞİD bize saldırmadı ferman döneminde. O çok yaktı hepimizi. Düşünsenize düne kadar komşu veya kirve olarak baktıklarınız yarın sizi hedef gösterir olmuşlar. Bazı köyleri çıkışa Arap ve Kürt Müslümanlar kapadı. Bunları duyduk. Hiç inkâr etmediler. Bayraklarını astılar. IŞİD'in sadece silahlı bir örgüt olmadığını oradan çıktuktan sonra anlayabildim. Bu bir fikirdir ve bu fikir bizim yaşamamızı istemiyor. Biz Sincar Dağında olduğumuz sırada olaylar bitseydi bile duyduklarımız sebebiyle köylerimize dönmezdik.

E1 gibi diğer görüşmesi yapılan Ezidiler aynı şekilde peşmerge ihanetinden dem vurmaktadırlar. Koço köyü özelinde yaşanan durumda vahşet IŞİD'in paradigmasını benimsediği Ebu Bekir Naci'nin Vahşetin İdaresi eserinde kurduğunun üzerindeydi. Civar köylere saldırı esnasında dağa çıkmakta veya kaçmakta geciken erkekler Koço'da toplanarak kurşuna dizilmişlerdir. Koço, IŞİD'in Irak topraklarının tümünde yenilmesinden sonra bize halen toplu mezarlar açılan köydür. IŞİD Koço köyünü 6 ağustosta ele geçirmiştir. Köydeki ve

köye getirilen insanlara Müslüman olmaları için süre verilerek aksi halde öldürülecekleri ifade edilmiştir. Ezidilikten vazgeçmeyip Müslüman olmayı reddeden -tam sayı halen belli olmamakla beraber- yaklaşık 600 erkek IŞİD tarafından öldürülmüştür.

E2, IŞİD'in bölgeleri yakınlarına geldiği haberini almalarına rağmen bildiklerine göre "10-15 bin peşmergenin" sınırlarını koruduğunu düşünmelerinden dolayı tedirgin olmadıklarını fakat "duygunun hangi türüsünü anlayacağımızı bilemesek de gerçek buydu, terk edilmiştik" ifadesini peşmergenin kendilerini bırakıp gittiğini idrak edebilmekte zorlandıklarını belirtmiştir. E2;

Yaşadığımız durumlar bir insanın kaldırabileceği şeyler değildi. Biz ne kasabayı ne de köyleri bir daha görmedik. Dönmedik ve bu doğru karardı. Haberlerde görmüşsünüzdür toplu mezarları yıllardır kayıp olan binlerce insanı, bacılarımızı... Bizim köyler yağmalandı. Yağmalayanlardan bazıları bizim Müslüman komşularımızdır. Böyle durumlar varken göç etmeyelim de ne yapalım. Şengal Dağında gördüklerimiz bizi tam çaresiz bıraktı. Çocuklarıma bir şey olmasın diye her şeyi yaptım. Orada açlıktan, susuzluktan çocuklar öldü çünkü. Biz dağda beş gün kadar kaldık.

4.5.5. Göç Edilen Ülkedeki Zorluklar ve Toplumsal Kabul

Bu başlık altında dini azınlıkların şiddet sebebiyle göç ettikleri ülkedeki deneyimleri ele alınacaktır. Mülakat yapılan kişiler 2014 yılında Türkiye'ye giriş yapmışlardır. Sabiiler ve Hristiyanlar yasal/düzenli yollardan Türkiye'ye giriş yaparken Ezidilerin tümü düzenli olmayan yollardan giriş yapmışlardır. 2014 yılında öncelikle başvurular Ankara'daki BMMYK ofisinde alınmaktaydı. Başvuruları alınan SBS'ler (Sığınma Başvuru Sahipleri) uydu il olarak isimlendirilen illere yönlendirilmekteydi. 11/04/2014 tarihinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma kanunuyla beraber kurulmasına kadar olan süreçte İl Emniyet Müdürlüklerinde kayıtları alınan SBS'lerin başvuruları yine BMMYK tarafından değerlendirilmekteydi. Yapılan değerlendirmeler sonucunda kısıtlı sayıda sığınma başvuru sahibi başta ABD, Kanada, Avustralya ve Avrupa ülkeleri olmak üzere yerleştirilme işlemleri tamamlanmaktaydı. Mülakatları yapılan 15 farklı kişinin tümü de Türkiye'deki yaşamlarına kalıcı olarak bakmadıklarını ifade etmişlerdir. Ezidilerle yapılan görüşmelerde politik ve sosyal sebeplerle Türkiye'ye gelmelerinin akabinde veyahut birkaç ay içerisinde Avrupa ülkelerine, özellikle de Almanya'ya yine düzensiz yollarla gittiklerini ifade etmişlerdir. Mülakatı yapılan 5 Ezidi haricindekiler halen Türkiye'nin farklı illerinde yaşamlarını Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi veyahut Statü Sahibi olarak devam ettirmektedirler.

H1, Türkiye'de ayrımcılık ve entegrasyonla ilgili sorulara;

Maalesef ayrımcılık yaşadım. Bunu da hali hazırda bulunduğum ildeki Keldanilerin birçoğundan da duydum. 2015 yılında ev kiralamak istedik ve ev sahibiyle kontratı imzalama aşamasına geldiğimizde Türkiye'ye geliş hikayemi öğrenmeye çalıştı, Hristiyan olduğumu duyunca kontratı yırtıp attı ve 'Gayrimüslime verecek evim yok' gibi bir cümle kullandığını hatırlıyorum. Yabancı olmam ise hakkımızda önyargı sahibi olunmasından dolayı bazı zamanlar ırk temelli ötekileştirmelere maruz kaldığımız oluyor. Bununla başa çıkma yollarımızdan biri de bölgede yaşayan Keldani cemaati olarak birbirimizi ihmal etmemekten geçiyor. Karşılaştığımız zorluklara çözüm olmasa dahi birbirimize anlatabiliyor olmak ve cemaatimiz fertleriyle iletişimi koparmamak daha iyi hissettiriyor. Yaşadığımız bölgede pek Hristiyan kalmadı ve yerli halk da duruma yabancılaştı, bunu anlayabiliyorum. Allaha şükür Irak'la kıyaslanırsa çok daha güvende hissediyoruz. Hayatımızın geri kalanını Türkiye'de sürdürmeyi planladığımız ve bizleri kabul edecek bir ülke beklediğimiz için kendimizi yerleşik görmüyoruz...

tecrübesini aktararak toplumsal kabul veya entegrasyon sorusuna ise;

Çok zor veya bazı olaylar karşısında imkânsız olarak görüyorum. Yaşadığımız topluluğun Hristiyan /Keldani olarak bizi kabul etmekteki önyargıları sebebiyle sosyal entegrasyon için uğraşılsa bile çok fazla engel var. Örneğin ben Hristiyanlığın nispeten tanındığı ve bilindiği Türkiye'nin şehirlerinden birinde yaşasaydım toplumsal kabul ve entegrasyon anlamında daha kolaylaştırıcı bir tutum oluşabilirdi.. cevabını vermiştir.

H2, Türkiye'ye gelmelerinin ardından uyruklarıyla alakalı ayrımcılığa maruz kalmadıklarını fakat 10 yıllık süre içerisinde ibadet yeri sorunu yaşadıklarını;

Doğrusu 2014'ten beri yaşadığımız bu şehir Hristiyanları pek tanımıyor. Yani normaldir Türkiye'de bazı bölgeler Hristiyanlar hakkında bilgi sahibidir bazıları değildir. Biz bu halka ve devlete minnettarız. Can güvenliğimiz tehlike altındayken bize kapılarını açtı. Biz geldiğimizden beri aynı şehirde yaşıyoruz. Şehir de değişti 2014'ten beri. Daha alıştık. Hristiyan olduğumuzun anlaşılmayacağı sınırlarda duruyoruz. Yani dini konulara pek girmiyoruz. Zaten Türkçem beni çarşıya gittiğimizde idare edecek kadardır. Tabi kızım var o 6.sınıfa geçti Türkiye'de. Bizim sıkıntımız bu bölgede Süryani Ortodoks Kilisesi yok. En yakın şehirdeki Katolik kilisesine gitmek durumunda kalıyoruz...

ve Türkiye'de yaşamaya kalıcı bakmadıkları için entegrasyon konusunda çaba harcamadıklarına dair ifadeleri içeren cevabında;

Halkın çok da bizden haberdar olduğunu zannetmiyorum. Bizim statülerimiz de burada kalıcı değil. Biz de kendimizi kalıcı olarak görmüyoruz. Örneğin biz işlemlerimizi tamamladık uçak biletlerinin ICMC - IOM tarafından sağlanmasını bekliyoruz ABD'ye gitmek için. 2014'ten bu yana yaklaşık 10 yıl oldu diyebilirsiniz. Bu süre içerisinde herhangi bir sosyal entegrasyon veya toplumsal kabul için bir çaba görmedik. Gerçi son zamanlarda "uyum" ismi verilen faaliyetler yapıyorlar. Faydasını görmedik. Yakınlarımız da görmedi. Çünkü kalıcı olarak bakmadık buraya. ifadelerinde diğer Hristiyanlarla ortaktır. Mülakat yapılan Hristiyanların tümü; ABD ve Kanada ülkeleri tarafından yerleştirme başvurularının kabul edildiğini ve en kısa zamanda Türkiye'den ayrılacakları, hayatlarının geri kalanında yaşayacakları ülkelere gidecekleri için ayrıca mutlu olduklarını eklemiştir. Kanada ve ABD'de Keldani, Süryani diasporasının güçlü olmasından dolayı da gidecekleri ülkede Türkiye'deki kadar yabancılık çekmeyeceklerini, en az bir akrabalarının yerleştirecekleri ülkeye kendilerinden önce mutlaka göç edip hayatını düzene oturttuğunu belirtmişlerdir.

Görüşmeleri yapılan Sabiiler, yaklaşık 10 yıldır yaşadıkları Türkiye'de dinlerinden,

cemaatlerinden dolayı ayrımcılık yaşamadıklarını S1'in;

Biz Türkiye'ye can güvenliğimizi koruyabilmek için geldik. Uzun yıllardır x şehrinde yaşıyoruz ve başvurumuzun sonuçlanıp akrabalarımızın yanına Avustralya'ya yerleştirilmeyi bekliyoruz. Bu süreçte Türkçe kursları açıldı katıldım ki en azından dışarıda temel işlerimi görebileyim. Ama çevremiz yine Iraklılardan oluşuyor. Birbirimize gidip geliyoruz. Belki gençler daha kolay uyum sağlarlar dil avantajlarından dolayı ama benim böyle bir hedefim pek olmadı. Komşularımızla iyi anlaşıyoruz, bize yemek getiriyorlar biz onlara götürüyoruz. Mesele iyi insan olabilmektedir. Biz Sabii olduğumuz için değil Iraklı olduğumuz için ayrımcılık yaşadık. Çünkü yaşadığımız şehirdeki insanlarla din ile alakalı konuşmayız. Üzerimizde dini sembol de taşımayız. Hatta geleneksel olarak annem başörtüsü takar. Dolayısıyla yaşadysak da "Iraklı yabancı" olmamızdan dolayı yaşadık , S2; 2014'te yaşananlardan sonra Türkiye kapılarını açtı. Vizeleri kolaylaştırdı her şeyi yaptı. Buraya gelen özellikle Müslüman olmayanlar ben dahil her zaman başka bir ülkeye gitmeyi düşünüyoruz. Çünkü akrabalarımızın çoğu artık Irak'ta değil. Yaşadığım x şehrinde Sabii olarak yaşayabilmem mümkün değil. Güvenlikten bahsetmiyorum gayet güvendedim. Biz cemaat halinde dinini ve dünyasını bir arada yaşayan topluluğuz. Cemaatten uzakta yalnız olmak her anlamda zor geliyor, S3; Biz Sabiiler toplumsal kabul, entegrasyon ya da uyum gibi bir beklenti içerisine girmedik. Türkiye halkı çok merhametli bir halk fakat bizim dinimiz, cemaatimiz onlara çok yabancı. Böyle bir ortalama veremem ama çoğu bizim varlığımızdan dahi bihaberdir, kutsal kitaplarında bizim ismimiz geçiyor belki oradan duymuşlardır. Türkiye'deki Irak'tan bizim gibi Sabiilerle konuşuyoruz bazen, kimsenin kendini anlatmaya gücü kalmamış, insanlar yol bulup hayatlarına bakmak istiyorlar , S4 ve S5; Türkiye, kendisine sığınan dini azınlıklar için ayrı bir politika yürütmüyor. Sadece kayıt işlemleri esnasında dinimizi / mezhebimizi soruyor o kadar. Dini azınlık olmamızdan dolayı ayrı bir faaliyet yürütmedikleri için rahatsız değilim. Bu topraklarda yaşayan Sabii kalmadı. Tarih kitaplarında Sabiilerin bu topraklarda da yaşadıklarını okumuştum ama kalmadılar. Benim şahsen hedefim Türkiye'de kalmak değil.

ifadeleriyle Türkiye'deki durumlarını açıklamışlardır. Bu açıklamalardan hareketle Sabiilerin dini yapıları gereği Irak'ta olduğu gibi Türkiye'de de dini faaliyetleriyle toplum içerisinde olmak istemedikleri, IŞİD'in üzerlerinde bıraktığı kötü etkiler sebebiyle de yaşadıkları bölgeden tamamen uzaklaşmak ve Avustralya, ABD, Kanada ülkelerindeki diasporalarına katılmayı bekledikleri anlaşılmaktadır. Hristiyan ve Sabiiler, sığınma dosyalarının sonucunu beklemenin sonuçsuz kalmasından dolayı ülkelere yerleşebilmek için kişisel başvurular veyahut kefalet yöntemini kullanmaya başlamışlardır. Sığınma sahibi azınlıkların Türkiye'de en büyük gündemlerinin aslında Türkiye'den ayrılmak olduğunu belirtmektedirler.

Ezidiler, Sabiiler ve Hristiyanlardan farklı olarak Türkiye'ye düzensiz yollarla geldiklerini ifade etmişlerdir. Düzensiz yollarla gelmelerinde mülakat yapılan Ezidiler, Türkiye sınırlarına kadar kendilerine PKK -YPG'nin "eşlik ettiğini" belirtmişlerdir. Ezidi 2, süreci şu şekilde anlatmıştır;

Biz dağda beş gün kadar kaldık. Sonra daha önce sadece ismini duyduğumuz bir grup geldi onlara "arkadaş" diye sesleniyorlardı tanıyanlar. (YPG kastediyor) onlar eşime ve babama dediler ki yol açtık sizin için Suriye'ye, yolun tamamını "gerillalar" koruyor. Sizin başınıza bir şey gelmez, burada yaşayamazsınız. Anlamadık tabi bu insanlar bize niye yardım ediyor. Ben siyaset çok bilmiyorum. Gelip her aileye böyle söylediler ve tek tek yardım dağıttılar. Ailemle beraber dağdan inmeye karar verdik. Dohla yolunu kullanacaktık doğrusu hem korkuyorduk hem de güvende hissediyorduk. Çünkü hem bizim dilimizi konuşuyorlardı hem de bizi

koruyacağına söz veren binlerce kişi IŞİD'ten kaçmasına rağmen bu kişiler bize yetişmişti. Yol çok uzun geldi bana, her saniye başımıza bir şey gelmesinden korktum. Gelmedi çünkü bizi korudular. Suriye sınırı zaten bize pek uzak değildir, Suriye'de bizi Derik'e götürdüler (el-Malikiyye kasabasından bahsediyor) ve gördük ki bir alanda kamp kurmaya başlamışlar. Çok minnettar kaldık karşılık da veremedik iyiliklerine. Orada kalmak istersek de IKBY'e gitmek isterse de bize yardımcı olacaklarını söylediler “gerillalar”. Bizi canilerin elinde bırakıp gidenlerin şehirlerine gitmek zorunda kaldık çünkü Derik'te durumlar çok kötüydü. Zaho ve Duhok'ta yaklaşık bir ay kaldık ama durum perişanlık. Orada yaşamayı sürdürmek mümkün değildi. Daha inşaatı bitmemiş binalarda kalıyorduk. Gerillaların bizi Türkiye'ye geçirmekte yardımcı olabileceklerini duyduk. Böyle grup grup insana yol gösteriyorlarmış. Biz de gruplardan biriyle beraber Roboski'den (Ortasu köyü) bizi Türkiye'ye geçirdiler.

Örgütlerin suistimal edici yapısının Yezidiler üzerinde etkili olduğu görünmektedir. Bu etki sonradan kendisini örgütlere katılımlarla, örgütün fikirlerini benimsemeye başlamakla ve sekülerleşme ile kendini göstermektedir. “Ezidileri ölümden kurtaran” tek gücün PKK – YPG olduğuna inanmak katliamların etkisini atmaya başlayıp Almanya'da hayat kurduklarında politik bağlamda kendisini radikalleşme olarak göstermektedir. Ezidiler, KDP ve KYB tarafından simgesel önem atfedilen dini gruba dönüşmüştür. 1993 yılında Duhok'ta Laleş Kültür Merkezi'nin kurulması ve şubeleşmesi, Ezidi din adamlarının ücretlerinin/maaslarının KDP tarafından ödenmeye başlanması, tarih ve kültürlerinin izlerini süren dergiler çıkarmaya teşvik edilmeleri desteklendiklerini göstermektedir. Ezidilerin din kimliklerini ırk/etnisitenin üzerinde taşımaları 2000'li yılların başından itibaren değişmeye başlamıştır. Gelineen durumda ise Almanya'ya yoğunlukla yerleşen Ezidiler, kozmopolit yapı içerisinde topluluklarını ayakta tutabilmek için siyasi birliktelik de sağlamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Irak'ta yaşadıkları 2014 öncesi dönemde KDP, hedefine koyduğu Musul ve çevresini IKBY'e bağlayacağı referandumda Ezidilerin oylarının tümüne talipti. Bu da Ezidilerin yaşadığı Sincar veya Şeyhan'e kültürel, ekonomik desteklerin artırılmasıyla kendisini göstermişti.²⁶⁰ Yaşadıkları tecrübeler sonrasında dini bir grubun/cemaatin kısa sürede yaşayamayacağı değişimleri yaşayan Ezidiler, bunu farklı süreçlere bağlamaktadırlar. Mülakat yapılanlar, dinlerin birleştirici gücünün İslam tecrübesinde başarısız kaldığını ve bunun mümkün olmadığına inandıklarını belirtmişlerdir. Görüşme yapılan Ezidi 5; “İslam için geldiklerini söylediler. Dediler ki siz kafirsınız Müslüman olun ya da bizim kurduğumuz devlette hayatta kalamazsınız. İslam'ın kendisi rol oynamıştır başka ne olabilir ki..” cümlelerinde yaklaşık 10 sene sonra da şiddetin İslam'ın kendisinden geldiğini düşünmektedir.

Göç olgusunun mecburi sebeplere dayanması topluluk üzerinde travma etkileri bırakabilmektedir. Görüşmeleri yapılan dini azınlıklar özelinde ise beklemedikleri toplu göç cemaatlerinin hafızasındaki yeri olumsuzdur. Hristiyanlar ve Sabiilerin Türkiye'ye sığınmaları

²⁶⁰ Açıkyıldız, *Ezidiler*, 94.

sürecinin nispeten Ezidilere göre bilinçli gerçekleştiği görülmektedir. Hristiyan ve Sabiiler zamanlarını kaybetmeden başka ülkelere yeniden yerleştirilmelerine değin hayatlarını sürdürebilmeleri için Ankara'daki BMMYK ofisine başvurarak 2014'te kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (hali hazırda Göç İdaresi Başkanlığı) koordinasyonu ile uydu illere yönlendirilmişlerdir. Mülakat yapılan Ezidiler ise Türkiye'de kısa süreli dahi kalmayı istemediklerinden geneli düzensiz yollarla Avrupa'ya varmayı denemişlerdir. Göç edilen toplumdaki toplumsal kabul ve ayrımcılık sorusu yönlendirilen Ezidilerin verdikleri cevaplar önce Türkiye'ye geçiş süreçleri ardından da Almanya'daki hayatları olmak üzere iki yönlü cevaplamışlardır. E1;

O zamanlar akın akın insanlar Türkiye üzerinden Avrupa'ya gidiyorlardı. Biz de Türkiye'ye geldik. Kaçakçı bulduk ve bizi Türkiye'ye geçirdi. Cizre ve Batman'da yaklaşık 6 ay kaldık. Oradaki insanlar bize çok çok iyi davrandı. Yıllardır tanıyormuş gibi davranıldı bize. Her ihtiyacımızı karşıladılar. Ama kalıcı olarak yaşamamız mümkün değildi. Akrabalarımız Avrupa'ya ulaşmışlardı bize orayı anlatıyorlardı. Biz de Şengal'e dönmeyi asla düşünmedik. Yine kaçak yollarla Almanya'ya kadar ulaştık. Yaklaşık 9 senedir burada yaşıyoruz... Almanya göçmenlere imkân veren bir ülke. Biz kendimiz gibi yaşamak istiyoruz. Bunun için Almanya'ya geldik zaten. Türkiye'de bu şekilde yaşayacağımız zannetmiyorum çünkü orada bizim atalarımızın kötü anılarını halen unutmadık. Sağ olsun bu ülke bize kapılarını açtı. Kaçak olarak geldik fakat Ezidi olduğumuzdan o dönem bize çok kolaylık sağladı. Çocuklarım şimdi okullara gidiyor. Dil öğrendiler. Arkadaşları oldu. Tek dileğim bizim başımıza gelenlerin çocuklarımızın başına gelmemesi. Kendi kimliklerini sürekli hatırlatıyoruz onlara. Birçok farklı ülkeden, dinden arkadaşları var ve burası bu anlamda güvenilir bir yer. Almanya vatandaşlığına yakın zamanda hak kazandık. Avrupalılar bizim başımıza neler geldiğinin farkındalar. Destek oluyorlar. Bazı akrabalarım Almanya'da bazıları Fransa'da. Onlarla sürekli görüşüyoruz.”, E2; “Bizim amacımız Türkiye'de kalmak değil Avrupa'ya geçmekti. Orada insanlara değer verildiğini biliyorduk. Türkiye'ye geldikten sonra aileler farklı şehirlere yönlendirildi. Biz Siirt'e gittik ve orada yaklaşık 5 ay yaşadık. Topraklarımız ise şimdilerde çatışma alanıdır. Buraya (Almanya'ya) geldikten sonra görmeye başladık. Barzani'nin peşmergeleri orayı kontrolü altında tutmaya devam etmek istiyor hangi yüzle ? YPG'de var orada 2014'te emek verdi kimse yokken. Çeteler de varmış artık Şengal'de öyle duyduk. Devlet de sahiplenmek istiyor. Zamanında neredelerdi ? ... Avrupa'da olmak bize iyi geldi. Çünkü Türkiye'de kendimize bir gelece ve hayat görmedik. Biz istedik ki çocuklarımızla beraber insan gibi yaşayalım. Burada sosyal haklardan faydalanabiliyoruz. Ekonomik durumumuz her şeyi bırakıp geldiğimiz için çok kötüydü. Yavaş yavaş toparladık. Yardım da veriyorlar burada. Çocuklarımız okula gittiği için ayrı veriyorlar mülteci olduğumuz için ayrı. Siirt'teyken kocam Kurtalan'a gidip çalışıyordu ama yevmiyesi çok azdı. Burada ise çalışana değer veriyorlar, evde oturana da. Hannover'de yaşıyoruz geldiğimizden beri. Yaşadığımız mahallede başka Ezidiler de var. Irak Hristiyanları da var onlar da 2014'te yaşananlardan dolayı gelmişler. Ama onlar resmi gelmiş. Yani bize o zaman demişlerdi işte Ankara'ya gideceksiniz orada kayıt yaptıracaksınız. Biz onu beklemedik çünkü çok uzun sürüyormuş biz kaçak olarak geldik.... Burada Avrupalılar bizim yaşadıklarımızı gördüler. Bunun için bize hep iyi davrandılar. Akrabalar ve tanıdıklar kurdukları vakıflarda zaman geçiriyorlar. Bu Irak'ta mümkün değildi. Türkiye'de de bunu sağlayamazdık. Onun için her şeyimizi ortaya koyup Avrupa'ya gelmeye karar verdik.

Türkiye'ye düzensiz yollarla geliş süreçlerinde E1 ile benzer süreci yaşadıklarını belirten E3 ve E4, yerel yönetimlerin destekleyerek oluşturduğu geçici kamplarda kaldıktan sonra ayrıldıklarını;

Biz Suriye'ye vardktan sonra isteğimizle kuzey tarafına gittik Türkiye'ye gelmek için. Türkiye'ye gelecektik ama yol bilmiyorduk, yine gerillalar bize yardım etti ta Roboski'ye (Ortasu köyü) kadar getirdiler sonra geri döndüler. Ezidiler kaçak yollarla Avrupa'ya gidiyorlardı. Bizim de niyetimiz oydu. Belki 6 ay kaldık Türkiye'de, Ŗırnak'ta ve Diyarbakır'da bir kampta kaldık. Sonra yol bulup Almanya'ya kadar geldik. Türkiye'de ayrımcılık ve kötülük yaŖamadık. İnsanlar bize hep yardım etti sağolsunlar. Almanya'da 8-9 senedir Duisburg Ŗehrinde yaŖıyoruz. Burada hiç ayrımcılık görmedik. O yaŖadıklarımız bizi bir arada tutuyor. Acılarımız bizi ayırmıyor. Avrupa'da çocuklarınızı iyi yetiŖtirmek için uėraŖıyorlar. Öğretmenler iyi davranıyor ocuklarıma. Hepsi Almancayı çok iyi konuŖuyorlar ama kimliklerini de unutturmadık onlara. Almanya devleti de kimliğimizi tanıyor, ektiklerimizi anladılar

demiiŖtir.

V. BÖLÜM

5. SONUÇ

Toplumun çoğunluğunun inandığı dinden farklı dine veya dinlere inanan ve topluluk içerisinde yaşamını sürdüren insan toplulukları "dini azınlık" olarak adlandırılmaktadır. Her din, "ötekine" nasıl davranacağını sistematize etmiştir. Günümüzde bir toprak parçası üzerinde tüm toplumun aynı dine inanması mümkün görünmemektedir. Dinlerin bazıları "öteki" için müsamaha gösterirken, bazıları da göstermemiştir. İslam örneğinde ehl-i kitap olarak sayılan, hükmü ve şeriatının geçerliliği ortadan kalktığı kabul edilen dinlerin mensuplarına "zımmi" ismi verilmekte ve kendilerine bu hukuk türü kapsamında davranılmaktadır.

Her dinin içinde farklı anlayışlar gelişebilmektedir. Bu anlayışlar; yöntem, ekol, mezhep gibi isimlendirmelerle nitelendirilmektedir. İslam dininde, dinin özündeki gibi yaşanması için hakiki dini bizzat Hz. Muhammed'den görüp uygulayan Sahabe ve ardından gelen iki neslin yaşantısının, görüşlerinin ve dine bakışlarının taklidinin tek gerçek din olduğunu savunan anlayışa "Selefiyye" denilmiştir. Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiye'nin sistematize ettiği bu görüş, yorumdan ziyade literal anlayışın doğruluğunu savunmaktadır. Bu görüşün sistematize edildiği dönemde yaşanan sosyal ve politik olaylar, Selefiyye'nin sistematize edilme sürecinin savunma biçimi olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Sosyolojide dini değişim, sosyal değişim ve dönüşümün sonucudur. Muhammed b. Abdulvehhab ve sonrasında ise bu ekol, sertliği ve radikalliğin kaynağı olarak anlaşılmıştır. Modernleşme ile geleneksel toplumların eritmeye çalışılıp yeni bir toplum tasavvurunun üretildiği söylenebilir. Tarihi süreçte Müslüman halklar ise modernleşmenin devlet eliyle dikte edilip, kendilerinden olmayan ve kültürlerinin üretmediği ithal toplum anlayışına karşı çıkmışlardır. Bu süreçte, literatürde "İlmi Selefiyye" olarak adlandırılan hareket ortaya çıkmıştır. Geleneksel Selefiyye'den birçok konuda ayrışan bu hareketin Selefiyye olarak adlandırılması, dinin ilk muhatabı olan nesle dönüşü tavsiye etmelerinden kaynaklanmaktadır.

İslam toplumlarının içinde bulundukları sıkıntıların sebebini dinden uzaklaşmak, istemeden de olsa sekülerleşmek ve Batılaşmak olarak gören Hasan el-Benna, 1928 yılında bugüne dek kurumsallaşan en büyük İslami hareketlerden biri olan Müslüman Kardeşler'i kurmuştur. Bu hareket, birçok yeni hareketin ve Seyyid Kutub, Muhammed Kutub, Abdullah Azzam gibi teorisyenlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İslam coğrafyasında yaşanan savaşlar, Arap devletlerinin 1967'de İsrail'e karşı aldığı yenilgi ve Afganistan'ın 1979'daki işgali, "Cihadi Selefiyye" olarak adlandırılan ve Küresel Cihad Teorisi'yle bağdaştırılan El-

Kaide'yi ortaya çıkaran olaylar silsilesidir.

2003 yılından itibaren işgal altında olan Irak'ta, işgalci ABD ve diğer koalisyon güçleri tarafından kurulan geçici hükümete atanan Şii yöneticilerin fazlalığı, mezhepsel saiklerle hareket etmelerine sebep olmuştur. Irak'taki Ehl-i Sünnet'in söz hakkının sınırlandırıldığı bu dönemde Şii paramiliter gruplar, İran desteğini de kullanarak toplumdaki gerilimin artmasına sebep olmuştur. Sünnilerin direniş hareketi önceleri işgalci kuvvetlere yönelmişken yaşanan toplumsal gerginlik sebebiyle Şii ve Sünniler arasında kanlı çatışmalara dönüşmüştür. Bu süreçte kırılma noktası, Ürdünlü Ebu Musab el-Zerkavi'nin Afganistan'dan Irak'a gelmesi ve bir süre sonra Usame bin Ladin'e bağlılığını ilan ederek Mezopotamya El-Kaide'sini kurmasıdır. Kurulan bu örgüte katılımlar, beklendiği üzere dışlanmış hissedilen ve işgalci devletleri topraklarından çıkarmayı hedefleyen Sünnilerden gerçekleşmiş ve direniş hareketi olarak başlayan çatışmalar, Cihadi Selefi öğretiler ışığında devam ederek Irak İslam Devleti'nin kuruluşuna kadar uzanmıştır. Azınlıklara bireysel ve ibadet yerlerine saldırılar IŞİD öncesinde; işgalcilere yardım ettikleri, beraber çalıştıkları iddia edilenleri kapsamaktaydı. 2014 yılının haziran ayında IŞİD'in Musul'u ele geçirmesi sürecinde birçok durum değişmiştir.

IŞİD, kullanacağı şiddeti meşrulaştırabilmek adına, "kaynak mobilizasyonu" olarak tanımlanan yöntemi kullanmıştır. Kutsal metinlerdeki şiddete dair referansları geleneksel yorumları reddedip kendi şiddet eylemlerini meşrulaştırmaya çalışmıştır. Muhammed bin Abdulvahhab'ın getirdiği yöntem her ne kadar IŞİD'in şiddetini karşılamasa da ideolojik olarak IŞİD'in temelini oluşturmuştur. Şiddet, tedhiş veya terör, IŞİD'in propagandasının temel parçaları olmuştur. Medya ise IŞİD'in insan devşirmesi için profesyonel düzeyde kullandığı alanlardan biridir.

Irak anayasasıyla korunacağı vaat edilen azınlıklardan Ezidiler IŞİD'in en sert şiddetine maruz kalmışlardır. Ezidilerden binlerce kişi öldürülmüş, kadınlar cariye olarak pazarlarda belirli mallar karşılığında satılmıştır. Hristiyanlar ve Sabiiler'e ise "cizye verip zımni statüsünü kabul etmek, göç etmek veya öldürülmek" gibi seçenekler sunulmuştur. Sunulan seçeneklerini hiçbirini kabul etmeyen yüz binlerce azınlık mensubu Irak'ı terk etmiştir. IŞİD'ten önce de olmalarından dolayı Irak'ta zorluk yaşayan azınlık grupları, sayılarının daha da azalmasıyla birliklerini koruma çabası içerisindeyler.

Irak özelinde, IŞİD'in şiddetinden en fazla etkilenen gruplar dini azınlıklardır. Keldani, Asuri, Süryani, Ezidi ve Sabii/Mendai gruplar, IŞİD tarafından çeşitli şekillerde hedef alınmıştır. IŞİD döneminde Irak'taki genel Hristiyan gruplarına cizye hukuku uygulanacağı ilan edilirken, Ezidiler konusunda ise merhametli davranılmamıştır. Bu gruplar, IŞİD döneminde toplum ve otorite tarafından ayrımcılık ve baskı altında kalmışlardır. Yapılan mülakatlarda, bu

baskı ve özellikle Ezidilere yönelik doğrudan şiddetin her türlüşünün yaşatılması, onların "bir gün güvenli olma ihtimali bile olsa" Irak'a dönemeyecekleri bir travma silsilesi bırakmıştır.

Şiddetin sonucu olan göç, azınlıklar için yeni sorunlar getirmiştir. Bu sorunlardan bazıları katılımcılardan elde edilen mülakat verilerine şunlardır: Göç edilen ülkeye uyum sağlama güçlüğü, kutsallık atfedilen mekânlardan uzak kalmak, yeni nesillere dinlerini ve kökenlerini aktarmada yaşayacaklarını düşündükleri zorluklar ve baskın kültürlerin yaşadığı ülkelere yapılan göç sebebiyle aidiyet duygusunu kaybetme korkusu.

İŞİD'in Ezidilere uyguladığı katliam, radikalleşmenin bir başka tezahürünü ortaya çıkarmıştır. İŞİD'in bölgelerine saldırdığı dönemde, kendilerini korumak yerine kuzeye çekilen Peşmerge güçlerine karşı Ezidilerde bir öfke mevcuttur. Bu öfkeyi hafifletmek amacıyla ideolojik de olsa bazı Ezidilerin PKK ve YPG gibi terör gruplarına yöneldiği anlaşılmaktadır. Ezidiler, bu gruplarının "hayatlarını kurtardıkları" için minnettarlık hissetmekte ve bazı Iraklı Ezidilerin bu örgütlere katılım sağladığı görülmektedir. Geleneksel olarak dini kimliklerini etnik kimliklerinin üzerinde tutan Ezidilerin, 2014 sonrasında yaşadıkları değişimler de gözlenmektedir. Almanya'da Ezidiler'e yönelik kurulan farklı vakıflar aracılığıyla etnik kimliği öne çıkaran kültürel ve sosyal faaliyetler devam etmektedir. Hristiyanlar ve Sabiiler ise "Iraklı olmalarından dolayı ötekileştirildiklerini" belirtmelerine rağmen Türkiye'de 10 yıldır farklı statülerde ikamet etmişler ve hayatlarını sürdürebilmektedirler.

Ezidiler, hayatlarını Türkiye'de sürdürmeme sebepleri olarak "sözlü kültür geleneğinde atalarının anlattıkları fermanları" göstermişlerdir. Ayrıca, Ezidilerin geleneksel yönlerini terk ederek modernleştikleri de tespit edilmiştir. Ezidilerin çoğunluğunun okuma-yazma yasağına artık riayet etmemesi, üç günlük orucu terk etmeleri ve miras bırakmadaki değişiklikler, bu modernleşmenin bazı örnekleridir. Aynı zamanda, İslam'dan kopup gelen bir grup oldukları savını sert bir biçimde reddedip etno-dinsel kimliklerine vurgu yapmaktadırlar.

Din-şiddet ilişkisi, sosyolojik perspektiften, radikal silahlı ve dini referanslarla şiddeti meşrulaştıran İŞİD örgütü ve dini azınlıklarla yapılan mülakatlar üzerinden incelendiğinde, olgunun karmaşıklığı azalmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdullah Azzam. *Ayat al-Rahman fi Cihad'il Afgan*. Zerka/Ürdün: Mektebe el-Menar, 2. Basım, 1987.
- Abdullah Azzam. *Emperyalist İşgallere Karşı Topraklarımızı Savunmak Her Müslümanın En Önemli Görevidir*. çev. Salih Barlak. İstanbul: Ravza Yayınları, 2. Basım, 2023.
- Açıkyıldız, Birgül. *Ezidiler: Bir Toplumun, Kültürün ve Dinin Tarihi*. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 1. Basım, 2015.
- Aktaş, Ahmet. “Müslüman Kardeşler (Mısır)”. *İslam Dünyasında Alternatif Düzen Talepleri*. ed. Ahmet Aktaş. 21-61. Ankara: Hece Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Akyüz, Gabriyel. *Tüm Yönleriyle Süryaniler*. Mardin: Anadolu Ofset, 1. Basım, 2005.
- Al-Azmeh, Aziz. *İslamlar ve Moderniteler*. çev. Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Basım, 2021.
- Alarabiya. “Aşiretü'l ‘el-Bağdadi’ lilarabiya net: Lem nubayi’ ve nahnu minhu bera”. 18 Ağustos 2015. Erişim 13 Haziran 2024. <https://l24.im/OTG72R>
- Albayrak, Kadir. *Keldaniler ve Nasturiler*. Konya: Vadi Yayınları, 1. Basım, 1997.
- Ammerman, Nancy T. “Dini Kimlikler ve Dini Kurumlar”. çev. Hüsamettin Arslan. *Din Sosyolojisi El Kitabı*. ed. Michele Dillon. 299-325. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 1. Basım, 2014.
- Armstrong, Karen. *Tanrı Adına Savaş*. çev. Murat Erdem. İstanbul: Alfa Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Arpa, Enver. *Siyasi Selefilik & Küresel Cihad*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Arsava, Ayşe Füsün. *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, 1993.
- Aydın, Mehmet. *Dinler Tarihine Giriş*. Konya: Nüve Kültür Merkezi, 4. Basım, 2008.
- Aydın, Suavi - Emiroğlu, Kudret. *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1. Basım, 2003.
- Aydınalp, Halil. *Canlı Bomba Sosyolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Aydınalp, Halil. “Sosyal Çatışma Sürecinde Din”. *Din Sosyolojisi El Kitabı*. ed. İhsan Çapcıoğlu - Niyazi Akyüz. 645-670. Ankara: Grafiker Yayınları, 6. Basım, 2020.
- Aziz S. Atiya. *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*. çev. Nurettin Hiçyılmaz. İstanbul: Doz Yayınları, 1. Basım, 2005.
- Barfield, Thomas. *Afganistan: Politik ve Kültürel Bir Tarih*. çev. Burhan Yüksektaş. İstanbul:

- VakıfBank Kültür Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Bauman, Zygmunt. *Akışkan Modern Dünyada Kültür*. çev. İhsan Çapçioğlu - Fatih Ömek. Ankara: Atıf Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Bayrak, Defne. *Uşame*. İstanbul: Ark Kitapları, 1. Basım, 2012.
- Bilgin, Ülkü. *Azınlık Hakları ve Türkiye*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 1. Basım, 2007.
- BMGK (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi). K.661/1990 (06 Ağustos 1990). <https://digitallibrary.un.org/record/94221?v=pdf>
- Brock, Sebastian P. “‘Süryani’: Kimlik ve Arkaplanı”. çev. Zafer Duygu vd. *Süryaniler: Kimlik, Din, Literatür*. ed. Zafer Duygu vd. 17-32. İstanbul: Selenge Yayınları, 1. Basım, 2023.
- Burke, Jason. *El Kaide: Terörün Gölgesi*. çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Everest Yayınları, 1. Basım, 2004.
- Butts, Aaron Michael. “Asuri Hristiyanlar”. çev. Zafer Duygu vd. *Süryaniler: Kimlik, Din, Literatür*. ed. Zafer Duygu vd. 33-48. İstanbul: Selenge Yayınları, 1. Basım, 2023.
- Büyükkara, Mehmet Ali. “11 Eylül’le Derinleşen Ayrılık: Suudî Selefîyye ve Cihadî Selefîyye”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 7/20 (2004), 205-234.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *Çağdaş İslami Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınları, 11. Baskı., 2021.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *Geçmişten Günümüze Kabe’nin İşgali*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 5. Basım, 2018.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *İhvan’dan Cuheyman’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Can, Umut. “1234 Anonim Süryani Kroniğinde Süryani Kimliği”. *Süryaniler: Kimlik, Din, Literatür*. ed. Zafer Duygu vd. 299-310. İstanbul: Selenge Yayınları, 1. Basım, 2023.
- Carrar, Hüsnî Ethem. *Abdullah Azzam - Racul Da’va ve Medresati’l Cihad*. Amman/Ürdün: Dar el-Ziya, 1. Basım, 1990.
- Center for Constitutional Rights. “Factsheet: Torture at Abu Ghraib and Al Shimari v. CACI”. Erişim 12 Haziran 2024. <https://ccrjustice.org/node/10242>
- Challiand, Gérard - Blin, Arnaud. *Terörizmin Tarihi: Antikçağdan İŞİD’e*. çev. Bülent Tanatar. İstanbul: Nora Kitap, 1. Basım, 2016.
- Cleveland, William L. *Modern Ortadoğu Tarihi*. çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.
- Country Policy and Information Note Iraq: Internal Relocation, Civil Documentation and Returns. Home Office, Ekim 2023. <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/654104b846532b001467f614/IRQ+CPI>

N+Internal+relocation_+civil+documentation+and+returns.pdf

- Dumayji, Abdullah Omar. *Fehm es-selef es-salih*. Riyad/Suudi Arabistan: Merkez el-Beyan, 1. Basım, 2015.
- Durak, Nihat. “Süryani Ortodoks Kilisesi”. *Süryaniler ve Süryanilik*. ed. Ahmet Taşğın vd. 1/187-210. Ankara: Orient Yayınları, 1. Basım, 2005.
- Duygu, Zafer. *Hristiyanlık ve İmparatorluk: Geç Antikçağ’da Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2. Basım, 2023.
- Duygu, Zafer. *İslâm ve Hristiyanlık: Hristiyanlara Göre İki Dinin Karşılaşması ve İlk Etkileşimler*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Ebu Muhammed el-Makdisi. *Milleti İbrahim*. çev. Orhan Panaltı. Konya: Umde Yayınları, 5. Basım, 2018.
- Ebu Musab el-Suri. *Da’va el-mukavemeh el-İslamiyye el-‘Alemîyye*. 1 Cilt. İstanbul: Dar el-Kitab el-A’lemi, 1. Basım, 2021.
- Ebu Musab es-Suri. *Afganistan, Taliban ve İslam’ın Bugünkü Savaşı*. çev. Muhammed Atta. İstanbul: Küresel Kitap, 2. Basım, 2021.
- Ebu Musab es-Suri. *Mustaz’afların Savaşı*. çev. Mahmud Bektaş. İstanbul: Küresel Kitap, 1. Basım, 2023.
- Ebu Musab ez-Zerkavi. *Tarih Boyunca Şiilerin İslam Ümmetine Yaptıkları İhanetler*. çev. Mahmud Bektaş. İstanbul: Küresel Kitap, 1. Basım, 2020.
- Ekrem Hicazi. *Dirāsāt fi’s-Selefiyye el-Cihādîyye*. Kahire/Mısır: Madārāt li-l-Abhās, 1. Basım, 2013.
- Erkilet, Alev. *Orta Doğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Erkmen, Serhat. “Irak’ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri”. *Ortadoğu Etütleri* 2/3 (Temmuz 2010), 107-145.
- Eymen ez-Zevahiri. *Peygamber’in Sancağı Altındaki Süvariler*. çev. Bilal Hicazlı - Melike Ayşe Hicazlı. İstanbul: Küresel Kitap, 1. Basım, 2018.
- Fuad Hüseyin. *Zerkavi: El-Kaide’nin Yeni Kuşağı*. çev. Defne Bayrak. İstanbul: Küresel Kitap, 2023.
- Gazali, Abu Hamid Muhammed. *el-Cem‘ el-‘Avām ‘an ‘ilm el-keḷām*. Cidde/Suudi Arabistan: Dār el-Minhāc, 1. Basım, 2017.
- Giddens, Anthony - Sutton, Philip W. *Sosyolojide Temel Kavramlar*. çev. Ali Esgin. İstanbul: Phoneix, 3. Basım, 2018.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 6. Basım, 2021.

- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Konya: Vadi Yayınları, 1. Basım, 1998.
- Gündüz, Şinasi. *Son Gnostikler: Sabiiler, İnanç Esasları ve İbadetleri*. Ankara: Vadi Yayınları, 1. Basım, 1995.
- Hişam b. Galib. “Suudi Selefilik ve Siyasi Otorite”. çev. Nurullah Çakmaktaş. *Arap Dünyasında Selefilik ve Selefi Hareketler*. ed. Beşir Musa Nafi vd. 33-50. İstanbul: Yarın Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Hubeyb es-Sudani. *Küresel Cihadın Tarihi*. çev. Ferhat Coşkun. İstanbul: Murabıt Yayınları, 1. Basım, 2024.
- İbn Teymiye. *el-Vasiyye el-Kübra (ila atba’ Adi b. Musafir el-Emevi)*. thk. Muhammed Abdullah el-Nimr, Cuma Osman. Taif/Suudi Arabistan: Mektebe el-Sadık, 1.Baskı., 1987.
- İbn Teymiye. *Mecmu’ el-Fetava*. 36 Cilt. Medine/Suudi Arabistan: Kur’an-ı Kerim Basım ve Yayın Kompleksi - Davet ve İrşad Bakanlığı, 1. Basım, 2004.
- İbn Teymiye. *Mecmu’ el-Fetava*. 36 Cilt. Medine/Suudi Arabistan: Kur’an-ı Kerim Basım ve Yayın Kompleksi - Davet ve İrşad Bakanlığı, 1. Basım, 2004.
- İbn Teymiye. *Minhac el-Sünne en-Nebeviyye*. thk. Muhammed Raşid Salım. 9 Cilt. Riyad/Suudi Arabistan: İmam Muhammed Bin Suud İslam Üniversitesi, 1. Basım, 1986.
- İmam Zehebi. *Siyer a’lâmi nübelâ*. 30 Cilt. Beyrut/Lübnan: Müessese el-Risâle, 4. Basım, 1986.
- Juergensmeyer, Mark. “Dini Şiddet”. çev. Halil Aydınalp. *Din Sosyolojisi Çağdaş Gelişmeler*. ed. Peter B. Clarke. 447-474. Ankara: İmge Kitabevi, 1. Basım, 2012.
- Kaplan, Yaşar. *Doğu Hristiyanları Nesturiler: Tarih, İnanç, Ritüel*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2023.
- Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Sözlüğü*. Adana: Karahan Kitabevi, 1. Basım, 2016.
- Kirman, Mehmet Ali. “Küresel Bir Sorun Olarak Din ve Şiddet”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 7/20 (2004), 315-332.
- Komite. *Irak Soruşturama Raporu*. çev. Muhammed İkbâl Sayık. İstanbul: İyidüşün Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Kreyenbroek, Philip G. *Ezidilik - Arka Planı, Dini Adetleri ve Metinsel Geleneği*. çev. Amed Gökçen - Damla Tanla. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Kurt, Abdurrahman. *Din Sosyolojisi*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 22. Basım, 2020.
- Lescot, Roger. *Yezidiler - Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*. çev. Ayşe Meral. İstanbul: Avesta Yayınları, 3. Basım, 2014.

- Levallois, Agnès - Jérôme Cousseran (ed.). *The Financing of the “Islamic State” in Syria and Iraq (ISIS): in-depth analysis*. Brüksel: Avrupa Parlamentosu, 2017.
<https://doi.org/10.2861/193643>
- Luizard, Pierre-Jean. *Işid Tuzağı*. çev. Yasemin Özden Charles. İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Basım, 2018.
- Mahmood, Abdalsalam. *Irak'ta Yeniden Devlet İnşa Sürecinin Başarısız Olmasında İç ve Dış Faktörlerin Rolü (2003-2017)*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2. Basım, 2005.
- Medya Kurulu. *Ensar el-İslam Cemaati*. çev. Muhsin Demirci. İstanbul: Küresel Kitap, 1. Basım, 2015.
- Nafi, Beşir Musa. “Selefilğin Kavram Sorunsalı, Tarihi ve Muhtelif Görünümleri”. çev. Nurullah Çakmaktaş. *Arap Dünyasında Selefilik ve Selefi Hareketler*. ed. İzzuddin Abdu'l-Mevla vd. 11-32. İstanbul: Yarin Yayınları, 1. Basım, 2016.
- O'Donnell, Kelly - Newland, Kathleen. *The Iraqi Refugee Crisis: The Need For Action*. Migration Policy Institute, 2008.
- Okçu, Davut. *Yezidilik ve Yezidiler*. İstanbul: Ekin Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Ongoing Displacement: A Profile of Iraq 2013-2014*. Irak: Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Eylül 2014.
- Oran, Baskın. *Etnik ve Dinsel Azınlıklar: Tarih, Teori, Hukuk, Türkiye*. İstanbul: Literatür Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Oran, Baskın. *Küreselleşme ve Azınlıklar*. Ankara: İmaj Yayınevi, 5. Basım, 2009.
- Oran, Baskın. *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*. İstanbul: İletişim Yayınları, 8. Basım, 2018.
- Özervarlı, M. Sait. “Selefiyye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, 2009.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/selefiyye>
- Ramazan el-Buti. *el-Selefiye Merhale Zamaniya Mübareka la Mezhep İslami*. Şam/Suriye: Dar el-Fikr, 14. Basım, 2010.
- Rogozinski, Jacob. *Cihatçılık - Kurban Geri Döndü*. çev. Melis Aktaş. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 1. Basım, 2021.
- Roy, Oliver. *Siyasal İslamın İflası*. çev. Cüneyt Akalın. İstanbul: Metis Yayınları, 6. Basım, 2020.
- Salihi, Emin. *Irak: Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1. Basım, 2017.

- Sevinç, Bayram. *Terör Endüstrisi: Din ve Şiddet*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Seyyid Kutub. *Ma'alim fi't-Tareek*. Kahire/Mısır: Dar el-Şurûk, 11. Basım, 1987.
- Smith, Anthony D. *Milli Kimlik*. çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 1994.
- Şahzad, Seyid Saleem. *El Kaide ve Taliban'ın İçinde - Bin Ladin ve 9/11'in Ötesinde*. çev. Abdullah Tatlı. İstanbul: Küresel Kitap, 2. Basım, 2014.
- Şeref Han. *Şerefname*. çev. Mehmet Emin Bozarslan. İstanbul: Ant Yayınları, 1. Basım, 1971.
- Tetik, Ümit. *Orta Doğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin Oluşumu: Irak ve Suriye*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1. Basım, 2023.
- Timur, Kasım. *Performatif Terörizm ve "İslam Devleti" Örgütü*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1. Basım, 2023.
- Usame bin Ladin. *Cihad Menhecine Dair*. çev. Feridun Dinçer. İstanbul: Küresel Kitap, 2. Basım, 2016.
- Useymen, Muhammed b. Salih el-. *Şeyh Muhammad b. Abdulvahhab hayatuhu ve fikruhu*. Riyad/Suudi Arabistan: Dar al-'Ulum, 1. Basım, 1993.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1. Basım, 1969.
- Warrick, Joby. *Siyah Bayraklar: IŞİD'in Hikayesi*. çev. Işık Tansal. İstanbul: A7 Kitap, 3. Basım, 2016.
- Watt, W. Montgomery. *İslami Hareketler ve Modernlik*. çev. Turan Koç. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2016.
- Wellman, James K. - Tokuno, Kyoto. "Dinsel Şiddet Kaçınılmaz mıdır?" çev. İhsan Çapcıoğlu. *Dini Araştırmalar Dergisi* 7/20 (01 Haziran 2004), 631-368.
- "Cariyelik mi Fahişelik mi?" *DABIQ* 9 (2015).
- "İslam Devleti Kürtlerle Neden Savaşmaktadır?" *Konstantiniyye*.
- "İslam Dini ve Müslümanların Cemaati-1". *Rumiyah* 1 (2016).
- "Muharip Hristiyanların Hedef Alınmasının Hükmü". *Rumiyah* 9 (2017).
- "Mücahidlerin Saldırılarının Müşriklerin Ekonomisine Etkisi". *Rumiyah* 6 (2017).
- "Mürted Kardeşler". *Konstantiniyye* 6 (2016).

EKLER

Ek 1. Etik Kurul Kararı

Evrak Tarih ve Sayısı: 03.04.2024-188561

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
Bilim Etik Kurulu
Sosyal Bilimler Etik Kurulu

Sayı : E-30640013-108.01-188561
Konu : Yüksek Lisans Öğrencisi Muvaffak
KAZAR'ın Etik Kurul Başvurusu

03.04.2024

REKTÖRLÜK MAKAMINA
Sayın Doç. Dr. Abdulhamit BUDAK
Öğretim Üyesi

İlgi : 02.04.2024 tarihli ve 188381 sayılı yazı.

"Din-Şiddet Bağlamında IŞİD ve Irak'ın Dini Azınlıkları" adlı araştırmanız Sosyal Bilimler Etik Kurulu tarafından bilimsel araştırma etiği yönünden incelendi ve değerlendirildi. Konu ile ilgili kurul görüşü ektedir.

Bilgilerinizi rica ederim.

Doç. Dr. Seda SABAH
Etik Kurul Başkanı

Ek:

- 1- Doç. Dr. Abdülhamit Budak Başvuru Değerlendirme (1 Sayfa)
- 2- Yüksek Lisans Öğrencisi Muvaffak KAZAR'ın Etik Kurul Başvurusu (11 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSN5MHMC5B Pin Kodu :97262

Belge Takip Adresi :
<https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5544&eD=BSN5MHMC5B&eS=188561>

Adres:Akbilek Mah. Muhsin Yazıcıoğlu Cad. No:7 Merkez/Amasya
Telefon:2600060 Faks:2600059
e-Posta:genelsekreterlik@amasya.edu.tr Web:http://www.amasya.edu.tr/idari/etik-kurul/bilim-etik-kurulu.aspx
Kep Adresi:amasyauniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Hilal Özden ÇON
Unvanı: Araştırma Görevlisi

Tel No: 2

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Ek 2. Etik Kurul Değerlendirme Formu

	AMASYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ETİK KURUL DEĞERLENDİRME FORMU

Ek-1

Araştırmanın Başlığı : Din-Şiddet Bağlamında IŞİD ve Irak'ın Dini Azınlıkları	
Başvuru Formunun Etik Kurula geldiği tarih	02.04.2024
Başvuru Formunun Etik Kurulda incelendiği tarih	03.04.2024
Karar tarihi	03.04.2024

SONUÇ

1.	☒ Kabul
2.	☐ Düzeltme gereklidir: Etik sorun olabilecek sorular/maddeler, süreçler ya da unsurlar bulunmaktadır. Açıklama:
3.	☐ Red Gerekçe, Görüş, Tavsiye ve Açıklamalar:

Başvuru dosyasının incelenmesinde hazır bulunan ve araştırmayla doğrudan veya dolaylı olarak ilişkisi bulunmayan Etik Kurul başkan ve üyelerinin ad, soyad ve imzaları.

Doç. Dr. Seda SABAH	Başkan	Eğitim Fakültesi	İMZA
Doç. Dr. Melike BAŞ	Üye	Eğitim Fakültesi	İMZA
Doç. Dr. Fatih CAN	Üye	Eğitim Fakültesi	İMZA
Doç. Dr. Ash ALTANLAR	Üye	Mimarlık Fakültesi	İMZA
Doç. Dr. Önder ERYILMAZ	Üye	Eğitim Fakültesi	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ŞAHİN	Üye	Sabuncuoğlu Şerefeddin SHMYO	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIZ	Üye	Eğitim Fakültesi	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Nihan OSMANAGAOĞLU	Üye	Eğitim Fakültesi	İMZA

KYT-FRM-126/00

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.